

HDI

HW 2FST Y

H E T
EILAND AMELAND

E N
ZIJNE BEWONERS.

GESCHETST DOOR

F. A L L A N.

Schrijver van het Eiland Texel; Het Eiland Vlieland; Het Eiland Urk; en de Stad
's Gravenhage.

~~~~~  
MET EENE KAART.

~~~~~  
AMSTERDAM,
WED. BORLEFFS & TEN HAVE.
1857.

KE 26695

III f. 443.

HET EILAND AMELAND

EN

ZIJNE BEWONERS.

GEDRUKT BIJ P. M. VAN DER MADE.

--

F. ALLAN

Kond^o Ish v C W. Miching. Co's Hays

H E T
EILAND AMELAND

E N
ZIJNE BEWONERS.

GESCHETST DOOR

F. A L L A N.

Schryfver van het Eiland Texel en zijne bewoners; Het Eiland Vlieland en zijne bewoners.
Nederland's O. I. Bezittingen, enz. enz.

• ~~~~~
MET EENE KAART.

AMSTERDAM,
WED. BORLEFFS & TEN HAVE.
1 8 5 7.

KE26695

Sheldon

„Geschiedenis en Aardrijkskunde zijn tweelingzusters.”

A.

Voorwoord.

Het gunstig onthaal dat mijne tot hiertoe uitgegevene Beschrijvingen van eenige Nederlandsche eilanden ten deele mogt vallen, alsook de vereerende en herhaalde uitnooðigingen welke mij, naar aanleiding van dien letterarbeid, gewerden, deden mij besluiten tot de zamenstelling van deze Beschrijving van het eiland Ameland, daarbij tevens het voornemen koesterende om later, zoo mogelijk, de reeks van monographieën, welke ik bereids voor de pers gereed maakte, met die over de eilanden Terschelling en Schokland, voltallig te maken.

Ik reken mij verplicht hier openlijk mijnen dank te betuigen aan allen, welke mij door het verstrekken van min of meer belangrijke inlichtingen, Ameland aangaande, aan zich hebben verplicht. Vooral zij dien dank gewijd aan den WelEd. Heer F. DIJKSTRA, schoolonderwijzer en leeraar in de wis- en zeevaartkunde te Assen (vroeger te Ameland), die mij veel belangrijks omtrent ZEds. voormalige woonplaats heeft gelieven mede te deelen; alsook aan den Hoog-Welgeb. Heer A. Baron VAN HEECKEREN, Burgemeester van Ameland, die mij door de mededeeling van statistieke opgaven zeer aan zich heeft verplicht.

't Is zoo, niet alles wat op Ameland's geschiedenis en voormaligen toestand betrekking heeft, kon door ons in dit werkje worden opgenomen; trouwens de omvang van hetzelfde doet dit reeds vermoeden. Wilden wij het werkje zooveel mogelijk voor iedereen verkrijgbaar stellen, dan mogten wij de grens van ons bestek niet al te zeer uitbreiden; het voornaamste en wetenswaardigste meenen wij nogthans ten beste gegeven te hebben.

Overigens hebben wij hier niets meer bij te voegen, dan den wensch, dat onze Lezers ook deze vrucht van ons onderzoek, wel voldaan ter zijde mogen leggen; terwijl we ons voor bescheidene aanmerkingen en teregtwijzing aan der zake kundigen in den lande aanbevelen.

Eiland Marken,
10 Februarij 1857.

F. ALLAN.

INHOUD.

Bladz.

EERSTE HOOFDSTUK.

<u>ALGEMEENE BESCHOUWING VAN HET EILAND AMELAND EN ZIJNE OMGEVING</u>	<u>1.</u>
---	-----------

TWEEDE HOOFDSTUK.

<u>OVERZIGT VAN AMELAND'S GESCHIEDENIS.</u>	<u>15.</u>
---	------------

DERDE HOOFDSTUK.

<u>DE TEGENWOORDIGE EN VOORMALIGE DORPEN EN GEHUCHTEN OP AMELAND.</u>	<u>60.</u>
---	------------

VIERDE HOOFDSTUK.

<u>AMELAND'S BEVOLKING</u>	<u>75.</u>
--------------------------------------	------------

BIJLAGE I.

<u>1. Testament van Pieter Cammingha, Heer van Amelandt, 26 November 1521. (Copia) . . .</u>	<u>89.</u>
<u>2. Testament van Wytthie Camminga, Heer van Amelandt, 21 October 1541. (Copia.). . .</u>	<u>93.</u>
<u>3. Testament van Sicco van Camminga, Vrijheer en Erffheer van Amelandt, en Catharina van Cammingha, Echtelieden, 15 December 1623. (Copia.)</u>	<u>98.</u>

<u>IV. Testament van Wytze Camminga, Vrij- en Erf- heer tot Amelandt en Vrou Sophia van Fer- wou, vrouw van Camminga, Echteluyden.</u>	
<u>14 November 1640. (Copia.)</u>	<u>102.</u>

BIJLAGE II.

<u>Statuten, Ordonnantien en Costumen van Ameland.</u>	<u>109.</u>
--	-------------

BIJLAGE III.

<u>Het voormalige kasteel Cammingha of Amelands- huis op Ameland</u>	<u>113.</u>
--	-------------

BIJLAGE IV.

<u>Chronologische opgave van de voornaamste Frie- sche Watervloeden sedert de vijfde eeuw</u>	<u>117.</u>
---	-------------

BIJLAGE V.

<u>Het voormalige klooster Claer- of Klaarkamp, (Clarus Campus.)</u>	<u>125.</u>
--	-------------

EERSTE HOOFDSTUK.

ALGEMEENE BESCHOUWING VAN HET EILAND AMELAND EN ZIJNE OMGEVING.

Het eiland Ameland, vroeger eene vrije Erfheerlijkheid van den adellijken Frieschen huize van Cammingha, en in alouden tijd, zoo men wil, Fosteland geheeten, maakt thans eene Grietenij uit, welke tot de Provincie Friesland, Arrondissement Leeuwarden, Kanton Holwerd behoort.

Gelegen op ongeveer 53° N. B. en 24° O. L., behoort het dus tot die gedeelten van den Nederlandschen bodem, welke zich het verst naar het Noorden uitstrekken.

Ongeveer twee en half uur van Friesland's Noordkust verwijderd, wordt het aan de Noordzijde door de Noordzee, ten Oosten door het Pinkegat, en ten Westen door het Amelandergat bespoeld; terwijl de Zuidkust door de Wadden bepaald wordt. De beide genoemde zeegaten, met hunne voorgronden, banken, betonning, bebakening en peiling te kennen, is voor den zeeman, en vooral voor hen, die dezelve wenschen binnen te vallen, van hoog belang; en van daar, dat wij onzen lezers geen ondienst meenden te doen, met hun daaromtrent het volgende mede te deelen; te meer, daar welligt ook menig Amelander dit ons geschrift ter hand nemen zal.

De voornaamste verkenningsteekens op dit eiland, dat zich ter lengte van bijna 3 mijlen, ten Oosten van het eiland Terschelling, als laag duinachtig land voordoet, zijn, op de Westkust, de Kaap bij het gehucht Blyke of Bliëk, en de Stompe Toren van Hallum. Oostelijker van daár,

merkt men op de Kaap bij Ballum, welke daar geplaatst is sedert den jare 1829, ter vervanging van den toen gesloopten toren van 't slot te Ballum (het Amelandshuis); terwijl men als verdere zeemerken naar de Oostzijde kan opgeven, de Roosduinen, den toren te Nes, de Witte Duin (de Blinkert) en Vinsduin, en eerlang ook de Badinrigting als zoodanig genoemd zal kunnen worden. De grootste en gevaarlijkste droogte, welke men aan de Noord-Westzijde van Ameland aantreft, is voorzeker het Bornrif, dat, ofschoon van boven door eene ondiepe slenk in tweeën gescheiden, eigenlijk slechts ééne bank is, die met ebbe gedeeltelijk bloot valt, en overigens duidelijk kenbaar is aan de daarop staande branding. Deze steile gronden, welke niet voor aanlooden vatbaar, en aan gedurig verloop onderhevig zijn, en waarop reeds zoo menige bodem verongelukte, moet men aan de boven- of Noordzijde niet naderen op minder diepte dan acht vadem water. De andere voorgronden, zoo als de Witte Tonsrug, de Kofmansbult en anderen, bepalen met het Bornrif en de stranden van Ameland en Terschelling, deze zeegaten, waarin de tonnen in den tegenovergestelden regel van de Westwaarts van hier gelegene vaarwaters gevonden worden: binnenkomende heeft men de Zwarte Tonnen aan stuur- en de Witte Tonnen aan bakboord te houden. Deze gaten zijn slechts bevaarbaar voor schepen van ten hoogste 8 voet diepgang.

Het Amelandergat staat in gemeenschap met de Noordzee door twee kleinere gaten, het Noordoost- en Noordwestgat geheeten, omtrent welke, in het belang der zeevarenden, van wege het Ministerie van Marine, bekend werd gemaakt, ¹⁾ dat:

» Het Noordoost-, Finne- of Bruinvischgat, te Ameland, betond is met tonnen, als: eene roode of buitenton, op de peiling: de toren van Hollum Z.Z.O.; en de toren van Nes O.Z.O. $\frac{1}{4}$ Z., bij 4 vadem diepte; eene witte ton op de peiling: de toren van Hollum O.Z.O. $\frac{1}{2}$ O. in 3 vadem; dat in dit zeegat, op den Drempel, of over het Bornrif, zich eene diepte bevindt van 12 voeten, en de koersen

¹⁾ Staats-Courant van 24 Julij 1839.

zijn van de roode- of buitenton, naar binnen tot op het merk: de Hollumer Kaap en toren in één, Z.Z.W., dan Z. t. O., tot men de toren van Hollum vrij van de duinen krijgt, of in de diepte valt; als wanneer men Z.O. naar de reede stuurt. Om het Noordoostgat, uit zee komende, aan te doen, zijn de kapen op de Bosch of N.O. punt van Terschelling, volgens bekendmaking van den 9^{den} October 1843, verplaatst geworden, zoodat de beide kapen over- één, het merk is, om het Noordoostgat van de roode of buitenton af, in te zeilen, tot dat men de toren van Hollum Z.O. t. O. van zich heeft; beide kapen staan N.N.O. en Z.Z.W. regtwijzend van elkander.

Zoodra men de voorschreven gaten gepasseerd is, komt men in dieper vaarwater (11—16 vadem), dat echter door zeer steile gronden begrensd wordt. Koopvaarders vinden de bekwaamste reede op de hoogte van het Kikkerts-gat, onder de Hessings, op het merk: de Kaap van Ballum nagenoeg te midden van dat dorp. Van hier kunnen schepen van hoogstens 8 voeten diepgang, verder naar Harlingen opvaren.

Vroeger werd in de betoning van het Amelandergat, de Jetting, de Krommebalg, de Abt, de Friesche Wadden, tot aan het Groninger Diep, en het Kornwerder Zand, door of van wege de Armenkamer te Harlingen voorzien, ten behoeve waarvan eenige regten van de doorvarende schepen geheven werden. Sedert 1 Julij 1835, is een en ander overgegaan op het Departement van Marine, nadat het Rijk alvorens met de belanghebbende steden (Harlingen en Staveren) eene overeenkomst tot schadeloosstelling had gesloten.

De Wadden, reeds tijdens het verblijf der Romeinen in deze landen bekend onder den naam van Mare Vadosum, vormen die Oost- en Westwaarts strekkende watervlakte, welke ten Noorden door de eilanden Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog ¹⁾ en Rottum, en Zuidwaarts door Friesland's en Groningen's Noordkusten wordt bepaald.

¹⁾ Zie: F. Allan, Het Eiland Schiermonnikoog en zijne Bewoners; Amsterdam, Weijtingh.

Wanneer de Wadden bepaaldelijk ontstaan zijn, schijnt niet met volkomene zekerheid opgegeven te kunnen worden, aangezien de vele en herhaalde inbraken ¹⁾ der Noordzee, deze watervlakte niet op eenmaal, maar voor-zeker op onderscheidene reizen, het aanzijn gaven.

Men meene echter niet, dat de Wadden sedert hun ontstaan, en sedert de Noordelijke eilanden, vóór eeuwen reeds, van den vasten wal gescheurd werden, steeds dezelfde gedaante zouden behouden hebben.

De vroegere toestand van den vaderlandschen bodem, in het algemeen, en meer bepaaldelijk van deze streken, pleit voor het tegendeel: wel was de grondgesteldheid hier van oudsher moerassig en week; wel werd de grond bij elken vloed door het zeewater bedekt, doch eerst nadat de zee hier »eenen gheweldighe inbrock maekte” en de eilanden van den vasten wal scheurde, werd de daardoor ontstane opening en diepte van meer belang, en gaf de steeds onafgebroken voortgaande stroomschuring aanleiding, tot gedurig verzanden van vroegere vaarwaters en kreken of killen, tot het ontstaan van nieuwe doortogten, en tot de afspoeling en algeheele verdwijning van eertijds bewoonbare kleinere eilanden; en zoo bestaat dan deze watervlakte, welke, zoo door bedijking van de aanslibbende uiterwaarden of kwelders langs de vaste kust, als door verstuiving der duinen, veel van hare voormalige breedte verloren heeft, nog heden ten dage grootendeels uit eene menigte zandbanken en platen, die weder door verschillende vaarwaters, kreken, enz. van elkander worden gescheiden, welke laatste aan platboomde vaartuigen van middelbaren diepgang eenen bekwamen doortogt banende, daardoor bevorderlijk zijn aan het handelsverkeer, zoo op inlandsche havens als op meer verwijderde handelplaatsen, zooals b. v. op Hamburg, Bremen, Lubeck, enz.

De voornaamste droogten of zandbanken, waarmede de Wadden bezet zijn, en waarop zoo menige bodem, door

¹⁾ Friesland werd in vijftien eeuwen tijds, meer dan tachtig malen door geduchte watervloeden geteisterd, van welke de meesten, zoo niet allen, ook voor Ameland, in meerdere of mindere mate, noodlottig waren. (Zie Bijlage VI).

storm en stroomverleiding, verongelukte, zijn door bijzondere benamingen van elkander onderscheiden, welke benamingen haren oorsprong zouden ontleend hebben, deels aan een of ander voorval, dat daarop plaats greep, deels aan den eigen aard en de bijzondere gesteldheid dier banken zelve.

De belangrijkste dezer droogten zijn: de Boschplaat ¹⁾, het Brakzand, de Engelschmansplaat, de Haringplaat, (ook wel het Hornsbornzand genoemd) de Kaperplaat, de Koeplaat, het Simonszand en anderen, welke door onderscheidene slenken en gaten (zoo als: het Schil, de Lauwers ²⁾ het Friesche Gat, de Wiersbalg, enz.) van elkander worden gescheiden, en waarvan de voornaamste eene Noor-

¹⁾ De Boschplaat, een overblijfsel van het voormalige eiland Bosch, ligt tusschen Rottumeroog en Schiermonnikoog, Noordwaarts van de Groninger kust, tusschen het Schil en de Lauwers, welke laatste tusschen Schiermonnikoog en de Boschplaats in zee stort. Het eiland Bosch, dat omstreeks het jaar 1535 bewoond werd, en door aanhoudende afkabbeling hoe langer zoo kleiner geworden, werd eindelijk geheel door de zee verzwolgen. Oudtijds behoorde Bosch ter eenre helft aan de abdij van Rottum; later, omstreeks het einde van de 16de eeuw, aan Stad en Lande, welke haar eigendom in 1695, met het Koornheff, Symen en de annexe Landen, voor eene som van 700 gulden verkocht.

Ten Zuiden van Schiermonnikoog, en Oostwaarts van het Groninger Diep, ligt het Brakzand.

Oostwaarts van de voorschreven Boschplaat, en ten Zuiden van de Kapersplaat, ligt de Koeplaat, ook bekend onder den naam van Rottumerplaat.

²⁾ De Lauwers, oudtijds, zoo men meent, Laubeke of Laubach genoemd, was in vorige eeuwen van veel meer belang dan thans, nu het door verzanding niet meer dan eene wetering of sloot is. Zij nam eertijds haren oorsprong in de Provincie Groningen, tusschen het Westerkwartier en Smalingerland, en maakte de natuurlijke grensscheiding uit tusschen de provinciën Groningen en Friesland. Tegenwoordig echter neemt zij een begin in de gemeente Achtkarspelen, en stroomt zij noordwaarts langs Stroobos, Visvliet en Pieterzijl naar Munnekezijl, alwaar zij hare uitwatering in de Lauwerzee heeft.

Naar het schijnt had de Lauwers voor ruim 4 eeuwen hare uitwatering aan de westzijde van het eiland Schiermonnikoog, waar men nu het Friesche Gat vindt.

De Oude Lauwers, tusschen laatstgenoemd eiland en het Limenszand, vroeger bevaarbaar, is sedert lang door aanslibbing, digtgezand

delijke en Noordwestelijke rigting hebben, doch zeer ongelijk van diepte zijn; terwijl men bovendien nog andere diepten vindt, die echter, van wege hare engte, voor de scheepvaart onbruikbaar zijn, en hoofdzakelijk bevaren worden door eenige visschers, die zich op de vangst van garnalen en heerlijke bot toeleggen.

De hoofddoorvaart (het vaarwater) dat vroeger niet zoo Noordelijk liep als thans, strekt zich tegenwoordig digt langs Ameland heen, welk eiland, door velen als eene aanleg- of ververschingplaats beschouwd, daarvan nog eenige voordeelen inoogst, en is het wel voornamelijk het dorp Nes, dat daarbij het meeste welvaart. Deze voordeelen, waarbij men nog zou kunnen voegen die, welke de schelpvisscherij ten behoeve der kalkovens, hier bovendien nog aanbrengt, zijn evenwel niet te vergelijken met de nadeelen welke dit eiland heeft moeten lijden, van wege het verloopen der vaarwaters, en de daaruit gevolgde afspoeling van een aanzienlijk gedeelte zijner vruchtbare kleilanden.

Oudtijds toch, had dit eiland eene veel grootere oppervlakte dan thans, en was het, naar men wil, zelfs viermaal grooter dan tegenwoordig; en daar, waar thans eene diepe zee de kusten bespoelt en afkabbelt, aanschouwden onze voorvaderen ettelijke min of meer belangrijke dorpen, vond het vee welige weiden, en zag de bouwman met welgevallen zijne golvende graanakkers tieren.

Zoo vond men aan de oostzijde, behalve nog andere plaatsen, waarvan men echter bij vroegere en latere schrijvers geene nadere melding vindt gemaakt, het dorp Oerd of Oosthuizen; terwijl aan de westzijde des eilands, aan den mond der oude Middellzee ¹⁾ het dorp Sier lag, met eene visschershaven en vuurtoren.

¹⁾ Deze voormalige zeeboezem (ook onder den naam van Boerdiep bekend) en Middellzee genoemd, omdat zij midden in het land gelegen was, werd bij de ouden Burdinum, het Borndiep, geheeten, naar het riviertje de Born, dat, in de Zevenwouden ontsprongen, langs Oldeboorne vloeiende en zich in de Middellzee ontlastte. Hare uitwatering had zij bij de, vòòr eeuwen reeds verdwenen, stad Uitgong (Ci-

Bij het dorp Ballum is eene strook lands, nog »de weg naar Anjum», in de landtaal *Anjum-Weij* geheeten, welke oudtijds tot aan den vasten wal, door de Wadden, naar Oostdongeradeel liep; terwijl de afstand van gemelde strook lands tot aan de tegenoverliggende zijde der Wadden, op den vasten wal, thans op ongeveer twee uren gaans begroot kan worden. Sedert het einde der voorgaande eeuw is het eiland aan de Zuidzijde ¹⁾, tusschen Ballum en Nes meer dan een uur gaans afgenomen; terwijl een geloofwaardig eilander mij omtrent die afnemings het volgende mededeelde: »Mijn buurman heeft mij meermalen verhaald, dat het hem nog zeer goed heugde, dat er zóó veel land (aan de zuidzijde) was, dat, wanneer hij zich te Nes, aan den tegenwoordigen oerekant plaatste, hij

vitus exiensis) vrij zeker dus, nabij Berlikum in de Wadden, en vervolgens tusschen de eilanden Terschelling en Ameland. De provincie Friesland in tweeën scheidende (n.l. in Oostergoo en Westergoo), werd zij in hare lengte bepaald tusschen Sneek en de beide evengenoemde eilanden, en in hare breedte, van Bolsward tot Irnsum, van Oostwierum tot Rauwerd, van Marssum tot Leeuwarden, en van Minnertsma tot Hollum. Ter westzijde werd de Middelsee gekeerd door den Broerdijk, die bij Bolsward eindigt; door den Slagtedijk, zijnde de rijweg die zich uitstrekt naar Bosum, Ritsumazijl, Marsum, Engelum, enz. tot aan Dijkshoek. Ten Zuiden en Oosten werd zij bepaald door de Tjaarddijk en Hemdijk, daarna door den rijweg van Sneek naar Leeuwarden, en van deze laatste plaats door den dijk, die zich langs Jelsum, Kornjum en Stiens uitstrekt, en zich aansluit aan den ouden zeedijk, welke de scheiding uitmaakt van het Bildt met Oostergoo. De gedurige inbraken der Noordzee, welke aan de tegenwoordige Zuiderzee hare plaats gaven, waren oorzaak van het verzanden der Middelsee, die daardoor binnen den tijd van twee eeuwen in kostbaar gras- en bouwland was herschapen, en gaf zij gedeeltelijk of geheel het aanzijn aan de tegenwoordige grietenijen het Bildt, Baarderadeel, Leeuwarderadeel, Menaldumradeel, Rauwerderham en Wijmbritseradeel. (Zij, die meer omtrent de voormalige Middelsee wenschen te vernemen, verwijzen wij naar: Nasporingen betrekkelijk de Geschiedenis der voormalige Middezee, door W. Eekhoff, P. Brouwer en W. van Peyma, welk hoogst belangrijk werk alle aanbeveling waardig is.)

¹⁾ De Zuidkust van Ameland wordt door de eilanders de *Oere* of *Oerekant* (waarschijnlijk een zamentrekking of verkorting van *oever oeverkant*) genoemd.

„niet kon onderscheiden welk dier, paard of koe, er liep aan de toenmalige grens der Oere.”

Ook op oude kaarten van Ameland, is dit eiland voorgesteld met eene breedte gelijk aan die, welke wij thans aan den zuidkant, tusschen Hollum en Ballum, opmerken; en, naar men verzekert, is Ameland's oppervlakte sedert de laatste honderd of honderdtwintig jaren, minstens een vierde verminderd, ja, ongeveer een zestigtal jaren geleden, weidde de pachter der vogelkooi, aan de oostzijde des eilands nog onderscheidene paarden en runderen op een stuk lands, waarvan sedert jaren zelfs geen spoor meer te ontdekken is.

„Van het oostelijk gedeelte van Ameland steken de Wierummer gronden omtrent $\frac{1}{2}$ mijl in zee; bij den Oosthoek loopt het Pinkegat in, een ondiep vaarwater, slechts door visschers snikken in gebruik; dáár beoosten is de (reeds genoemde) groote bank, de Engelschmansplaat, welke alleen met springtijden ondervloeit, wanneer bij de beide daarop staande kapen slechts een klein gedeelte droog blijft; deze bank bepaalt met de Wierummer gronden de westzijde van het Friesche zeegat” ¹⁾.

Belangrijk voorzeker zijn de veranderingen, welke Ameland's bodem in den loop der eeuwen ondergaan heeft. Trouwens, zijne ligging gaf daartoe gereede aanleiding. Immers, steeds blootgesteld aan de eerste en hevigste woede van Neerland's grootste vijandin, de Noordzee, aan welke de vaderlandsche kusten steeds zooveel gronds ten offer brengen moesten, werd ook dit eiland vaak door het onwederstaanbare element geteisterd; terwijl men op goede gronden, als zeker meent te mogen stellen, dat de bodem van Ameland, ten gevolge van den verschrikkelijken waternood van den jare 1284—(1287?) eenige voeten gezonken is; welk vermoeden mede eenigen grond van waarschijnlijkheid erlangt, uit de omstandigheid, dat men

¹⁾ Volgens J. G. Veeving, Zeemans-wegwijzer in de Noordzee, welk werk wij meermaals geraadpleegd hebben.

meermaals op eene diepte van 3 à 4 voet, onder den zandlaag, welke tot die diepte het grootste gedeelte van 's eilands oppervlakte beslaat, eene kleilaag heeft ontdekt, waarin men gereedschappen, geplaveide steenen, huishoudelijke voorwerpen, enz. vond.

De zuidkust van Ameland, waar strand en land zich, zonder eenige tusschenruimte, op eenmaal van elkander scheiden, staat nog steeds bloot (althans ten deele) aan de afkabeling der zee, die hier het uit onderscheidene lagen klei en zand bestaande, onvaste strand, ondermijnt. Het water, dat langzamerhand in het land indringt, is oorzaak dat de zandlaag onder den bebouwden grond, instort, de bovenste aardlagen overhellen en eindelijk afbrokkelen, om door de eb naar den boezem der Noordzee gevoerd te worden, of ook, door den vloed voortgestuwd, elders aan te slibben.

Ofschoon men reeds vroeger bedacht is geweest, om het landverlies aan de zuidzijde des eilands, door stroomverleiding, voor het vervolg te voorkomen, en ter bereiking van dat doel eenige waterwerken aan te leggen, zoo mislukten echter de daartoe strekkende pogingen telkens; tot dat men eindelijk in 1846—1847 er in slagen mogt, in de Bogt van Ballum eenen beglooiden steendam of stroomleider op te werpen, en — na veel tegenspoed — ook te houden.

Deze dijk, aangelegd in 1846 en voltooid in 1847, heeft eene lengte van 1211 Ned. Ellen. De aanneming van het werk is geschied door den heer J. Brandsma, van de Lemmer, voor de belangrijke som van 122,500 gulden. Dit waren de primitive voorwaarden; doch wegens het wegscheuren van een gedeelte des werks, in 1846, heeft de aannemer voor de geledene schade, eene tegemoetkoming ontvangen.

Toen men den dijk begon te leggen stond er in de Bogt van Ballum, bij laag water, 7 Ned. Ellen waterdiepte; doch bij het wegscheuren van een gedeelte des dijks, nam deze diepte zoo zeer toe, dat men er 10 Ned. Ellen peilde. Door de verlegging van den stroom, die nu zuiderlijker rigting nemen moest, werd de vlakte tusschen Ameland

den dijk weldra opgehoogd door het achterblijven der zeeslijk. In 1854 was het terrein, waarvan hier sprake is, reeds gelijk met laagwaterpeil; en nu — in 1856 — staat de vlakte reeds 5 palmen boven den laagsten waterstand.

De West- en Noordkust van Ameland wordt door eene duinstreek, die zich op sommige plaatsen tot 40 à 50 voeten boven de waterspiegel der zee verheft, omgeven; en deze duinen zijn het, die, als eene natuurlijke zeewering, het eiland van dien kant tegen de Noordzee beschutten.

Met uitzondering van de Blinkert of Witte Duin (naar het helder witte zand aldus genoemd) een weinig Noordwestwaarts, of liever, N.N.W. van de Kooiplaats, en de Roos- of Roze-duinen (dus geheeten naar roosjes die er op wassen) beoosten het dorp Ballum, geheel afgezonderd van de overige duinen, aan den weg gelegen, kent men op Ameland eigenlijk geene bijzondere namen van duinen. Wel spreekt men van Oerderduin, doch deze bestaan eigenlijk uit eenen zanddijk; zoo ook van Monnikenduin, welke meer bepaald dus wordt geheeten, om daarmede eenige voormalige kloostergronden aan te wijzen.

In de duinstreek, welke het eiland aan den Noordkant heeft, was vroeger, ter plaatse waar de Slenk (bewesten het dorp Nes) het eiland in tweeën splitste, eene scheiding, welke echter sedert 1847 weggenomen is door den aanleg van eenen dijk, die thans deze duinstreek tot één doorlopend geheel maakt ¹⁾. Vóór den aanleg van dezen dijk, liep de Noordzee, bij hoogen waterstand, regtstreeks door tot in de Wadden. Het scheen echter, dat de vrees voor dezen voormaligen waterweg, (hoe nadeelig ook op zich zelven voor het eiland), alsof dezelve het eiland in tweeën zoude scheuren, gelijk men vroeger dacht, ongegrond was, daar deze instrooming der zee, reeds vóór het leggen van den dijk, eerder verminderde dan wel vermeerderde.

¹⁾ Zoo werd ook in 1629—1630 het Eijerland met Texel vereenigd. Men maakte toen eenen zanddijk, welke sedert de gedaante eener duinrij heeft bekomen. Zie onze Beschrijving van het Eiland Texel, enz.

Hoe geschikt deze duinen ook mogen zijn, om zelfs den zwaarsten vloed wederstand te bieden, en daardoor het achterliggende land als het ware in bescherming te nemen tegen het woeden^a eener verbolgene zee, zoo hebben zij, behalve met het water, nog met eenen anderen, en, onzes inziens, geduchteren vijand, n.l. met den wind, te kampen. Vaak toch oefent deze, aangegroeid tot eenen storm, op de duinen zoodanig geweld uit, dat deze daardoor deerlijk gehavend, ja zelfs door overstuiving verplaatst worden en, even als in andere streken één hagelslag de hoop des landmans op eenen gezegenden oogst verdwijnen doet, zoo ziet hij hier, door verstuiwing der duinen, zijne vruchtbare velden, met golvend graan beladen, door het zand bedekken, en zich in zijne hoop op ruimen oogst, bedrogen. Vandaar dat de Hooge Regering, ter voorkoming van dergelijke onheilen, sinds eene halve eeuw, de zoo heilzame en eenvoudige duinbeplanting onder het bestuur van eenen opzigter, weder heeft ingevoerd. Deze kunstmatige beplanting geschiedt door middel van helmriet. (waarvan mede eene soort van kleine vloermatten gemaakt wordt), dat met behulp van stroo en dunne twijgen of teenen, in het anders losse duinzand wordt vastgehecht. Eenmaal daarop bevestigd, hecht het helm zich door lange, taaije en vezelachtige wortels, die zich verscheidene voeten in het rond uitstrekken, steeds vaster en vaster, breidt het zich hoe langer hoe verder uit, en overdekt het zand eindelijk als met een vast kleed, dat hetzelfde tegen verstuiving beveiligt. Bovendien geeft deze duinbeplanting aanleiding, dat de grond door verrotting en natuurlijke bemesting, hoe langer zoo meer in vruchtbaarheid toenemende, bezet raakt met andere planten, die tevens strekken om de vastigheid der losse zandhoogten te bevorderen; terwijl door deze kunstmatige beplanting, tevens vroeger openliggende vlakten van duinen zijn voorzien geworden.

Ameland, dat zich ter lengte van ongeveer $4\frac{1}{2}$ uur in eene oostelijke en westelijke rigting uitstrekt, en door een veer op Holwerd gemeenschap heeft met de Friesche kust, beslaat, volgens kadastrale opmeting, eene grondvlakte

van 6070 bunders, 45 □ voeten en 41 □ ellen, waarvan 5993 bunders en ruim $81\frac{1}{2}$ □ roeden schotbaar land. De grootste breedte welke omtrent 1 uur gaans bedraagt, vindt men aan de westzijde, waar men het onbeduidend gehucht Blyke of Blik vindt, dat een kwartier uur gaans ten Noorden van het dorp Hollum, waartoe het behoort, verwijderd is. Op ongeveer een half uur afstands oostelijk van dáár, ligt het tweede kerkdorp, Ballum, en op ruim een uur gaans van dáár, het laatste kerkdorp, Nes, waartoe de buurtschap Buren behoort, dat in eene noordoostelijke rigting van het hoofddorp ligt. — Genoemde plaatsen werden op 1 Januarij 1856 bewoond door eene bevolking van 2295 zielen, waarvan 1158 tot het mannelijk, en 1137 tot het vrouwelijk geslacht behoorden, en die naar onderscheidene geloofsbelijdenissen volgenderwijze verdeeld waren.

Van groot belang is hier de veefokkerij. Een gedeelte der runderen, dat in de dorpsweiden graast, wordt, (althans de meesten) telken avond opgehaald en stal- of boetwaarts gedreven; hoewel het grootste gedeelte zijne weide vindt in het zoogenaamde Buitenveld, welks zuidzijde welige kleilanden bevat. Een groot verlies onderging de veestapel ten jare 1824, toen er ongeveer een 140tal beesten verdronken. Dertien jaren later was dit verlies weder in zooverre hersteld, dat de jaarlijksche uitvoer van jonge runderen naar Friesland en Holland, toen reeds weder ruim 200 stuks bedroeg; welke uitvoer sedert nog toegenomen is.

Tegenwoordig bestaat de veestapel op Ameland gemiddeld uit 20 stieren, 1000 koeijen, 350 kalveren, 500 schapen en 150 varkens (deze laatsten meer bepaald tot eigen verbruik). Bovendien heeft men er 1 hengst, 20 ruinen, 270 merriën en 25 veulens.

De paardenfokkerij was hier vroeger echter van meer beteekenis dan tegenwoordig. Deze tak van bestaan werd vroeger zeer bevorderd door de koninklijke paardenstoeterij die hier toen bestond, en waarin een vijftal schoone hengsten geplaatst waren, om het Amelanders paardenras, dat eertijds door vlugheid van beweging,

sterke spierkracht, fijnheid en sierlijken vorm, zeer gezocht, doch toen in deugdelijkheid verminderd was, weder te veredelen, en daardoor den handel in paarden, die hier eenmaal zulke belangrijke voordeelen afwierp, te bevorderen; welke maatregel dan ook de gunstigste resultaten voortbragt, naardien er toen 's jaarlijks ruim 150 jonge paarden uitgevoerd werden.

De oorspronkelijke stoeterij op Ameland, was daar geplaatst door of wege de prinsen van Oranje. Deze werd opgeheven ten jare 1787, toen zekere Jan Ingels (bijgenaamd vader Ingels) daarover het opperbestuur had. Toen daarna, door de afschaffing der stoeterij, het Amelander paardenras ontaarde, werden er tot herstelling daarvan, 's jaarlijks eenige hengsten van Engelsch ras uit 's Konings voormalige stoeterij te Borculo, herwaarts gezonden, waarbij de Amelander paardenhouders hunne moederpaarden kosteloos konden laten dekken. Tegenwoordig echter heeft de zoogenoemde boerenstand voor eigene rekening eenen hengst van inlandsch ras aangeschaft. De Holsteiner kromkoppen (de vroegere Amelander paarden) worden bijna niet meer aangetroffen. Door de belasting op de paarden, diligence-diensten, stoombooten, spoorwegen, enz. worden er minder plezierpaarden gehouden dan vroeger. De paardenfokkers dus hunne rekening beter bij het aanzetten van zulke paarden, die meer voor verschillend gebruik van dienst kunnen zijn. De voormalige stoeterij was te Ballum gevestigd, alwaar later ook de hengsten van 's Koningswege geplaatst waren. — De boter, welke hier gemaakt wordt, is ruim genoegzaam voor eigen gebruik. —

In vroegere tijd waren er op Ameland veel konijnen. Deze onthielden zich voornamelijk in de duinen, welke zij ondermijnden, en waarom zij thans grootendeels zijn uitgeroeid. De konijnenjagt of duinmeijerij, eertijds eene der voornaamste inkomsten der Heerlijkheid, bragt gewoonlijk van f 4000 à f 4500 's jaarlijks op, hetwelk eene voor dien tijd, toen het geld meer waarde had dan thans, vrij belangrijke som mogt heeten. In latere tijden was dit echter veel minder, vooral sedert het einde der 18de eeuw, wanneer de duinmeijerij wel eens voor f 1400 werd gepacht. Na-

tuurlijk gaf dit den meijer goede winst. — Onder deze som was echter niet de pacht van de kooiplaats begrepen. Alleen die konijnen, welke zich tot in de kom der dorpen waagden, mogt men wegvangen, onder voorwaarde evenwel, dat men den huid bij den zoogenaamden duinmeijer oude brengen.

Over het geheel is Ameland zeer schaars van houtge-
was voorzien : men vindt er, met uitzondering van enkele
rijen, meest ijpenboomen in en bij de dorpen, weinig boo-
men ; ook het aantal vruchtboomen is zeer gering. Voorts
vindt men elders op het eiland nog eenige vlierboomen
en willigen ; doch over het algemeen toont hun schraal en
gedrukt voorkomen, welken nadeeligen invloed de scherpe
zeewinden op hunnen groei uitoefenen.

De luchtgesteldheid op Ameland is, even als op al onze
noordelijke eilanden, frisch en gunstig voor de gezondheid.
De bewoners leven er over het algemeen zeer gezond ;
terwijl men er vele voorbeelden van hoogen ouderdom
kan aanwijzen. Eindelijk heeft men op Ameland ééne
vogelkooi, vier scholen, drie pakhuizen voor gestrande
goederen, een reddingboot, eene zeebadinrigting en drie
koorn- en pelmolens, van welke er tevens een tot hout-
zaagmolen is ingerigt.

Na deze algemeene beschouwing van Amelands gesteld-
heid en omgeving zullen wij dit belangrijk eiland, in de
volgende hoofdstukken, meer in zijne bijzonderheden lee-
ren kennen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVERZIGT VAN AMELANDS GESCHIEDENIS.

Ameland, van welks oudste gesteldheid en geschiedenis nog veel als achter dikke nevelen verscholen ligt, en dat gegist wordt, eens als een allodiaal eigendom door de oude Frankische vorsten bezeten te zijn geweest, moet, gelijk sommigen willen, beschouwd worden als de plaats, waar de bekende Friesche vorst Radbodus of Radboud, ter eere van den afgod Fosto, aan den mond der oude Middeleeze, eenen tempel had doen stichten, en welke stichting vervolgens aanleiding zoude gegeven hebben tot het ontstaan(?) van dit eiland, dat daarnaar dan Fosteland werd geheeten. Occo van Scarl zegt, dat de leerlingen van den Evangelieprediker Willebrordus, omstreeks den jare 693—696, Ameland, waar toen koning Radboud verbleef, bezochten, en dat het door dezen Fosteland werd genoemd. Volgens den Tegenwoordigen Staat van Friesland ¹⁾ stichtte koning Radboud ten jare 690, in het tegenwoordige dorp Hollum, eene sterkte ter eere van den afgod Fosto; terwijl de reeds genoemde O. van Scarl ²⁾ verhaalt, dat men in 806 den afgod Foste, te Ameland, omvergerukt heeft, en den aan hem gewijden tempel tot een Christenkerk gemaakt, welke kerk in lateren tijd tot een klooster werd aangelegd, dat Foswerd genoemd werd, en eindelijk, dat dit een en ander door toedoen van Hayo van Cammingha zoude geschied zijn.

¹⁾ Deel II, 2de St., p. 352.

²⁾ Fol. 13—22.

Ook maakt de Friesche Kronijkschrijver Winsemius hiervan melding, met dit onderscheid echter, dat hij daartoe niet het jaar 806, maar 876 stelt; terwijl hij bevoorens opmerkt, dat ten jare 806 op Ameland, so als sommige meynen een eylandt van Vrieslandt, in groote achtinge zijn geweest, den tempel of het heiligdom van Vestae of Vostae, welke toen verwoest is geworden ¹⁾

In de jaarboeken van Focke Sjoerds ²⁾ vinden wij, dat Hayo van Cammingha in 868 het klooster Foswerd te Ameland gesticht zoude hebben, en wel ter plaatse waar Fosta's tempel plagt te staan, en dat Hayo's geestelijke stichting door Utrechts kerkvoogd, bisschop Oldebald, werd erkend, die daarin eenige Benedictijnen plaatste. Genoemde schrijver verhaalt verder, dat zeker Heer van Ameland, Van Cammingha geheeten, eene dochter had, met name Anna, welke in den echt trad met eenen Adel van Fronenberg, die omtrent het einde der 11de eeuw van bisschop Conradus, Friesland in leenontving; terwijl hij er de opmerking bijvoegt, dat dit het oudste berigt is aangaande Ameland's Heeren ³⁾. Ook Schotanus maakt reeds vroeg melding van het geslacht der Cammingha's, daar hij op het jaar 1180 gewaagt van zekeren Sizzo van Cammingha, die ter kruisvaart naar Palestina zoude gegaan zijn. Hij beroept zich, tot staving van zijn beweren, dat het eigendomsregt der Cammingha's op Ameland van zeer vroegen tijd dagteekent, op de getuigenissen der oude kronijken, die (zonder nogtans een dier Heeren bij name te noemen) willen, dat deze het reeds ten bovengenoemden jare bezaten.

Wanneer wij voorts de oudste geschiedschrijvers aangaande Ameland's vroegeren toestand en historie, raadplegen, dan vinden wij, volgens den Tegenwoordigen Staat van Friesland, dat dit eiland oudtijds door de Wadden, waarop toen onderscheidene schoone dorpen en vruchtbare landerijen gevonden werden, aan Friesland's vaste kust verbonden, eene allodiale bezitting was van de Friesche

¹⁾ Fol. 83—111.

²⁾ I: 387 en II: 55, 269.

³⁾ Zie mede: Oudheden en Gestichten van Friesland, II d., p. 286. Schotanus, p. 87.

vorsten Radboud I, Gondebald en Radboud II, en dat, na de verdrijving van laatstgenoemden koning door Karel den Groeten, deze allodiale goederen in eigendom kwamen, aan de naaste wettige erfgename, de dochter van Gondebald, de beminnelijke Tekla, welke later in den echt trad met Taeke van Cammingha, den eersten Vrijen Erfheer van Ameland, die in 806 den afgod Fosto met al zijne kostbaarheden omverre deed werpen, en den aan dezen god gewijden tempel in eene Christenkerk herschiep; zijnde voorts de Erfheerlijkheid van Ameland na dien tijd, tot aan den jare 1405, steeds in het bezit van den huize Cammingha verbleven ¹⁾. Volgens Jhr. de Haan Hettema, teekent Dankwerth, omtrent het verwoesten van den afgod Fosto, in zijne *Newe Landes-Beschreibung der zwei Herzogthümer Schleswich und Holstein*, 1652, bl. 152, aan, dat hertog Pepin, den koning Radboud, die toen op Helgoland gevlugt zoude zijn, twaalf heilige mannen gezonden heeft, onder welke eenen Wicbert, den ijverigsten van allen, die zijne medgezellen had aangeraden de tempels van Jupiter en van de godin Vesta te vernielen, hetgeen zij dan ook gedaan hebben; dat Radboud, daarover verstoord, Wicbert had laten dooden, en de andere uit het land doen zetten.

Hij meent, dat Vesta dezelfde is als Fosta of Foseta, van welke het eiland vroeger den naam zoude gevoerd hebben. De H. Ludger zoude hen later bekeerd en hunnen tempel verwoest hebben. Wij vinden dan ook de tempels op de bij dat werk gevoegde kaart aangeteekend.

Eene afbeelding van de godin Fosta kan men vinden in de *Beschrijving van de Cymbersche Afgodenbeelden der Saksen, Wenden en Friezen*, uitgegeven door Tragillo Arnkiel, Proost van Holstein; Hamburg, 1690, 4to, eerste deel. (In 't M. van Alkemade vindt men eene schets dier godin.) Hare beschrijving bij Dr. W. Vollmer, *Volständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen*, Stuttgart 1836, op dat woord.

„Finn Magnusen”, dus teekent Jhr. de Haan Hettema

¹⁾ Tegenw. Staat van Friesland, II, 2de St.

verder aan ¹⁾, »in zijn *Prisc Vet. Boreal, Mythol. Lexicon*, Hav., 1828, p. 75, zegt aldaar op het woord Forseti, dat deze godheid bezitster was van het hemelsche kasteel Glitnir, het tiende in getal, die alle geschillen beslechtte. Hij zoude de zoon van Baldur en Nanna geweest zijn, en zijne moeder eene dochter van Nepi of Nefi. Dat Suhm in zijn werk over Odin, bl. 205, 206, uit buitenlandsche schrijvers uit de middeleeuwen, had aangetoond, dat deze dezelfde met Foseta zoude geweest zijn, die op de eilanden der Saxers (of Friezen) eertijds (op het jaar 866) geëerd werd, van waar Helgoland ook Fosetesland genoemd werd. Men zie verder over Fosta, Corn. Kempius, de situ qualitate et quantitate Frisiae, p. 241, cap. 8, waar Wicbert Willebrordus genoemd wordt. Von Wicht, *Ostfriesische Geschichte*, I 57, § 8. Thaborita, lib. I, cap. 4 en 25, lib. 2, cap. 4. Schot. lib. II. Winsemius, lib. 2. U. Emmius, lib. IV, 128. Alcuinus, in *Vita Willebrordi*, Oliv. Vredius, in *Flandria Christiana* Beka, in Willebrordo.

Het vermoeden, dat dit eiland vroeger aan den vasten wal verbonden was, hoewel niet met volkomene zekerheid bewezen, ontleent echter geen onaannemelijken grond van waarschijnlijkheid, ook daarvan, dat Plinius reeds in het begin van onze tijdrekening spreekt van drie en twintig eilanden, liggende tusschen de uitwatering van den Rijn en de zuidpunt van Jutland; terwijl de Wadden, hoezeer toen niet die uitgestrektheid hebbende, als waarin wij dezelve thans aanschouwen, reeds bij de oude bekend waren als de *Mare Vadosum*.

Winsemius, in zijne *Kronijk*, betwijfelt het, of Ameland reeds in de 9de eeuw een eiland geweest zij; althans zijne woorden: »so als sommige meynen een eylandt van Vrieslandt" (fol. 83^b.) bewijzen, onzes bedunkens, dit.

Occo van Scarl, (fol. 43) zegt ook op het jaar 1410: »Deze tijt mocht men noch met een Rafter ²⁾ van Har-

¹⁾ Friesche Volks-Almanak 1855.

²⁾ Eene Rafter is eene lange dunne spar, waarvan b. v. de schuif-boomen (in 't Friesch klotsen) der schippers gemaakt worden.

lingen op der Schelling gaen, en de van Holwert op Ameland. Dan corts nae desen heeft die see daer een groote wydte tusschen ghemaect, sodat ons dat gaen benomen ende verboden is". Ook stelt Schotanus Ameland als een eiland voor, op zijne kaart Frisia Vetus; terwijl eindelijk Dr. Ottema, in zijne doorwrochte verhandeling: Over het ontstaan der Zuiderzee, bladz. 103—214, en in het IV^{de} deel van de Vrije Fries, de afscheiding van dit eiland (en ook van Terschelling) van den vasten wal, op den jare 1410 stelt ¹⁾.

De reeds meermaals aangehaalde Jhr. de Haan Hette-
ma wil, dat Ameland in de middeleeuwen een gedeelte van het oude Ferwerderadeel heeft uitgemaakt. Ook wil hij wel gelooven, dat men aan het aan zee gelegen gedeelte van Ferwerderadeel, den naam van Ameland, hoewel nog geen eiland zijnde, gegeven hebbe, omdat wij nagenoeg gelijke benamingen in het graafschap Hameland (Ameland) en in Ammerland in het Oostfriesche terugvinden; alsmede dat de familiën Jélmera, Donia en Cammingha aldaar zeer vroeg bezittingen hebben gehad. Voorts tracht de evengenoemde schrijver te bewijzen, dat er, althans vóór 1398, geen afzonderlijke Heeren over Ameland geregeerd hebben: — welligt dat de bestuurders van Ferwerderadeel dit eiland van hunnentwege door een afzonderlijk regeringspersoon lieten besturen. Zoo vinden wij, dat de toenmalige Grietman van Ferwerderadeel in 1405 Ameland wilde beschouwd hebben als bepaaldelijk onder zijn gezag staande; ten opzichte van welke meening Frieslands Staten dien Grietman in het ongelijk stelden, iets dat zeker geen plaats zoude gehad hebben, als Ameland toen nog zoo naauw met Friesland vereenigd ware geweest als in vroegeren tijd.

Belangrijk zijn de aanmerkingen, welke op vorenstaande

¹⁾ De geleerde Altling (Pars. II, Tab. II, VII en IX.) stelde ter plaatse waar Ameland ligt, twee eilanden, n. l. Austrachie en West-rachie, door welke benamingen men echter volgens anderen Ooster- en Westergoo moet verstaan worden, en welke vroeger mede eilanden waren. Zie o. a. het welgeschreven werkje van Jhr. M. de Haan Hette-
ma: Het meer Flevum en het eiland Flevo enz. Leeuwarden, 1854.

bijzonderheden omtrent Ameland's geschiedenis, gemaakt zijn door den onderzoeklievenden Jhr. de Haan Hettema, (Nieuwe Friesche Volks-Alm. 1855).

ZEd. Gestr. zegt: » Wat nu den Tempel van Foste betreft, zoo is het verhaal daaromtrent zeer twijfelachtig, daar anderen die op Helgoland ¹⁾ willen plaatsen, waarvoor, mijns oordeels, meer schijn van waarheid bestaat, daar wij bij Cluverius de Veteri Germania, lib. 3, Cap. 2, lezen, dat zij, die bij Tacitus Fosi genoemd worden in Holstein tot aan het Cimbrische schiereiland woonden, en deze bij andere schrijvers Saxers genoemd worden, en Helgoland ook daartoe gerekend werd te behooren.

Dat er nu eenmaal een klooster van Benedictijnen bestaan heeft, en dat dit later naar Foswert is overgebracht, willen wij niet betwisten, maar daarvoor wordt geen genoegzaam bewijs aangevoerd. Het is ons evenwel gebleken, dat het klooster der Benedictijnen, hetwelk eertijds te Foswert bij Ferwerd gestaan heeft, niet Foswert, maar Bethaniën te Foswert, genoemd werd; gelijk men ook kan zien in het Friesch Archief van Dr. Ehrentraut, 2^e band, s. 375 seq. Oldenburg 1854, alwaar men drie Akten, eene van 1289 en twee van 1290 vindt, betreffende het patronaatschap over de kerk te Ferwerd, hetwelk door den Abt van Bethaniën aan Sybrand Hescelinga betwist werd.

Dit klooster kan alzoo zijnen naam niet aan Fosta ontleend hebben; maar bovendien (dus merkt de Haan Hettema op) zal men niet ligt den naam van eenen Heidenschen afgod of van eene godin, vooral niet ten dien tijde, aan eene Christelijke instelling gegeven hebben. Foswert, de plaats waar het klooster stond, vindt men ook Furswerth en Volswaert genoemd, welke laatste benamingen geene de minste overeenkomst met de Godin Fosta hebben.

Omtrent hunne Abten vindt men, zooals wij zoo even hebben opgegeven, vóór 1289 ook niets vermeld. Op het jaar 1390 (Chartb. I 249) wordt eenen broeder Intatus als Abt genoemd; in 1432 een Hessel van Hallum, en op

¹⁾ Een eiland in de Noordzee, thans aan Engeland behoorende.

1482 eenen Hermannus. (Zie Oudh. en Gestichten van Friesl. II. 382 en 384, I. 299). Van die op Ameland zouden geweest zijn, wordt niets gemeld.

Omtrent dit voormalige klooster vonden wij elders eenige aantekeningen, die kortelijk op het volgende nederkomen:

Deze Geestelijke Instelling, welke zoowel eene Abdij van broeders als van zusters was, en een eigen Abt verkoos, lag ongeveer een half uur gaans zuidoostwaarts van Ferwerd, een dorp in de grietenij Ferweradeel, was bewoond door nonnen van de Premonstriter orde, en werd tenjare 1090, met goedkeuring van Utrecht's twee en twintigsten Bisschop, Conradus, die de kloosterkerk ter eere van St. Johannes den Dooper inwijdde, van het eiland Ameland herwaarts overbragt.

Gelijk andere inrigtingen van dien aard, zoo ook werd deze stichting, op verschillende tijden, met onderscheidene erfmakingen of schenkingen begiftigd. Zoo vinden wij, dat Joucke Harliga, of Jauka Harlinga, een vermogend Friesch edelman, die om zijne ongeveinsde godsvrucht en milddadigheid algemeen bekend en hoog geacht was, omstreeks den jare 1180, aan dit klooster bijna zijn geheele vermogen vermaakte. Dezen vromen man trof het ongeluk, dat zijne woning door het onweder in brand geraakte en tot den grond verbrandde. In stede van zijne verbrande huizinge weder te doen opbouwen, waartoe het hem geenszins aan de noodige middelen ontbrak, besloot hij de wereld en hare genietingen vaarwel te zeggen en, zoo mogelijk, in het klooster Bethaniën met geestelijke oefeningen het overige deel zijns levens door te brengen. Diensvolgens verzocht hij om eene plaats in hetzelfde. Dit hem toegestaan zijnde, verkocht hij de overblijfselen zijner woning, en deelde de daarvoor ontvangene penningen onder de omwonende behoeftigen uit; terwijl hij zijne landerijen aan het klooster, dat hem thans huisvesting zoude aanbieden, vermaakte, (n.l. 83 ponden, of bijna $33\frac{1}{2}$ bunder lands, gelegen onder Westerbierum en Sexbierum, en 94 ponden of ruim $34\frac{1}{2}$ bunder, in Dijkshorn).

De bevolking van het klooster Bethaniën erlangde in

1289 eene merkelijke' uitbreiding, aangezien een groot aantal nonnen uit het klooster Miedum in Franekeradeel, dat door den noodlottigen watervloed van evengemeld jaar grootendeels verwoest was, herwaarts werd overgebracht; nadat deze laatsten van de Augustijner orde, waartoe zij oorspronkelijk behoorden, mede tot die der Premonstriten waren overgegaan.

Hoogst noodlottig voor dit klooster was het jaar 1349, toen het meer dan 200 zijner bewoners en bewoneressen door de pest ten grave zag slepen (Friesche Kron.).

Omtrent eene halve eeuw later werd het op nieuw door een groot onheil getroffen, toen namelijk de kloosterkerk in de asch werd gelegd; welke ramp toegeschreven werd aan de kwaadwilligheid en nijdigheid van de monniken van Klaarkamp, waarvan er, ter oorzake van dit ongeval, door die van Foswert werden doodgeslagen. De eigenlijke oorzaak van deze, en van de daarop gevolgde omstandigheden, schijnt echter eene staatkundige strekking gehad te hebben, aangezien die van Klaarkamp, als aanhangers van de partij der zoogenaamde Vetkoopers, die van Foswert, welke het met de Schieringers gehouden hadden, meermaals op velerhande wijzen hadden zoeken te krenken.

Deze vete nam, na voormelden kerkbrand, zoo zeer toe, dat er op hooger gezag een gebod werd uitgevaardigd, om de vijandelijkheden te staken, die vaak, zelfs bij de minste aanleiding, op nieuw en hevig uitbarstten. Deze omstandigheden duurden tot aan 1489, toen de oude vete door eene weldaad ¹⁾ uit den weg geruimd werd, en de vroegere betreurenswaardige vijandschap (tusschen hen die den vrede moesten najagen!) voor wederkeerige vriendschap plaats maakte: althans, sedert laatstgenoemd jaar, vinden wij van geene nieuwe oneenigheden tusschen de bewoners van beide kloosters gewag gemaakt.

» Maar,» dus merkt Jhr. de Haan Hettema verder aan,

¹⁾ Die van Klaarkamp reddeden het leven van een kloosterbroeder uit Foswert. (Zie voorts Bijlage VII.)

omtrent de oude oorkonden van Ameland, » maar, waaruit hebben Winsemius, Schotanus, Emmius en andere hunner tijdgenooten hunne berigten geput? — Voor zoo verre wij hebben kunnen nagaan in de hoofdzaak uit Occo van Scarl's kronijk, dat is, uit die kronijk, waaraan men gewoonlijk den naam van Kronijk van Occo van Scarl geeft, doch die het in der daad niet is, maar van Andries Cornelis van Staveren, die zijne wetenschap van Occo, welke de zijne voornamelijk uit de papieren van Solco Forteman, zijn oudoom, had, die ten tijde van Radboud zoude geleefd hebben, en door dezen, omdat hij in zijne Beschrijving van de Levens van de Friesche Koningen, hem, Radboud, die toen evenwel nog leefde, niet genoeg geprezen had, in de gevangenis was geworpen, en later door Karel den Grooten daaruit verlost; uit Vlieterp, die des Potestaats J. H. Maetena (Martena?) ende de gemeene Landts Rechters schrijver was, en uit de hem verder ten dienste gestaan hebbende stukken, en van dat alles, naar zijne wijze van zien, een geheel gemaakt, welke kronijk in 1597 bij Jacob Jansen te Leeuwarden is gedrukt, zoo als fol. 2 onder het opschrift: *Tot den Lezer*, kan worden gezien.

Suff. Petri, De Script Frisiae zegt, dat Occo, 970 (dec. 7 c. 4), Vlieterp 1370 (dec. 8 c. 2) en Andries Cornelis, die organist te Harlingen is geweest (dec. 14 c. 7) in 1598 hebben geleefd, wier levens door hem uit dit » *Tot den Lezer* », zijn getrokken.

Wie kan nu, wanneer hij het woord: » *Tot den Lezer* » aandachtig gelezen heeft, veel vertrouwen in zijne opgaven stellen? opgaven, welke men tasten en voelen kan, dat uit den mond van het volk van tijd tot tijd opgevangen zijn, wanneer zij den oudsten tijd bevatten, en die in strijd zijn met hetgeen later volgt, en waaromtrent geen ander binnen- of buitenlandsch schrijver uit den vroegeren tijd eenige melding heeft gemaakt."

Wat nu de Heerlijkheid van Ameland betreft, zoo schijnt het verhaal, dat deze reeds vóór het einde der 14de eeuw in het bezit der Cammingha's zoude geweest zijn, geenszins den toets der waarheid door te kunnen staan. Wij

althans twifelen in dezen zeer, te meer, daar het, gelijk de Haan Hettema zegt, opmerkelijk is, dat de familie Cammingha zich in de verdediging harer procedures omtrent de Heerlijkheid Ameland, niet beroepen heeft op dat vroegere bezit in haren huize. Wel noemde zij de Jelmera's en Donia's Heeren van Ameland, doch zonder zulks met een enkel bewijs te staven. De eenige grond, waarop haar erfelijk regt steunde, waren de oude kronijken, van welke de oudste eerst in 1597, en dus ruim ééne eeuw nadat het keizerlijk Diploma van Maximiliaan gegeven werd, in druk verscheen. Bovendien kon zij geen enkele akte of bewijs van vóór 1400 produceeren, hetgeen zij stellig gedaan zoude hebben, zoo zij iets dergelijks had gehad.

Dan, hoe dit ook zij, dit weet men met zekerheid (volgens Charterboek I, 283) dat Hertog Albrecht van Beijeren en Willem, Graaf van Oostervant, met die van Oosten Westergoo, op den 11^{den} Augustus des jaars 1398, een zoen getroffen hebben, waarbij zij trouw beloofden aan den Hertog, als aan hunnen wettigen, door hen gehuldigten, Landsheer. Te gelijker tijd gaven zij aan hunnen lieven en getrouwen Arent, Heer van Egmond en IJsselstein, hunnen maarschalck en beleder (d. i. opperbevelhebber, aanvoerder) van hun leger, Ameland met den aankleve van dien, hetwelk bij die Schellinge gelegen is, benevens een uiterwaard of uitland, het Bil genoemd; terwijl zij de tollén en den zeevondst (strandvonderij) aan zich behielden.

»Dit is,» zegt Jhr. de Haan Hettema, aan wien wij deze bijzonderheden omtrent de Heerlijkheid van Ameland ontleenen ¹⁾ »dit is, voor zoo verre wij hebben kunnen vinden, het eerste blijk dat Ameland eene Heerlijkheid is. Zoodat, onzes inziens, de Heerlijkheid van Ameland toen haar begin genomen heeft.

De Amelanders schijnen daarmede niet zeer tevreden te zijn geweest, en gedurende de twisten tusschen de Graven van Holland met Oostergoo en Westergoo, tot in 1404, de partij der laatsten te hebben gehouden, doch toen wederom meer in de magt dier Graven te zijn gekomen; want op

¹⁾ Friesche Volks-Almanak 1855, bl. 35.

den 17^{den} November 1404 (Ch. I, 340) gaven zij hun wederom eene gelijke vergunning; terwijl zij het zoo verre bragten, dat *het Regt en de Raad van de Landen, Steden en Deelen van Oostergo en Westergo te Hartwert* vergaderd, bij open brief van den 29sten Augustus 1405 (Ch. I, 351) verklaarden: » dat zij hadden goedgevonden, gewijsd en begrepen in het eeuwig steed en vast te houden, dat die van Ameland zullen wezen vrij en kwijt en onbezwaard van alle regten en van alle lasten in Ferwerderadeel of in eenig Deel van hunne landen van Oostergoo en Westergoo, en bij hun zelve zullen regten en hun regt bij hun zelve voeren, gelijk die van Terschelling doen.”

Door deze daad bekwam Ameland voor het eerst zijne onafhankelijkheid, die het vroeger niet had; anders toch was deze verklaring niet noodig geweest. Ten gevolge van deze Akten gaf Graaf Willem den 6^{den} October 1405, aan die van Ameland vrede en vrijgeleide in zijne Landen, onder voorwaarde, dat zij, zoo hij Oost-Friesland (Oostergoo en Westergoo) ter eeniger tijd bemagtigde, hem zouden huldigen en voor hunnen regten Landsheer erkennen, enz.

Dat Ameland toen mede in het geestelijke onder den Deken van Ferwert stond, zien wij uit eene akte van 27 Mei 1466 (Ch. I, 614), waarbij Hayo Heringa, die zich vroeger Jelmera en later Cammingha schreef, Heerschap op Ameland, aan den Deken van Ferwert en andere Deken, die na hem mogten komen, toestond te regten en hun regt te vervolgen in regtvaardige zaken; en bepaalde dat zij op Ameland, en niet te Ferwert, voor de ingezetenen van Ameland zullen regten; naardien hij in geen XXV jaar (de Haan Hettema wil lezen LXV, omdat toen kort te voren de burgerlijke afscheiding had plaats gegrepen) eenig Dekenregt over Ameland te Ferwert heeft.

Hoe lang nu de Heeren van Egmond Heeren van Ameland zijn geweest, hebben wij niet kunnen opsporen; alleen weten wij, dat Heer Arent bij den Graaf in ongenade is gevallen, en zijne goederen in 1411 zijn verbeurd verklaard; (Jancke Douwema, Boeck der Partijen, bl. 71). Of daartoe Ameland mede heeft behoord, weten wij niet.

Maar dat die familie later van dat regt niet had afgezien, leeren wij uit eene M. S. aantekening van Eduard Marius van Burmania, die zegt: »1559, 21 Februarij, Stilo Brabantiae, heeft Lamoral van Gaveren, Graaf van Egmond, Stadhouder en Capt. Gen. van Vlaanderen en Artois, enz., geconstitueerd, bij Procuratie, tot Advokaat en Procureur Dr. Gijsbertus Arensma en Mr. Eylco van der Haule, om Pieter Cammingha, de kleinzoon van Pieter C., als occupateur van 't Eyland Ameland in regten te betrekken. De Prins gaf Cammingha de keur, waar hij begeerde in regten te staan, behoudens dat het geschiedde voor eenen Provinciaalen Raad binnen de Kon. Maj. Nederlanden, latende hem zulkx door zijne geconstitueerde afvragen. De Procuratie, die zeer ampel is, was geschreven op Fransjyn, en vertee kent Lamoral d'Egmond."»

«Uit eene copia brief van 20 Junij 1469," zegt Jhr. de Haan Hettema, »te vinden in den Amelandiae Status Genuinus, 1666, bl. 27, zien wij, dat Hertog Philips van Bourgondiën den 21ten Maart 1428 de brieven heeft geconfirmeert, door zijne oom's Hertog Willem van Beijeren en Hertog Jan van Brabant, aan die van Ameland gegeven, en dat Karel van Bourgondiën bij dien brief, die van Ameland vergunt, om met zijne onderdanen van zijne Landen vrij en onbeschadigd te zijn, en te zullen handelen naar inhoud der brieven, die zij van de bovengemelde, zijne voorvaderen, hebben; mits dat zij jaarlijks ten zijnen behoefte zullen geven *acht schilden* tot 28 ponden vlaamsch 't stuk: en zulks zoo lange, totdat hij zijne onderdanen van Oost-Friesland, die hem nog rebel zijn, tot gehoorzaamheid en onderdanigheid zal hebben gebragt. Dat die van Ameland hem ook daartoe zullen dienen naar alle vermogen, en alles zullen doen hetgeen goede onderdanen hunnen regten Landsheer schuldig zijn te doen. In dezen brief vindt men van geen Heer van Ameland melding gemaakt.

Bij Diploma van Keizer Maximiliaan den Eersten, gegeven te Antwerpen, den 5^{den} November 1494, op verzoek van Pieter Cammingha, Hoofdeling op Ameland, verklaart de Keizer te bevestigen, de akte door die van Oostergoo

en Westergoo te Hartwert, in 1405, met betrekking tot Ameland, gegeven, en wil, dat het van het regtsgebied van Ferwerderadeel en andere Deelen vrij zal zijn, en genieten alle de regten en voorregten, haar door de Roomsche Keizers en Koningen, zijne voorgangers, en door hem gegeven, mits betalende de jaarlijksche schatting, zooals door die van Oostergoo en Westergoo betaald wordt. Dat de voornoemde Pieter Cammingha en zijne opvolgers die regten vrij zullen mogen uitoefenen, gelijk zijn vader Hayo Cammingha, toen hij leefde, die uitgeoefend heeft, behoudens *zijne regten en vrijheden en die van het Roomsche Rijk*.

Hertog Albert van Saksen, die ten jare 1500 verklaarde, dat Heer Pieter Camminga aan hem en aan zijne erfgenamen den Eed van trouw had afgelegd, als Erfpotestaten van Friesland, namens het Roomsche Rijk, bevestigde dezen in de voorschrevene regten, en het is deze Pieter Cammingha, dien men als den *eersten* Heer van Ameland uit den huize Cammingha moet aanmerken, aangezien de, in de straks gemelde akte van den Keizer, genoemde Hayo Cammingha, volgens de Haan Hettema, slechts de *stiefvader* van Pieter was.

Wij hebben reeds gezien, dat Ameland in 1405 onafhankelijk werd verklaard van het regt van Ferwerderadeel en andere Deelen van Friesland; wij zagen in 1398 een Heer van Egmond en IJsselsteijn als Heer van Ameland aangesteld door Albrecht van Beijeren en Willem van Oostervant; terwijl later, in 1559, het regt op die Heerlijkheid door Lamoral d'Egmond aan Pieter Cammingha, den kleinzoon van evengemelden Pieter, betwist werd.

„Omtrent dit eerste en derde punt,” zegt de Haan Hettema, „wordt in de Apologie van Watze van Cammingha van 1637 gezwezen, doch het tweede punt door hem erkend, waarin hij zich op het Diploma van Keizer Maximiliaan I beroept, in hetwelk de akte van 1405 is opgenomen. Hij beweert daarin wel, dat, volgens de geschiedschrijvers, zijne familie reeds sedert 800 jaar Heeren van dat eiland geweest zijn: doch noch hij, noch zijn voorganger, de eerste Pieter, voeren, behalve deze schrij-

vers, geen het minste bewijs, door akten, (welke dan toch wel met betrekking tot het laatste gedeelte van dat tijdvak konden voorhanden zijn) van hunne regten op Ameland, aan. Maar in die Apologie zegt hij zelf, dat de eerste Hayo Cammingha in die Heerlijkheid aan zijnen vader Wytze Cammingha is opgevolgd, en de eerste Pieter wederom van diens vader Hayo, en brengt zijn geslacht niet hooger op dan tot dien Wytze, die al weder een gefingeerde persoon is. Want uit eene Attestatie van 1513, blijkt, dat voor honderd jaren (1413) en meer, het geslacht Jelmera, en na dit, dat van Donia, Heeren van dat eiland zouden geweest zijn, in welke geen naam Wytze voorkomt; terwijl wederom uit twee verklaringen van inwoners van Ameland in 1510 afgegeven, moet worden opge maakt, dat de vader van Pieter Cammingha, Gajus (Hayo) Cammingha, de grootvader Zacharia (Sasker) Donia en de overgrootvader Ritgardus (Ritscke) Jelmera genaamd, zijn geweest Heeren van Ameland; terwijl Rengers in zijn manifest, de vrouw van Ritscke, Wytscke Cammingha noemt.

Ook hieruit ziet men, dat Pieter in 1510 geene oorkonden konde vertoonen, waardoor hem het regt op de Heerlijkheid toekwam; welligt daarom ook, dat Hayo alleen in het Diploma van 1494 voorkomt.

In de Amel. Stat. Gen., p. 55 zegt Suhm hieromtrent: »Ik zoude hier met die van Egmond mij kunnen vereenigen, die hun Drost en noemen, en wel Jelmera, die toch in 1405 leefde en in de afstand te Hartwert gedaan, evenwel niet genoemd wordt. — In de Geslachtregisters van die familie vinden wij, behalve deze drie genoemden, ook nog twee broeders van Hayo als Heeren van Ameland vermeld, en wordt daarin gezegd, dat Sasker (Zacharias) vóór zijnen vader Ritscke (Ritgardus) overleden is, en deze alzoo geen Heer van Ameland geweest is. Deze tegenstrijdige opgaven bevestigen wederom niets anders, dan dat zij vroeger geen Heeren van Ameland geweest zijn.

»Een naauwkeurig onderzoek naar de geschiedenis van die Heerlijkheid», zegt Jhr. de Haan Hetteema, »zoude welligt daartoe kunnen leiden, dat zij van haar begin,

van 1398 tot 1795, een Hollandsch Leen is geweest, en van Holland had moeten verheven worden, ofschoon de Keizers zich dat regt hebben aangematigd, doch dat dit Leen, ten gevolge van de staatkundige omstandigheden, door de Grafelijkheid van Holland niet is kunnen beschermd worden; ofschoon het nog in 1641 daartoe pogingen heeft gedaan bij het verlij gegeven op Françoise Cammingha, weduwe van Johan Rempt Rengers, toen echtgenoot van Jebbo Aldringa, waardoor het de vroeger onwettig gedane verlijen heeft geratificeerd en de Cammingha's als Heeren van Ameland erkend, doordien, deze gerechtigd zijnde, volgens Hollandsch Leenregt, het nu door den dood van haren broeder Wytze, laatste mannelijke afstammeling van dien tak, op haar, als oudste dochter van Sicko Cammingha, moest vervallen. Maar ook toen schoot het te kort, en ook toen bestonden die zelfde zwarigheden, en was het evenmin bij magte dat verlij te handhaven, ten gevolge waarvan het toen aan haren vollen neef, Watze van Cammingha, als oudste mannelijke afstammeling van den eersten Pieter, kwam."

Hoogst belangrijk zijn ook de mededeelingen van Jhr. de Haan Hettema, aangaande de familiebetrekking der Cammingha's, en vooral omtrent die, welke betrekking hebben op Amelands eersten Heer, Pieter, en diens erflater Hayo Cammingha, die, gelijk wij reeds vermeld hebben, door genoemden schrijver wordt aangemerkt niet als de *vader*, maar als de *stiefvader* van Pieter. Hij zegt: »Pieter was Heer van Cammingahuis te Leeuwarden, en zijne zuster Sjouck bezat Cammingabuor bij Leeuwarden ¹⁾. Hoe kwamen zij daaraan? — Wij weten," dus vervolgt hij, »dat Gerrit (of Gerrold) Cammingha, even als zijn zoon Pieter, de vrienden van Holland waren, en beide bezitters van die twee huizen geweest zijn; dat Pieter een eenigen zoon, Sicko, heeft nagelaten, die met Doedt Sjucksd. Dekema gehuwd was, welke na den dood van Sicko een tweede huwelijk heeft aangegaan met Hayo Jelmera, die zich ook wegens de state Heringa te Rauwerd, Heringa,

¹⁾ Zie Bijlage IV.

en later Cammingha heeft geschreven. Deze Sicko erfde alzoo wederom die twee huizen. Pieter had kinderen, wier namen ons zullen helpen om hem en zijne zuster in 't bezit van die huizen te brengen. Zijne oudste dochter heette Graets, deze voert den naam van hare moei Graets Pieters Cammingha, die gehuwd is geweest met Wytze, Watze Albeszoon Dekema. Zijn oudste zoon heette Sicko, de naam van zijns moeders eersten man, Sicko Cammingha, welke zoon wederom twee zonen had, met name Pieter en Taeke. De tweede zoon heette Wytze, naar zijnen aangehuwden oom Wytze van Dekema. De jongste heette Hayo, naar den tweeden man zijner moeder. Geen dezer namen, met uitzondering van dien van Hayo, vinden wij bij de Jelmera's en hunne afstammelingen. Was dus Hayo Cammingha (Jelmera, Heringa) zijn vader geweest, dan had hij zijn oudsten zoon Hayo genoemd, en welligt de beide andere Rompe en Keympe als broeders van Hayo, en zijne dochter Ael, Eelk of Reynera, als zusters van dezen, en niet Graets. Alle die namen duiden ons dus genoegzaam aan, dat Pieter een zoon van Sicko Cammingha en Doedt, Sjucksd. Dekema moet geweest zijn, en ook de naam van zijne zuster Sjouck vinden wij in Sjuck Cammingha, als dochter van Sicko, terug. Hij en zijne zuster hadden dus die huizen van hunnen vader Sicko geërfd.

Maar waarom noemde hij dan Hayo zijn vader, en diens voorouders *zijne* voorouders? en hoe kwam Pieter in 't bezit van Heringa State?

»De onrustige tijden, die er van 1398 tot 1495 verliepen, hadden, onzes inziens, de Heeren van Egmond buiten gelegenheid gesteld, om hun gezag te handhaven, Ritscke Jelmera had in 1398 zijn state Jelmera op Ameland, en aan dezen hadden zij waarschijnlijk de behartiging hunner belangen met betrekking tot die Heerlijkheid, toevertrouwd, en ging dit over op zijnen zoon Sasker en kleinzoon Hayo, want de broeders van Hayo, Romke en Keijmpe, meenen wij, volgens de Apologie van Watze van Cammingha, hiervan te moeten uitsluiten. Deze nu behartigden meer hunne eigene dan de hun toevertrouwde

belangen, en handelden, ofschoon hunne Drosten, ten opzichte der ingezetenen, alsof zij die Heerlijkheid bezaten, en het verdient daarom opmerking, dat in den brief van hertog Karel van Bourgondiën, van 20 Junij 1469, geene melding van Heeren van dat eiland gemaakt wordt.

Pieter had in Friesland veel invloed, behoorde tot de Graafsgezinde partij en speelde in het *Bieroproer* te Leeuwarden, in 1487, eene belangrijke rol, nam de gevlugte landlieden in zijn huis op, en weigerde die uit te leveren, waarom hij door het zamengeschoolde volk met plundering bedreigd werd. Hij noemde zich toen »to Lewerden vnd Ameland Houetlinck.”¹⁾

Ook vindt men hem in 1506 als Grietman van Leeuwarderadeel en van Tietjerksteradeel genoemd. Deze nu, ofschoon reeds de regten uitoefenende welke Hayo op Ameland uitgeoefend had, ten gevolge van zijn bezit van Jelmera-State op Ameland, die hij van Hayo geërfd had, vervoegde zich bij keizer Maximiliaan I, en verzocht van dezen bevestiging dier regten, Hayo als zijnen vader, ofschoon het zijn stiefvader was, opgevende, om daardoor aan zijn verzoek meerder klem te geven, die hem dan ook die regten toestond.

» Wanneer wij nu aannemen, dat Pieter en Sjouck kinderen van Sicko Cammingha waren en niet van Hayo, dan zien wij Hayo zonder *wettige* kinderen overleden. Wij zeggen zonder *wettige*, omdat uit eene Sententie van het Hof van Friesland, van 30 October 1528, N°. 242, blijkt, dat hij eenen natuurlijken zoon, Hantje Hayes Cammingha, heeft gehad, die eene zathe lands te Birns (Bernsterburen?) in Rauwert bezat, en die toen reeds moet overleden zijn, omdat wij Wytze Cammingha (Eminga) nomine parentum (Rienck Eminga en Sjouck Cammingha) zien ageren tegen Sicke, Wytze en Hayo Cammingha, wegens die zathe, en dit ook deed tegen hunne zuster Graets, 20 December 1527, N°. 74.

Uit het Testament van Pieter blijkt, dat hij bezitter van Heringa-State te Rauwert was; want bij dat Testa-

¹⁾ Eekhoff, Beschrijv. van Leeuwarden, I 87, IV 388.

ment begiftigt hij zijnen oudsten zoon, Sicko, met die State, Eer en Geregtigheid, en bepaalt daarbij, dat die niet in vreemde handen versterven mogt. Hayo kinderloos overlijdende, had hem, Pieter, erfgenaam gemaakt."

Uit hetgene wij tot hiertoe hebben medegedeeld, blijkt, dat men, beginnende met den jare 1405, heeft:

- I. HEEREN VAN AMELAND: 1. Ritscke Jelmera;
2. Saker Donia; en
3. Hayo Cammingha.

II. VRIJ-ERFHEEREN VAN AMELAND.

I. Pieter van Cammingha (1485—1521), wiens testament d. d. 26 Nov. 1521, in den Frieschen Volksalmanak voor 1855, door Jhr. Mr. M. de Haan van Hettema is medegedeeld ¹⁾, trad in 1485 in den echt met Fouwel Idsd. van Eminga welke ten jare 1488 overleed. Hij zelf overleed vrij zeker in of kort na den jare 1523.

Deze eerste Vrij-Erfheer van Ameland had in Friesland veel invloed. Hij behoorde tot de Graafsgezinde partij, en was tijdens de twisten tusschen de Vetkoopers en Schieringers, dezen laatsten toegedaan. Dit bleek, zoo als wij reeds zeiden, o. a. bij het zoogenaamde *Bieroproer* te Leeuwarden, toen hij de gevlugte landlieden in zijn huis te Leeuwarden (het Amelands huis), dat hij toen bewoonde) opnam, en weigerde die uit te leveren, waarom het zaâmgeschoolde graauw zijn huis belegerde en met plundering bedreigde. »Doch Cammingha," dus schrijft Occo van Scarl, »heeft weinig op hare dreigementen geacht, vermits hij een Sterck Huys hadde, sodat hij ze tegen haren dank in zijne bescherming gehouden heeft."

¹⁾ Zie nader: Bijlage II, waarin wij onzen Lezers eene copij hebben aangeboden van die wilsbeschikking, alsmede van die van de H.H. Wytzo, Sicko en Wytze van Cammingha, terwijl wij de bovenstaande bijzonderheden omtrent de Cammingha; mede aan het deswegens medegedeelde van Jhr. de Haan Hettema, ontleenden.

Deze Heer Pieter, die de Heerlijkheid van Ameland, waarschijnlijk in 1485, van Hayo erfde, testeerde, gelijk wij reeds ter loops aanmerkten, in 1521. »Bij die uiterste wilsbeschikking maakte hij aan zijnen oudsten zoon, Sicko, Heringa-State, en aan zijnen tweeden, Wytzo, Jelmera-State op Ameland, met Veer, Eer en Heerlijkheid. Zijn jongsten zoon, Hayo, bekwam de State in Leeuwarden; terwijl hij aan zijne dochter Graets, in de plaats van hare State, het goud, zilver en kleinodiën geeft, die hij en zijne vrouw haar gegeven hadden, doch bepaalt daarbij, dat zij wederom de renten zal moeten inbrengen, die zij als huwelijks-uitzet ontvangen had. Vervolgens maakt hij hen alle vier erfgenamen van zijne overige goederen; de drie zonen ieder eene gelijke portie, doch de dochter een derde deel minder, te weten: zoo de zoons drie gulden renten ontvangen, dat zij daarentegen maar twee zal hebben.

Verder bepaald hij, dat de Staten niet zullen mogen vervreemd worden of bij Testament in andere handen overgaan, maar aan de naaste erven moeten komen. En zoo het mogt gebeuren, dat een der bezitters van die Staten verstierf, zonder kinderen, dat de State altijd zal komen op den oudsten broeder, zoo lang er van de broeders in leven zijn; doch zoo hij zelf een zoon heeft, dat hij dan haar aan dien mag nalaten; zoo er geen broeders meer zijn, dan zal de State vallen op des oudsten broeders zoon, en zoo er geen broeders zonen zijn, dan zal zij komen op Graetie's zonen. Zijn er geen zonen van broeder of zuster, dan zal zij vallen aan de vrouwelijke kindskinderen, *in stirpes*, en zoo in het eeuwige.

Hij bepaalde evenwel, dat, zoo Wytze een koopman konde krijgen, *om de State op Ameland en om de Heerlijkheid*, waarvan hij groote profijten konde hebben, dat hij die dan, met toestemming van zijne broeders, mogt verkoopen en in dat geval Wytze twee deelen en de broeders te zamen een derde deel van de renten of gelden zullen hebben.

Terecht merkt de Heer de Haan van Hetteema hierop aan, dat: »deze bepaling, in verband gebragt met de akten van 1494 en 1500, en met de verklaringen van 1510 en

1513. aantoonen, dat hij (Pieter) niet geheel zeker van zijn bezit was, en zijne regten op die Heerlijkheid zeer wankel waren, en hij hieromtrent geturbeerd is geweest in zijn bezit: hetgeen hij zeker niet bepaald zoude hebben, zoo het waarheid ware, dat zijne familie seder 800 jaar bezitster van die Heerlijkheid geweest was.

Dan, hoe het zij, ten gevolge van dit testament ging de Heerlijkheid na zijnen dood over op zijnen tweeden zoon

II. Wytze van Cammingha. Deze aanschouwde in April 1492 het eerste levenslicht, bepaalde zijn uitersten wil in 1541, en overleed niet lang daarna in ongehuwden staat. Blijkens zijn testament (zie Bijlage II, 2) verlangde hij dat de door zijn vader bevorens gemaakte bepalingen zouden worden opgevolgt. Althans benoemt hij zijnen broeder Hayo tot zijnen opvolger als Erfheer van Ameland; terwijl hij voorts zijne overige bezittingen toewijst aan de zonen van zijnen broeder Sicko, Taeke en Pieter geheeten. Bij zijnen dood ging dus de Heerlijkheid van Ameland over op zijnen broeder, den reeds genoemden

III. Hayo van Cammingha. Deze werd geboren ten jare 1503, en in 1558 te Leeuwarden doodgeslagen. Volgens het Testament van zijnen vader heeft hij onder het toezigt van zijnen oudsten broeder Sicko gestaan, die belast werd hem zoo lang te laten studeren, totdat hij doctor in de beide regten zoude zijn, en zijne goederen zoude kunnen administreren ¹⁾. Schotanus zegt (bl. 479) dat de oudere Hayo in briefwisseling met Erasmus zoude gestaan hebben. Volgens de Oudheden en Gestichten van Friesland, was het, en te regt, deze Hayo, die onder de voornaamste Friesche letterkundigen en geleerden van dien tijd eene eerste en voorname plaats bekleedt.

¹⁾ Dus luidt de daartoe strekkende testamentaire bepaling: »Voert zoe wil ick, dat Sicko mijn Soen scil sorgh hadde op Hayo mijn soen ende scil zijn renthen opberre ende naetraft deervan thoe seijnen toe zijne studium mej thoe voervulgen. Ende batter wrhalt, dat sciller alle jeeren oplidze ende brijnget toe dae Jacopinen toe bewerrien. Alst Hayo behoef is toe zijn promotie, dan deer to seijnen. Ende byierret mey, dat men soo langh in studio halt, datter een doctoer in beede riuchten promoueerdt wirdt". — Zie voorts Bijlage II, 1.

Volgens de Haan van Hettema, wordt hij in eene Ms. aantekening van E. M. van Burmania, Herman genoemd, en gezegd: Erasmus schreef in 1529 te Bazel een' brief aan Herman Cammingha, een Friesch Edelman, die bij hem in de kost wilde zijn, stond aan denzelfden zijn verzoek toe, met bijvoeging, dat aan zijne tafel maar weinig personen spijsden, dat hij ook niet dan onder het eten of kort na het eten, of wel voor eene uitspanning, met hen sprak ¹⁾).

Daar Hayo bij zijnen dood geene kinderen naliet, ging de Heerlijkheid van Ameland over op den oudsten zoon van zijnen oudsten broeder Sicko (want P. van Cammingha had drie zonen: Sicko, Wytzo en Hayo),

IV. Pieter van Cammingha. Deze, geboren den 16^{den} Julij 1531, en in 40 jarigen ouderdom overleden, had in huwelijk Franske Fransd. van Minnema, en wordt door Scheltemij (I, 113) Ridder genoemd, zonder nogtans de redenen te vermelden waarom hij hem dus betiteld; terwijl die geleerde voorts van dien Erfheer zegt, dat zijn oud adellijk geslacht luister ontving van zijne daden. Van zijne vaderlandsliefde, en vrijheidszin gaf hij, zoowel in de vergadering der Staten van Friesland, als door zijne toetreding tot het verbond der Edelen, de doorslaandste proeven: ofschoon hij daardoor niet beveiligd werd tegen de aanslagen en strooptogten der zoogenaamde Watergeuzen, die ten jare 1569 op Ameland kwamen stroopen, waar zij zijne State in eene puinhoop verkeerden.

In 1572 voegde hij zich bij den Prins van Oranje, en liep door verdere pogingen voor de vrijheid bij den Spaanschen Stadhouder C. de Robles in het oog, door wien hij ter verantwoording werd opgeroepen. Hij vlugtte daarop naar Ameland, doch werd achterhaald en in het Blokhuis te Leeuwarden in verzekerde bewaring gehouden ²⁾. Hij werd gevangen genomen door Barend van Sierxma.

¹⁾ Zie: Levensbeschrijving van Nederlandsche Mannen en Vrouwen, p. 268. — Dat hij met Viglius Zuichemius ab Aytta correspondentie hield, blijkt uit de Batavia Sacra Episcop. Leovard. Appendix fol. 126, waar men een tweetal brieven van Viglius aan Hayo vindt, d.d. 25 Februarij en 13 Augustus 1542.

²⁾ Zie: Oudheden en Gestichten van Friesland, II, p. 296.

„De voortzetting van verdere vervolging werd gestaakt, en hij hierna, op een smeekschrift van zijne vrouw Franske Minnema, en onder borgstelling van eene groote somme gelds, naar zijn kasteel in Leeuwarden, het Amelandshuis, overgebracht, alwaar hij in vrije bewaring zijne dagen eindigde ¹⁾).

„Bij zijn testament van 1570,” dus vervolgt Jhr. de Haan Hettema, „stelde hij zijn broeder Tacke, die toen nog uitlandig was, tot voogd over zijne kinderen, gaf aan Sicko de Heerlijkheid, en aan Frans, den jongsten, Camminghahuis.

In 1559, 21 Februarij, werd hij, zoo als wij reeds gezegd hebben, omtrent de Heerlijkheid Ameland aangesproken door den Graaf Lamoraal d'Egmond. Deze deed alzoo toen nog eene poging om de Heerlijkheid weder in bezit te krijgen, die in 1390 aan den Heer Arent van Egmond en van IJsselstein door de Hertogen van Beijeren in leen was gegeven. Pieter's opvolger was zijn zoon

V. Sicko van Cammingha, die den 5^{den} Augustus 1585 in den echt trad met zijne nicht Catharina Taekesd. Cammingha, welke den 9^{den} Julij 1562 geboren was. Met deze testeerde hij den 15^{den} December 1623, en overleed ten volgenden jare ²⁾).

„Hij schijnt niet naar den zin der Ingezetenen geregeerd te hebben. Althans uit de stukken, te vinden in den Amel. Stat. Genuinus, Document 27 en 28, blijkt, dat zij met hem in de jaren 1615, 1619, 1621 en 1622 over de Neutraliteit, Accijnsen, het Administreren der Justitie en over den nieuwen eed, dien hij van hen als Burgemeesters en Regeerders van 't Land vorderde, groot verschil hadden, zoodat zij in 1620 weigerden hem zijne inkomsten te laten volgen. Het gevolg hiervan was, dat beide partijen hun verschil vrijwillig aan Hare Hoog Mog. overgaven, zoo als blijkt uit een uittreksel uit het Register

¹⁾ Zie: Te Water, Verbond der Edelen, II. p. 314. — Gabbema, Verh. van Leeuwarden, p. 539. — Hoynck van Papendrecht, *Analecta* I, 542. Epist. 89.

²⁾ Zie: Bijlage II, 3.

van de H. M. Heeren Staten Generaal van de Vereenigde Nederlanden van 14 Augustus 1520 (Docum 27), alwaar men het ontwerp van verzoening aantreft, aan hetwelk Sicko zich eenigen tijd schijnt gehouden te hebben, doch waaromtrent hij later weder nieuwe zwaarigheden heeft gemaakt. Die beroerten, zegt hij in zijn testament, (Zie Bijl. II, 3) hadden hem wel achttien duizend guldens gekost, en wil, dat die gedelgd zullen worden uit de twee gulden accijns op de tonne bier gelegd.

Na zijn overlijden hebben de ingezetenen zich op nieuw tot Hare Hoog Mogenden gewend, die toen bij Apostil van den 19^{den} December 1625 hebben gelast met den Heer van Ameland hierover te communicceeren. Het gevolg hiervan was, dat zijn zoon en opvolger, Pieter van Cammingha, geadsisteerd met Ernst Suhm, zijn zwager, eene Memorie ter zijner verdediging heeft ingediend (Docum. 28).

Sicko schijnt toen, althans het gedrukte van 1658 zegt het, »met advijs en ten overstaan van de volmachten en Pensionaris van het Land, in 1622, de Statuten, Ordonnantiën en Costumen van Ameland, bij hen nieuwelijks gemaakt, bijéénvergaderd, geaugmenteert en verbeterd» in druk te hebben gegeven, welke in 1658 op last van Watze van Cammingha, toen Heer van Ameland, op nieuw zijn gedrukt ¹⁾).

Bij hun testament van 15 December 1623, stellen zij hunne zonen Pieter, Gerrolt en Wytzo, en hunne dochters, Franske en Catharina: tot Erfgenamen; en prelegateren aan Pieter, den oudsten zoon, de Heerlijkheid met den aankleve van dien, onder voorwaarde, dat die zal vererven op diens oudsten zoon, en zoo verder in den neergaanden mannelijken graad, altijd de oudste en naaste van den laatst verstorvenen. En zoo Pieter zonder mannelijk oir kwam te overlijden, dat die dan op zijn zoon Gerrolt zoude komen, en na dezen op zijn oudsten zoon, enz. En zoo Gerrolt zonder mannelijk oir kwam te overlijden, dat dan Wytzo die Heerlijkheid zoude hebben op gelijke voorwaarden. En zoo alle zonen zonder mannelijk oir kwamen

¹⁾ Zie Bijlage III.

te overlijden, dat hij dan wil, dat de laatste bezitter van dit prelegraat, voor zijn versterven zoodanige dispositie zal maken, als hij *»ter eere ende onderholdinge van zijne stamme zal bevinden te behooren*; terwijl hij wil, dat zij altijd in zijn stam zal verblijven.

Aan zijnen jongsten zoon, Wytze, prelegateert hij zijn huis, enz. te Leeuwarden. Zijne echtgenoot prelegateert aan hunnen middelsten zoon, Gerrolt, Juwingahuis te Bolsward, enz.

VI. Pieter van Cammingha volgde Sicko ¹⁾ op. Deze Heer van Ameland was geboren den 27ten Januarij 1587. In 1628 huwde hij met de weduwe van Hessel Raes-Frederiks van Fervou, Sjouck Justesd. Ockinga, welke hem slechts zeer korten tijd overleefde: beide stierven in 1638 zonder kinderen na te laten.

»In eene Acte van 30 Mei 1630, zegt E. M. van Burmania, verteevend bij den stadhouder Ernst Casimir, ten faveure van Godschalk Menno van Heerma, wordt hij Sacri Imperii Liber Baro genoemd.

»Ofschoon hij,» zegt Jhr. de Haan Hettema, in 't begin met zijn schoonbroeder, Ernst Suhm, die met zijne jongste zuster, Catharina, gehuwd was, in vriendschap leefde, zoo is evenwel later, wegens de erfenis hunner ouders, groote vijandschap ontstaan, beklagende Suhm zich over het onbillijke van hunne testamentaire dispositie.

Het gevolg hiervan was, daar hij bij zijne zwagers niets vermogt, dat hij andere middelen zocht, om het hem en zijner vrouw aangedaan ongelijk te redresseren.

Hij vervoegde zich toen bij den Keizer, Ferdinand II, om het bezit van het Leen en Beneficium van Ameland, hetwelk hij als vervallen beschouwde. De Heeren van Aitzema, van Waveren en Beaufort schijnen dat geweten te hebben en kans gezien, om ook iets van die Heerlijkheid te krijgen. Suhm zegt, dat zij dit buiten zijn weten gedaan hebben, en bewerkte, dat de Keizer,

¹⁾ Sicko liet dus bij zijn overlijden in 1624 vijf kinderen na, t. w. drie zonen: Pieter, Gerrolt en Wytzo, en twee dochters Franske en Catharina.

bij Diploma van 7 Julij 1636 de Investituur van Ameland verleende, voor een vierde aan Suhm en zijne echtgenoot, en aan ieder der drie evengenoemde heeren ook een vierde.

De Staten-Generaal verontwaardigd over de handelingen van die drie heeren, die in hunne dienst stonden, namen de zeer kwalijk op, ten gevolge waarvan zij van de beleening afstand moesten doen.

De Keizer was intusschen verstorven en Suhm niet in het bezit. Hij vervoegde zich toen bij 's Keizers opvolger, Ferdinand III, die hem wel als wettig Heer van Ameland erkende en als zoodanig mandaat gaf, doch waardoor Suhm, evenmin als door later gebezigde middelen, in het bezit der Heerlijkheid is geraakt ¹⁾.

Intusschen was heer Pieter van Cammingha overleden, en daar bij diens dood ook zijn oudste broeder Gerrolt reeds verstorven was, kwam de Erf-Heerlijkheid van Ameland aan den jongsten broeder des overledenen,

VII. Wytze van Cammingha. Deze werd geboren den 11^{den} Augustus 1592. Hij was gehuwd met Saepk (of Sophia) Hessel-Raesd. van Vervou, die in of omstreeks den jare 1613 geboren was. Zij testeerden den 14^{den} November 1640, en reeds ten volgende jare overleed Heer Wytze; terwijl zijne gade hem ongeveer 30 jaren overleefde, († 28 Jan. 1671).

» Hij bepaalde in zijn Testament ²⁾ dat, in zooverre hij zonder lijfserveu kwam te overlijden, zijn neef, Jr. Watze van Cammingha, zijn erfgenaam tot de Heerlijkheid van Ameland *cum anex* zoude zijn; — onder voorwaarde, om aan zijne vrouw, Sophia van Vervou, voor het aanvaarden van het bezit uit te keeren in baar en gereed geld, vijftig duizend guldens, en zulks ten aanzien van die *gedebourseerde* tiende half duizend guldens, hem als successeur in de Heerlijkheid ten laste komende en aan zijns broeder Pieters schuldeischers uitgekeerd en betaald; alsmede ten respecte van de kosten in het appaiseren der onderdanen, gelijk mede in het verkrijgen der Neutraliteit

¹⁾ Zie nader bladz. 43 en v.v.

²⁾ Zie Bijlage II, 4.

geschied, merkelijke groote reparatiën en melioratiën, en tot conservatie der Heerlijkheid en wederstand tegens de machinatiën en invasiën van zijnen zwager Suhm, alle te zamen mede uit zijner vrouwe goederen, enz. gedaan en gedragen. Welk haar contingent, hij tot voorschreven som liquideert, modereert en begroot, om haar uit alle processen en disputen van liquidatiën en melioratiën te houden en te bevrijden, enz.

En zoo Watze een zoon mogte krijgen, dat die dan de Heerlijkheid zal erven, met exclusie van zijne broeders en zusters.

VIII. Watze van Cammingha, voldoende aan de gestelde voorwaarden, volgde hem, bij Testamentaire Dispositie, als Vrij-Erfheer van Ameland op. Deze huwde in 1648 met Rixt Keympesd. van Donia, welke hem een' zoonschonk, Frans Doeke (Duco) geheeten, die hem later in het bezit der Heerlijkheid opvolgde. — Watze overleed den 19^{den} November 1668 ¹⁾).

»Zijne installatie, op den 16^{den} Februarij 1641, en de daarbij plaats gehad hebbende plegtigheden, worden vermeld in de Amel. Stat. Gen. pag. 112.

Op den 23sten Maart hadden de Staten van Holland op verzoek van Jebbo Aldringa, die toen gehuwd was met Françoise van Cammingha, weduwe van Johan Rempt Rengers, deze zijne vrouw, als oudste zuster van Wytze, met die Heerlijkheid beleend; doch toen het aan het in bezit nemen toekwam, verzette Watze zich daartegen, en de Staten van Holland lieten Aldringa zonder bijstand. (E. Zurck, Cod. Bat. bladz. 53).

Ook werd hij in het rustig bezit van zijne Heerlijkheid gestoord door den reeds genoemden Suhm, die nog geenszins afzag van zijne vorderingen, maar den 16^{den} Maart

¹⁾ Volgens den Tegenwoordigen Staat van Friesland overleed hij ten jare 1680. Doch, aangezien wij vinden, dat zijn zoon en opvolger Heer Frans, die eerst na den dood zijns vaders aan het bestuur kwam, in evengenoemd jaar overleden is, zoo meenen wij grond te hebben, om te vermoeden, dat de opgave volgens den Tegenwoordigen Staat van Friesland, onjuist is.

1642 op nieuw een Keizerlijk Diploma wist te verkrijgen, waarbij Watze, even als Wytze vroeger, gelast werd, Suhm als Heer van Ameland te erkennen. Dan, gelijk wij reeds gezien hebben (zie bladz. 39) noch deze pogingen, noch ook de latere door Suhm aangewende middelen, hadden voor dezen eenig gunstig gevolg.

» Watze liet bij zijn overlijden een zoon na, n.l.

IX. Frans Doeke (Duco) van Cammingha, die zijnen vader in het bestuur der Heerlijkheid opvolgde. Deze trad den 14^{den} December 1679 in het huwelijk met Luts Ernst-Sickesd. van Aylva, doch stierf reeds kort daarna, n.l., op den 10^{den} November 1680, zonder kinderen na te laten. Ook hij was, evenmin als Watze, in het rustig bezit zijner Heerlijkheid, daar deze hem betwist werd door den Graaf van K  nigsegg, die, daartoe voorzien van een diploma van wege Keizer Leopold, in 1676 eenen gewapenden aanslag op Ameland ondernam, welke echter mislukte.

» Door bewerking van Hare Hoogmogenden bij den Keizer, verklaarde deze, dat er in 't vervolg niet wederom iets gewapenderhand tegen Ameland zoude ondernomen worden.

Bij het afsterven van Watze, den laatsten Heer van Ameland uit de familie der Cammingha's, werd zijne moeder, de reeds genoemde Rixt van Donia, erfgename zijner goederen en Heerlijksheidsregten, en gedroeg zij zich tevens als Vrouwe van Ameland, welke Heerlijkheid zij dan ook tot aan haren dood bezeten, en aan hare erfgenamen nagelaten heeft.

De nagedachtenis van Vrouwe Rixt van Donia, wordt door het naar haar genoemde Geschenk van Rixt van Donia, bij de Amelanders nog steeds in zegenend aandenken gehouden. Zij vermaakte of legateerde namelijk, aan Ameland zes jaarlijksche donati  n of geschenken, elk ad f 45.—, t. w. voor de Hervormde Diaconi  n en de Administratie der Algemeene Armen, van elk der drie respective kerkdorpen, Hollum, Ballum en Nes,    n geschenk, dus jaarlijks, te zamen f 270.—. De Administrateur van 's Rijks Domeinen, in de provincie Friesland,

zorgt jaarlijks voor het overmaken dezer gelden. Rixt van Donia overleden zijnde, liet, zooals wij daar aanstonds reeds aanmerkten, hare bezittingen aan hare erfgenamen na.

Deze waren: Isabella Susanna van Schwartzenberg, gehuwd met Gustaaf Carlzon, zoon van Karel Gustaaf, Koning van Zweden, en van Brigitta Allerts, (zie Moreri, op Charles X, Gustave II, 310*) als kind van Georg Frederik, haars vaders halfbroeder, voor de eene helft; en Wilco Holdinga van Schwartzenberg, die naar haar overgrootvader genoemd was, Janetta Isabella van Schwartzenberg, gehuwd met Sicco Johans van Goslinga, en Anna Dodonea van Schwartzenberg, eerst gehuwd met Hobbo Esaias Ulbes van Aylva, en later met Idsert Jarichs van Burmania, kleinkinderen van Johan Onuphrius van Schwartzenberg, mede een halfbroeder van haren vader, naar de andere helft.

In 1703 besloten die erfgenamen de Heerlijkheid te verkoopen; doch tegen den openbaren verkoop verzette zich toen Jan Rempts Rengers, zoon van Sicco Rengers en kleinzoon van Johan Rempt-Johans Rengers, en Catharina van Cammingha, oudste zuster van Pieter en Wytze van Cammingha, Heeren van Ameland ¹⁾.

E. M. van Burmania zegt: »dat Rengers gesucommeed heeft, en dat de Heerlijkheid door de erven van voorschrevene Vrouwe is verkocht. Dit had plaats in 1704 ²⁾, bij onderhandschen verkoop, voor eene som van 170 duizend Caroli-guldens, en 10 duizend guldens (dus te zamen voor f 180.000), wegens de onkosten daarenboven, aan Zijne Doorluchtige Hoogheid Johan Willem Friso, Prins van Oranje Nassau, Erfstadhouder van Friesland, onder bestiering van Zijner Hoogheids moeder, Prinses Amelia van Anhalt-Dessau. Bij het verteekenen van den koopbrief moesten 70 duizend guldens betaald worden, en voorts de eene helft in klinkende munt, en de wederhelft in Landschaps-Obligatiën, op de termijndagen van den 1sten Mei der jaren 1705 en 1706.

[101.]

¹⁾ Zie: Tegenw. Staat, enz. II, 375.

²⁾ Volgens Eeckhoff, geschiedde dit in 1707.

De eigenaren der Heerlijkheid hadden tot het overdragen van dezelve last en volmagt gegeven aan de Heeren Alexander Wijdenburg en Bavius Nauta. De plegtigheid der overdragt geschiedde op den 27ten van Bloemaand 1704, wanneer de Heer Nauta de ingezetenen ontsloeg van hunnen eed aan de vroegere Landsheeren gedaan; terwijl daarentegen de heer Gemmenich toe Kingma, van wege Z. D. Hoogheid, de Volmagten en Burgemeesters van den Lande op nieuw in eed nam ¹⁾. Aldus kwam de Heerlijkheid van Ameland aan het Vorstelijk Huis van Oranje Nassau, waaraan zij verbleef tot op het einde der 18de eeuw, toen, in het begin des jaars 1798, de Erfheerlijkheid opgeheven of vernietigd werd.

Ofschoon de Prins van Oranje (Willem V) toen reeds sedert drie jaren het vaderland verlaten had, zoo wist men hier echter tot zóó lang het oude bestuur steeds te handhaven; doch in »dien tijd van troubelen», moest ook hier het wettig verkregen regt en gezag voor partijschap en overheersching bukken. Ook werd toen de oorspronkelijke koopbrief van de familie des Prinsen, waaruit het erfelijk regt der Prinsen van Oranje op Ameland bewezen werd, wederregtelijk verbrand.

Gelijk wij reeds vroeger hebben aangemerkt, (bl. 38) onstond er omtrent den jare 1635 een hevig en langdurig geschil aangaande het bezit van het zoogenaamde Leenregt van Ameland, tusschen den toenmaligen wettigen Erfheer, Pieter van Cammingha, en zekeren Ernst Suhm, geboortig uit Pommeren, doch als Kapitein-Majoor der Infanterie in dienst der Staten, die met eene der zusters van Heer Pieter, Catharina genaamd, (de andere heette Franske) gehuwd was. Wij willen thans bij dat geschil nader stil staan:

Aldus met de van Cammingha's vermaagschapt, wist Suhm van tijd tot tijd inzage te bekomen van alle papieren en oorspronkelijke bescheiden van Vrij- en Erfregt, der

¹⁾ Tegenw. Staat, enz. II, 376.

Heerlijkheid Ameland betreffende, en die hij, onedel genoeg, in stilte copiëerde, met het doel, gelijk naderhand bleek, om zich, met deze stukken gewapend, het bezit van de Heerlijkheid zijner aanverwanten, zoo mogelijk, toe te eigenen.

Hiertoe kreeg, of zocht hij aanleiding, toen hij eenigen tijd later in twist geraakte met zijn schoonbroeder, met wien hij eenige familiezaken, betreffende de nalatenschap van diens vader, door wien hij zich verongelijkt achtte, te regelen had.

Hij verzocht daarop, om geheel over zijnen tijd te kunnen beschikken, en welligt bij voorraad reeds in de vooronderstelling, dat hij in zijne thans aan te vangen ondernemingen naar wensch zoude slagen, zijn ontslag uit de krijgsdienst, hetwelk hij ook spoedig verkreeg. Nu geheel vrij in zijne bewegingen, ondernam hij eene reis naar Weenen, om Keizer Ferdinand II te verzoeken hem met de Heerlijkheid van Ameland te beleenen. Daartoe vervogde hij zich bij de vertegenwoordigers der Staten, Foppe van Aysma, Simon van Beaumont en Anthony Oetges van Waveren. Deze namen inzage der stukken aangaande Ameland's Heerlijkheid, krachtens welke hij, Suhm, hun bewees, dat gezegde Heerlijkheid leenroerig was aan den Keizer, die daarover dus, als vrij Leenheer, naar goedvinden konde beschikken. Gestevigd door den invloed der drie genoemde staatslieden, gelukte het Suhm, om door medewerking van des Keizers staatsdienaren, het zoo verre te brengen, dat Heer Pieter van Cammingha, op 's Keizers bevel aangeschreven werd zich naar Weenen te begeven, en daar verantwoording af te leggen van zijne bevoegdheid tot uitoefening der Hoogheerlijkheids-regten op Ameland. Van Cammingha te regt oordeelende dat de Keizer geen wettig Leenheer was, en hij daarom aan dezen niet behoefde te gehoorzamen, weigerde volstandig aan zijne ontbieding derwaarts gehoor te geven. Van deze weigering nu, trachtte Suhm partij te trekken, en werkelijk gelukte het hem later, om, ondersteund door van Aysma van Beaumont en van Waveren, een keizerlijk Diploma van 7 Julij 1636 te bekomen, waarbij het Leen of Beneficium van

Ameland (dat door Suhm als vervallen beschouwd, en als zoodanig aan den Keizer werd voorgedragen) aan hem en zijner vrouw werd toegewezen, in dien verstande echter, dat zij van de Investituur van Ameland een vierde, en de drie bovengenoemde Heeren elk mede een vierde zoude ontvangen.

Intusschen overleed Pieter van Cammingha, die in zijne waardigheid als Heer van Ameland echter niet door Suhm, maar door zijnen broeder Wytze, die, in dezen minder op zijn gemak dan zijn overleden broeder, zijn regt van erfopvolging onder bescherming stelde van 's Lands Staten, welke, overtuigd van de billijkheid zijns verlangens, hem hunner zoozeer aantrokken, dat de Heeren van Aysma, van Beaumont en van Waveren, beducht voor de onaangename gevolgen welke uit het verder doorzetten der zaak voor hen zouden kunnen ontstaan, besloten, om voor de beleening te bedanken, en zich niet verder met Suhm en zijne zaak in te laten ¹⁾; terwijl het bevel van Keizer Ferdinand III, (Ferdinand II was intusschen overleden), die bij mandaat van den 13^{den} November 1632, den Heer van Ameland gelastte om het eiland met al zijn toebehooren aan Suhm en zijne vrouw over te leveren, mede zonder gevolg bleef. Immers, toen de gevolmagtigde des Keizers, die van wege zijnen Souverein herwaarts werd afgevaardigd om den nieuwen Heer en zijne gemalin te huldigen, hier kwam, weigerden de Amelanders hem als zoodanig te erkennen, en, uitgezonderd eenige weinigen, die zich, door hulde te bewijzen aan Suhm, daarna welligt eenig voordeel beloofden, bleven de eilanders getrouw aan den Heer Wytze van Cammingha.

Suhm zag zich dus genoodzaakt om, althans vooreerst, de zaak te laten rusten, waartoe vooral ook de omstandigheid bijdroeg, dat de Staten-Generaal zijn gedrag als onbillijk beschouwde en het Keizerlijk Diploma voor onwettig verklaarde.

¹⁾ Jhr. de Haan Hettema zegt: »De Staten-Generaal, verontwaardigd over de handelingen van die drie heeren, die in hunne dienst stonden, namen dit zeer kwalijk op, ten gevolge waarvan zij van de beleening moesten afstand doen.» (Friesche Volks-Alm. 1855, bl. 52.)

Weldra echter vernieuwde hij zijne aanspraak op de Heerlijkheid, en wist hij den 21sten Maart 1641 op nieuw een Mandaat van den Keizer te bekomen, waarbij aan Wytze en ook aan die van Ameland werd opgelegd, hem als Heer van Ameland te erkennen. Wytze overleden zijnde, werd nu, gelijk wij reeds vroeger gezien hebben, opgevolgd door Watze, tegen wien men nu het Mandaat van den 16^{den} Februarij 1642 ten uitvoer leggen wilde. »Ten gevolge daarvan verdedigde Watze zich bij den Keizer, bij schrijven van 20 November 1651. De Keizer zijne verdediging niet beamende, gelastte hem op nieuw, bij Mandaat van den 15^{den} Februarij 1653, om de Heerlijkheid aan Suhm over te dragen. Dan, ook hiertegen leverde hij op nieuw zijne verdediging in. In 1645 kwam er wederom gelijk Mandaat; terwijl den 14^{den} Augustus 1656 de uitvoering aan den Bisschop van Munster en den Graaf van Oost-Friesland werd aanbevolen.

V. Alksmade Ms. bl. 101 zegt: In 1654 zond de Keizer een expressen secretaris, den Heer Plettenberg, om de sententie ten uitvoer te leggen tegen den Heer van Ameland, zijnde de Bisschop van Munster belast om de sterke hand aan de executie te leenen. Eene missive van H. Hoog Mog. aan den Keizer, stremde toen de executie. De Heeren van Ameland hebben altoos geschuild onder de vleugels van de Staten-Generaal en de Staten van Friesland, waarvan zij voor hunne personen altoos onderdaan zijn geweest. En deze, overwegende het regt van deze vrije Heerlijkheid, en het belang dat hunne kusten bij de gelegenheid van dit eiland hebben, ter beveiliging der voorliggende provinciën, zijn altoos ter bescherming der oude Heeren van Ameland gereed geweest ¹⁾).

Zoo bleef dan vooreerst weder de zaak steken, ofschoon Suhm intusschen niet werkeloos bleef; gelijk zulks bleek, toen hij door de uitgave van zeker werkje, onder den titel van *Genuinus Amelandiae Status*, weder van zich hooren liet; ja, het scheen dat de zaak, die inmiddels eene dreigende houding aannam, zelfs ten zijnen voordeele

¹⁾ Friesche Volks-Alm. 1855, bl. 54.

zoude uitloopen. Suhm, namelijk, had door de uitgave van evengenoemd werkje, waarvan ook de Keizer kennis had bekomen, van dezen eene nieuwe Ordonnantie weten te erlangen, waarbij alle bewoners van Ameland, in naam des Keizers, bevolen werden, Suhm als hunnen wettigen Erfheer te huldigen en trouw te zweren; wordende zij tevens ontslagen van alle gehoorzaamheid tot hiertoe aan den Heer van Cammingha bewezen.

Dan, mogt Suhm zich aanvankelijk geveleid hebben thans aan het doel zijner wenschen en moeiten genaderd te zijn, spoedig bleek het, dat hij zich vergeefs had geveleid: want ook op de laatste Keizerlijke Ordonnantie werd geen acht geslagen, evenmin als op eene bezending, bestaande uit den overste Karel van Dijk en Johan Schol, die herwaarts overkwamen, om van Cammingha en zijne trouwe Amelanders eene bepaalde en laatste verklaring te hooren, of zij zich voorgenomen hadden den Keizer, zoo 't heette, als wettig Leenheer al dan niet te gehoorzamen. Daarop wendde van Cammingha zich op nieuw tot Friesland's Staten, die daarop het wettig regt van van Cammingha op de Heerlijkheid van Ameland bij den Keizer betoogden, wien zij over deze zaak schriftelijke inlichtingen toezonden.

Suhm gaf echter den moed nog niet op, en waagde nog eene laatste poging om zich van zijnen vermeenden eigendom meester te maken. Daartoe wierf hij in stilte eenige krijgslieden, met welke hij in het holst van den nacht op het eiland aankwam, om, door deze geholpen, en voorzien van een keizerlijk diploma, zijnen tegenstander gevangen te nemen en het eiland te bemagtigen.

Doch ook deze laatste poging mislukte, aangezien men zijn toeleeg in tijds ontdekt, en op Ameland de noodige middelen had gereed gehouden, om des noods, geweld met geweld te keeren. Suhm keerde dus onverrichter zake terug, en vond het zeker 't best, om maar geene verdere pogingen tot verkrijging van Ameland's Heerlijkheid in het werk te stellen, te meer, daar men, ook tot meerdere geruststelling voor de ingezetenen en tot beveiliging des Heeren van Cammingha, een Friesch oorlogschip bij het eiland gestationeerd had.

Suhm's zaken namen dus geen gunstiger keer. Naar Weenen gereisd, alwaar men nu (althans vooreerst) het oor sloot voor zijne vertoogen, ja, hem eindelijk alle verdere hulp ontzeide, bevond hij zich thans in zulke armelijke omstandigheden, dat hij naauwelijks in zijne dringendste behoefte wist te voorzien. Dan, nog eenmaal wist hij zich uit zijnen benarden toestand te redden; en, mogt hij dan ook al geen Heer van Ameland zijn geworden, toch wist hij van zijne betrekking tot dit eiland in zoo verre partij te trekken, dat hij, zich schadeloos willende stellen voor de vele door hem gemaakte kosten, in den Amsterdamschen kassier, Raad en Agent van den Keurvorst van Brandenburg, Matthias Dögen, een koopman wist te vinden, aan wien hij de Heerlijkheid verkocht, welke verkoop door Keizer Leopold, bij besluit van 17 Junij 1659, bekrachtigd werd. Deze vorst verleende den 8ten Julij 1665 een mandaat tegen Watze om aan Dögen de Heerlijkheid over te dragen en aan de Amelanders, om dezen als hunnen Heer te erkennen; doch zulks had geene verdere gevolgen, evenmin als de keizerlijke Akte van 8 Augustus 1667. Dögen kwam te overlijden en liet zijn regt, bij zijn versterf, aan zijne kinderen na¹⁾.

Intusschen gaf de overeenkomst, bevorens tusschen Suhm en den kassier Dögen getroffen, naderhand aanleiding tot nieuwe verwikkelingen en bezwaren, toen de erfgenamen van laatstgenoemde, die aanspraak maakten op de Heerlijkheid van Ameland, ten jare 1675, met voorkennis en toestemming van de Stedelijke Regering van Amsterdam, hun hypothecair regt op het eiland Ameland voor zekere som aan den Graaf van Königsegg afstonden, die onverwijld alle mogelijke middelen in het werk stelde om zijn goed, zoo hij meende, in dadelijk bezit te krijgen.

¹⁾ Friesche Volks-Alm. 1855, bl. 55. — Wij vinden elders aange-
teekend, dat Suhm den kassier Martinus Doegen(?) over wist te
halen, hem, bij wijze van hypotheek, eene belangrijke somme gelds
voor te schieten; van welke gelden de schandelijk misleidde man,
later nooit iets heeft terug bekomen, aangezien Suhm zich kort daarna uit
de voeten wist te maken, en nooit meer iets van zich heeft laten hooren

Ook hij wist zich, even als Suhm vóór hem, eene Volmagt of Diploma van Keizer Leopold te verschaffen; terwijl hij voorts ongeveer 160 à 170 krijgslieden aanwierf, die hij te Bremen in een vijftal vaartuigen inscheepte, om daarmee, in 1676, in stilte eene landing op Ameland te beproeven. Intusschen had hij eenige personen herwaarts afgezonden, om, onder verdichte namen, en onder een valsch voorgeven van het doel hunner reize, het eiland naauwkeurig op te nemen, en hem kond te doen van hunne bevinding, naar dewelke hij zijne te nemen maatregelen verder zoude inrigten. Doch, even als Suhm's pogingen mislukt waren, zoo ook liep het met Königsegg's aanslag af. Immers, 't zij dat de trouw zijner herwaarts afgevaardigde handlangers niet beproefd genoeg was om tegen omkoopning bestand te zijn, 't zij dat gebrek aan omzigtigheid van hunne zijde, daarvan oorzaak was: de zaak lekte uit, en zij, die anderen wilden vangen, werden nu zelf opgeligt en te Leeuwarden in verzekerde bewaring gesteld. Bovendien waren de schepen van Königsegg, door tegenwind en stilte opgehouden, en werd het niets kwaads vermoedende landings-legertje zoo wel ontvangen, dat hun de lust verging om de Amelanders andermaal met een bezoek te vereeren; terwijl de Graaf van Königsegg het raadzaam oordeelde, om ook voor het vervolg zijne hem zoo zuur bekomene onderneming te laten varen, te meer, daar door de bemoeijingen van Hare Hoogmogenden bij den Keizer, deze verklaarde, dat er in 't vervolg niet wederom iets gewapenderhand tegen Ameland zoude ondernomen worden.

Na den dood van Ameland's laatsten Heer uit den Huize van Cammingha, Frans Doeke (Duco), die in 1680 overleed, ging de Heerlijkheid over op zijne moeder, Vrouwe Rixt van Donia, die dezelve tot aan haren dood bezeten heeft, en aan hare erfgenamen naliet, die de Heerlijkheid met den aankleve van dien, bij onderhandschen verkoop, afstonden aan de reeds vroeger genoemde Amelia van Anhalt-Dessau, weduwe van Prins Hendrik Kasimir, Stadhouder van Friesland, welke deze bezitting kocht ten behoeve van haren zoon Johan Willem Friso, Prins van

Oranje Nassau en Erfstadhouder van Friesland, die, gelijk wij reeds hebben aangemerkt, het eiland door eenen Baljuw en Substituut-Baljuw, door Burgemeesters en Volmagten liet besturen; welke bestuurders ook, gelijk bekend is, onder de approbatie van Z. H. daarover *de Civile en Criminele Justitie* uitoefenden, volgens de steeds geldig geblevene *Statuten, Ordonnantien en Costumen* van Ameland, zooals die door Heer Watze van Cammingha ten jare 1622 ontworpen waren.

In 1798, »dien tijd van troebelen'', werd, zooals wij reeds zagen, de Erfheerlijkheid van Ameland vernietigd, sedert welken tijd dit eiland als eene tot Friesland behorende Grietenij, op de gewone wijze beheerd wordt. Alléén de duinen behooren tot 's Rijks Domaniale goederen.

't Is algemeen bekend, dat, toen de heerschzuchtige Olivier Cromwell, die onder den nederigen titel van *Protector* of *Beschermmer*, den scepter over Engeland zwaaiide, ten jare 1652, aan het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden den oorlog had verklaard, de Amelanders, beducht als zij waren voor de nadeelen welke hunne visscherij en scheepvaart van vijandelijke kapers zoude kunnen lijden, in Februarij 1654, twee der aanzienlijksten uit hun midden, onder den wijschen titel van »Afgezanten van het eiland Ameland'', naar het Engelsche Gouvernement afvaardigden, om den Protector de bescheiden voor te leggen, volgens welke zij hem moesten overtuigen dat Ameland eene van Friesland — en dus ook van al de Nederlandsche Gewesten — gansch vrije en onafhankelijke Heerlijkheid was, die daarom als geheel onzijdig aangemerkt moest worden.

Boven verwachting zelfs slaagden de Afgezanten van het eiland Ameland in hunne belangrijke zending, (waarover zij zich echter het ongenoegen der Staten Generaal op den hals hadden gehaald); en mogt dan ook al het verblijf van deze lieden, die, zoo door hunne eenvoudige kleeding, als door hunne min gekuischte taal, en mogelijk ook door hunne bedeesde houding en, in vergelijking met de hoofdsche manieren der Engelsche Staatsgrooten, door eene

zeer verschoonbare ongemanierdheid, gedurende eenige dagen, ruime stoffe geven tot onderlinge scherts: — wat nood! — Zij bereikten niet te min het doel van hunne reize, daar Cromwell hun niet slechts de verzekering gaf, dat de bestaande verwikkelingen hun eiland, welks onzijdigheid hij eerbiedigde, in geen geval deren zoude, maar hij bewees hun bovendien de eer, hen aan zijne tafel te noodigen; terwijl hij hen, even als de Afgezanten van andere Mogendheden, op kosten van den Staat vorstelijk liet onthalen.

Ook gedurende den krijg van 1672, werd Ameland weder als onafhankelijke Staat beschouwd; doch thans had het deze gunstige beschikking te danken aan den Keizer, die, ofschoon ten onregte, het eiland deed voorkomen als een leen van het Keizerrijk.

De watervloeden, die in den loop der eeuwen ons Vaderland zoo herhaaldelijk teisterden, en waarvan de provincie Friesland in het algemeen zoo veel schade en leed verduren moest ¹⁾, hadden ook op de gesteldheid van het eiland Ameland — zooals wij reeds in het Eerste Hoofdstuk konden opmerken — eenen grooten invloed. Door zijne natuurlijke ligging blootgesteld aan de felste woede van den onverzadigbaren Oceaan, dien zij reeds zoo veel van hare grondvlakte moest ten offer brengen, staat in de Geschiedenis der watervloeden van Friesland, ook Ameland vermeld, als eene van die plaatsen, wier inwoners vaak tranen moesten plengen om het verlies van dierbare betrekkingen, of om het gemis van hunne kostbare bezittingen en have. Wij zouden intusschen al te uitvoerig worden, wilden wij hier in het breede de rampen en verliezen opsommen, die dit eiland van elken watervloed in het bijzonder lijden moest. Van eenige derzelve moeten wij nogtans bijzondere melding maken.

Had Ameland reeds bevorens in de 17de eeuw door de stormvloeden van de jaren 1623, 1625, 1643, 1651 en

¹⁾ Zie Bijlage VI, waarin wij een *Chronologisch Overzicht* der voornaamste Friesche Watervloeden gegeven hebben.

1665, in meerdere of mindere mate geleden: grooter en bedenkelijker evenwel waren de gevolgen, door den verschrikkelijken Noordwesten storm en watervloed van 5 November 1675 teweeg gebragt, en was het vooral het dorp Hollum dat toen wel het meest geteisterd werd. Immers, reeds bij het eerste woeden van den storm, werden de dijken en zeeweringen bij genoemd dorp al dadelijk zoodanig beschadigd, dat men bij het bedaren van wind en zee bevond, dat het aanliggende land in zoo groote uitgestrektheid was afgeslagen, dat men de algemeene of dorpsweide (de Mient) met een aanzienlijk gedeelte moest verkleinen. Ook de andere plaatsen op Ameland, alhoewel niet in gelijke mate als Hollum, hadden van dezen vloed veel te lijden ¹⁾. Inzonderheid was ook de watervloed van 1686 voor Ameland hoogst noodlottig: ook toen werd dit eiland, vooral op de hoogte van de Slenk, zeer geteisterd. Men zal zich eenig denkbeeld kunnen vormen van de schrikbarende hoogte tot welke het zeewater toen werd opgevoerd, wanneer men bedenkt, dat er een schip uit de Noordzee, door de Slenk, in de Wadden werd gestuwd. Ook door de stormvloeden van de jaren 1703 en 1715 werd Ameland bij herhaling aangetaast; doch de schade toen veroorzaakt, was niet te vergelijken met die, welke in kersnacht van den jare 1717, door den daarom zoogenoemden *Kersvloed* te weeg gebragt werd.

Al de dijken werden door de inbrekende zee verwoest en verzwolgen; veel land ging er verloren of werd althans voor de eerste jaren onbruikbaar gemaakt, en, zoo hoog klom het water, dat het, zelfs in de hoogst gelegen woningen te Nes, binnendrong, en in de meeste huizen eenige voeten opliep. Geen wonder, voorwaar! dat men bij het vreesselijk geloei van den orkaan, bij het bruischen der zoo hooggaande zee, en in het zwartste duister gehuld, eene algeheele vernietiging van het eiland vreesde. Gelukkig echter bleef Ameland behouden: de toegebragte

¹⁾ Zie omtrent dezen watervloed, o. a. Wagenaar, *Vad. Hist.* XIV, 3.

schade aan dijken en zeeweringen werd spoedig daarna hersteld, en geen enkel eilander verloor het leven, even min als twee jaren later, toen de vloed hier weder groote schade aan de zeeweringen veroorzaakte en de dijken voor het grootste gedeelte wegsloeg.

Treuriger echter was het in dit opzigt gesteld in het jaar 1723, een jaar, dat voorzeker wel onder de noodlottigste genoemd mag worden in Ameland's geschiedenis!

Het was namelijk op den 26ten October van genoemd jaar, toen eenige visschers, meest allen inwoners van Ballum, naar ouder gewoonte, zich met hunne vaartuigen zeewaarts begaven tot uitoefening van hun bedrijf. Te midden van hunne pogingen, om zoo mogelijk voor zich en de hunnen het schamel stukske brood te verdienen, werden zij door eenen hevigen storm uit het Noorden en Noordwesten overvallen. Wel stelden zij, als bevaren zeelieden, alle mogelijke middelen in het werk om aan het gevaar te ontkomen, en zich op 't strand in veiligheid te stellen: dan — de branding was daar zoo hevig, dat daarin verre weg de meeste vaartuigen omsloegen en verbrijzeld werden. Ruim dertig personen, grootendeels huisvaders, kwamen ellendig in de golven om, en lieten een groot aantal hulpelooze weduwen en weezen achter; terwijl het slechts enkelen gelukken mogt, het veege leven te redden.

Hetzelfde jaar (1723) was mede getuige van groote oneenigheden en bedenkelijke opschuddingen, welke hier ontstonden door de pogingen van zekeren Bisschop (Priester?) der oude Bisschoppelijke Clerezij (de zoogenaamde Jansenisten), die hier eene kweekschool voor geestelijken poogde op te rigten. De Roomsche-Katholijken inzonderheid, gebelgd als zij hierover waren, trachtten dit met geweld te keer te gaan, en waren zoo fel op dien geestelijke (op dien ketter, gelijk zij hem noemden) verbitterd, dat ze hem zelfs naar het leven stonden, en zich niet ontzagen om door de glazen der kerk met scherp op hem te schieten. En ofschoon de Douarrière van wijlen Prins Willem Friso, Prinses Maria Louisa, een officier met eene afdeeling krijgslieden herwaarts zond, om den

bedoelden Bisschop of Priester, tegen geweld en aanranding te beveiligen, zoo zag deze zich niettemin verplicht het eiland te verlaten, waartoe hij te eerder besloot, naardien hij wel voorzag, dat deze plaats niet geschikt was om er eene kweekschool te vestigen.

Bij den watervloed van 15 November 1775, en voornamelijk bij dien van 21 November 1576, welke laatste vooral het westelijk deel der provincie Friesland teisterde, had Ameland, dat even als het naburige Schiermonnikoog grootendeels overstroomd werd, weder veel te lijden, vooral ook door het verlies van verschillende vaartuigen, die, van derzelve ankers weggeslagen en van de reede gedreven, in den grond stieten of zeer beschadigd werden.

Ook was het jaar 1824 voor de Amelanders zeer noodlottig. Het gold toen bepaaldelijk die eilanders, welke hun bestaan uit de veefokkerij trokken. In October van laatstgenoemd jaar, namelijk, ondergingen dezen een aazienlijk verlies, toen eene kudde van honderd veertig runderen, door eenen hevigen stormwind, gepaard met eenen fellen regen, die als bij stroomen uit de lucht nederstortte, van het land af, het strand over, zeewaarts gedreven werd. De plotseling en snel opkomende vloed overviel haar en verzwolg ze allen; geen enkel beest kon gered worden.

Inderdaad, wij moeten het volmondig toestemmen, wat een veelgeacht Amelander ons, over Ameland sprekende, zeide: *» Ons eiland is vaak door tegenspoed en rampen bezocht geworden ! »*

Bij den verschrikkelijken watervloed, die in Februarij des jaars 1825 ons vaderland, en met name vooral ook de provincie Friesland zoo vele ellende baarde, was ook Ameland, blootgesteld aan de eerste en sterkste woede der onstuimige zee, een voorwerp harer verwoestende kracht ¹⁾.

In den namiddag van den 3^{den} Februarij, omstreeks 3

¹⁾ Hetgeen wij hier omtrent de bijzonderheden van dien watersnood aangaande Ameland mededeelen, ontleenden wij aan J. van Leeuwen, Geschiedkundig Tafereel van den watervloed, enz. in de provincie Friesland, voorgevallen in Sprokkelmaand MDCCCXXV. Leeuwarden, G. T. N. Suringar.

ure berekende men laag water te hebben, doch toen reeds stond hetzelfde met het gewone tij gelijk. De wind begon hevig uit het W.N.W. te waaijen en kondigde eenen zeer hoogen avondvloed aan. Spoedig naderde dezelfde, want ten zes ure stond de zee reeds tegen de buitenduin, waaraan anderzins het hoog getij meestal niet reiken kon. Ten zeven ure dachtte men, dat voor den geweldigen aandrang de zeevering zoude bezwijken, en nog een uur later had de woedende Oceaan de vrees reeds in wezenlijkheid verkeerd. Wel bespeurde men daarna eenige afwijking van den vloed, doch het was als of het onstuimig element nieuwe krachten wilde verzamelen; want na weinige minuten waren de woeste golven nog veel hooger dan te voren opgestuwd. Deze avond was dus een treurig tijdstip voor de bewoners van dit eiland, daar het in dit kort noodlottig oogenblik bijna geheel overstroomde.

De meeste der eilanders, die hun bestaan in de veeteelt vonden, hadden, gelijk wij reeds aanmerkten, reeds in de maand October des vorigen jaars een verschrikkelijk nadeel ondervonden, daar bij eenen geweldigen storm een getal van honderd veertig stuks horenvee, door eenen hevigen wind en fellen regen tot in zee voortgedreven, met den plotseling opstijgenden vloed in de diepte werd verzwolgen.

Thans ook was al het land niet alleen overstroomd, maar de dorpen Hollum, Ballum en Nes liepen onder, en het water stond twaalf palmen hoog in de huizen, waardoor alras een aantal woningen, bijzonder in het eerst gemelde en meest op den fellen aanslag der baren gelegen dorp, bijna geheel werden vernield of zwaar beschadigd, putten en bakken bedierven, en al het zuiver water onbruikbaar gemaakt was. Met de uiterste moeite en veel arbeid gelukte het echter de beesten op de hoogten te kunnen brengen en te behouden; terwijl de zolders den dorpbewoners tot toevlucht dienden. Ten tien ure zakte het water af, en men dacht dat de zee weder tot bedaren zoude komen. De morgenvloed van 4 Februarij bereikte wel niet de hoogte van den vorigen avondvloed, dan, sterke Noordwesten wind,

sneeuw, hagel en regen maakten aller toestand des te erger, daar alles zamenspande, om wat nog den vorigen dag was behouden, thans aan de vernietiging over te geven.

Tegen den middag, hoewel nog het onweder, donder en bliksem den dampkring beroerden, werd de lucht eenigzins helder en liep de wind eenige streken naar het Noorden.

Toen nu het water zoodanig was afgeloopen, dat men de noodlottige werking des Oceaans konde beschouwen, durfde men bijna geenen blik vestigen op de uitgestrektheid der ellende, welke nu weder den eilanders te beurte viel. Geene menschen verloren het leven in den vloed en slechts een honderdtal schapen ¹⁾ waren verdronken; dan het tooneel van verwoesting was niettemin treurig en beklagenswaardig!

De dijken, die de landen van Hollum, Ballum, Nes en Buren moesten beschermen tegen de zee, waren niet alleen weggeslagen, maar wel twintig gaten van zes el en minder diepte waren daarin gescheurd.

De duinen aan de Noordzijde vroeger met helm bezet en glooiend afloopende, stonden nu steil, tot twaalf el hoogte, als een muur langs het strand, en het gevaar voor doorsnijding en verdere verwoesting was met het geringste ongeval niet af te wenden. De hooi- en bouwlanden waren met duin- en zeezand overdekt, en al wat nog vruchtbaar was, door overstuiving bedorven.

Onder de ongelukkigen welke deze ramp bijzonder trof, waren Tjipke Sybes Visser, Job Gerrits, Wijnand Cornelis, Jan Gosses en Pieter S. Lap, allen visscherlieden, wier scheepjes gansch en al werden verbrijzeld en die daardoor van hunne eenige bezitting en middel van bestaan werden beroofd. Ook werd de tjalk van Dirk Everts weggeslagen en de beurtscheepjes met andere vaartuigen van Hollum en Nes zeer geteisterd en beschadigd, hebbende Jacob M. Ruiter zijn schip verloren.

¹⁾ Douwe Metz, te Ballum, trof voornamelijk dit verlies, aan wien negentig dezer schapen behoorden.

Een aantal familiën werd dus in hoogst behoeftige omstandigheden gedompeld, hetwelk de armoede van dit eiland geweldig hoog heeft doen stijgen.

Hoogst nadeelig, gelijk trouwens zich reeds denken laat, waren de gevolgen van den voorschreven watervloed voor den landbouw.

Het gansche jaar bragten de graslanden door overstuiving van het duinzand en door den verderfelijken invloed des zeewaters, weinig op, en gaven in den hooioogst nog geen vierde gedeelte van het gewone product.

De bouwlanden op Ameland leverden eene zeer slechte, en sommige in het geheel geene vrucht op, zoodat het verlies door de gevolgen van den vloed niet minder drukte, dan de vloed zelf.

Volgens officiële opgaven, werden er door den vloed op Ameland 12 woningen geheel vernield of onbewoonbaar gemaakt, 43 huizen ligt beschadigd en de schade aan al deze gebouwen begroot op 2,509 gulden, het verlies aan granen en veldgewas werd berekend op f 313.75 cts.; aan hooi verloor men (14,025 Ned. ponden) eene waarde van f 280.50; voorts één paard ter waarde van f 50; — zes en negentig schapen vertegenwoordigende eene waarde van f 271; en aan andere schaden eene waarde van f 14,732.95; zoodat de geheele schade voor Ameland begroot werd op eene som van achttien duizend vier honderd zeven en vijftig gulden en twintig centen.

Dan, nog was de mate van rampspoed en onheil in dit jaar voor Ameland niet vol. Veroorzaakte de stormvloed van Februarij 1825 ook hier zulk een beduidend verlies, en bragt dezelve aan Ameland's welvaart toen zulk een ontzettenden schok toe, dat het zich tot den huidigen dag, daarvan nog niet geheel heeft kunnen herstellen: in November van hetzelfde noodlottige jaar, had er hier weder eene gebeurtenis plaats, die vele eilanders in den diepsten rouw dompelde, toen namelijk bij eenen hevigen storm, die den eilanders met eenen tweeden watervloed bedreigde, zes visscherlieden hun graf in de golven vonden; terwijl hunne vaartuigen ten gronde gingen. Zes hulpelooze weduwen, bezwaard met de zorg voor een

groot getal kinderen, wier toestand nog te meer beklagenswaardig was, nu zij bij hunne, door den watervloed verarmde, mede-eilanders, weinig of geen hulp en onderstand konden vinden, bleven in de diepste armoede over, en gingen daar henen als zoo vele treurige herinneringen aan eene gebeurtenis, die elks boezem met weemoed en deernis vervulde.

Hoe veel en groot dus ook de rampen en nadeelen mogen zijn, die dit eiland in den loop der tijden van het woeden der baren moest verduren: van brandschade daarentegen zijn hier weinig voorbeelden aan te wijzen. Het eenige dat ons daarvan bekend is, is, dat de Kooiplaats voor eenige jaren groot gevaar liep om door het broeijen van het hooi eene prooi der vlammen te worden; doch de toegebragte hulp uit Buren kwam nog ter goeder ure aan, en — de plaats bleef behouden. Ook is het onweder een en andermaal in enkele woningen geslagen: maar de schade was toch steeds betrekkelijk zeer gering.

In 1829 werd Ameland van zijn voornaamste en merkwaardigste sieraad beroofd, daar het oud adellijk slot van Ameland's voormalige Vrij- en Erfheeren, het oude Camminghahuis, eertijds Jelmera-State geheeten, toen tot den grond toe gesloopt werd. Met dit slot verdween voorzeker het belangrijkste herinneringsteeken aan Ameland's voormaligen luister en bloei ¹⁾.

Sedert 1825 is er wel niet zoo algemeen geleden, doch de stormvloed van 1—2 Januarij 1855 heeft te Nes, en vooral te Ballum, vele verwoestingen aan de dijken (n.l. die, welke de zoogenaamde Miede omringen, en tegen het zeewater moeten beveiligen) aangerigt.

Te Nes waren hier en daar aanmerkelijke dijkbreuken, doch te Ballum werden meest al de dijken weggeslagen. De algemeene werkzaamheid der landlieden te Hollum, die overal bij de dijken de wacht hielden, om dé veroorzaakte inbreuken der zee dadelijk zoo goed mogelijk te herstellen, was oorzaak dat dáár de dijken behouden bleven.

¹⁾ Zie Bijlage IV.

Een nieuw tijdperk voor den bloei van dit eiland is thans (1856) welligt aangebroken nu er sprake is van eene verbinding van hetzelfde met den vasten wal. In de najaars- of wintervergadering van 1856 der Provinciale Staten van Friesland, deed het lid, de WelEd. Gestr. Heer Mr. A. van Slooten, het voorstel, om Ameland door het leggen van eenen dijk aan het vaste land te verbinden. Dit voorstel werd aangehouden, ten einde daarop, na gehouden onderzoek, nader te beslissen. Algemeen denkt men, dat het onderzoek ten gunste van eene bedijking zal afloopen, en Ameland welligt spoedig in een schiereiland zal zijn herschapen. Hierdoor zal, dewijl de stroom dan geen doortogt meer vindt, het terrein tusschen Ameland en den vasten wal (de Wadden n.l.) spoedig door de achterblijvende slib worden verbeterd en verhoogd, en na eenige weinige jaren in eene vruchtbare landsdouwe herschapen zijn. Een tweede dijk van Hollum tot op den Zwartten Haan (gelegen in de Gemeente het Bildt, moet dan de indijking voltooiën, en daar, waar thans nog het zilte nat door tal van bodems wordt door- kliefd, zal men later welige korenvelden, grasrijke weiden en aangenaam gelegene hofsteden aantreffen.

Hartelijk wenschen wij, dat een en ander eene spoedige verwezenlijking erlange, en Ameland daardoor eene schrede voorwaarts gebragt worde op den weg van ontwikkeling, vooruitgang en beschaving!

DERDE HOOFDSTUK.

DE TEGENWOORDIGE EN VOORMALIGE DORPEN EN GEHUCHTEN OP AMELAND.

H O L L U M.

De beschrijving der onderscheidene plaatsen op Ameland, vangen wij het gevoeligst aan met het dorp Hollum, dat thans het aanzienlijkste der Amelander dorpen is. Het ligt in het zuidwestelijkste gedeelte des eilands, noordwaarts van het Schuitengat, heeft ruim 200 huizen en wordt bewoond door ongeveer de helft van Ameland's bevolking. Landbouw en veeteelt maken hier de hoofdbronnen van bestaan uit; terwijl een ander gedeelte zich toelegt op de visscherij in de Noordzee of op de zeevaart, welke laatste in vroegeren tijd hier veel sterker werd uitgeoefend dan thans. Aanzienlijk toch was eertijds het getal zoogenaamde grootschippers of commandeurs die of ter koopvaart, vooral op de Oostzee, of ter walvischvangst naar Groenland voeren; terwijl er thans slechts enkele scheepsgezagvoerders verblijven. Men moet hierbij echter aanmerken, dat vele Amelander koopvaardij-kapiteins en stuurlieden zich ook elders hebben gevestigd. Het dorp Hollum heeft grootendeels eenen zeer geregelden aanleg en bestaat voornamelijk uit een tweetal straten, die zich noord- en zuidwaarts uitstrekken, en de Buren en de Oosterlaan geheeten zijn.

Minder regelmatig echter is de noordelijke buurt, vooral bij de dorpsherberg, alwaar van tijd tot tijd een aanzienlijk getal huizen is gesloopt, en waardoor de thans nog overgeblevenen zonder eenige orde door elkander staan. De evengenoemde buurt, de Oosterlaan, en zoo ook de Buren, waartusschen zich eenen breeden rijweg uitstrekt, zijn daarentegen zeer regelmatig in eene strekkende rigting bebouwd met woningen, die, ofschoon slechts ééne verdieping hebbende, tamelijk onderhouden worden en geen onbillijk voorkomen hebben.

De Hervormden, waartoe hier ruim de halve bevolking behoort, en waarbij men ongeveer 250 ledematen telt, behooren tot de Gemeente Hollum en Ballum ¹⁾.

Zij bezitten de grootste en schoonste kerk van Ameland, welks zware toren, waarin een staand uurwerk gevonden wordt, het voornaamste verkenningsteeken op het eiland voor de zeevarenden is. Rijk wordt de moeite beloond aan hen die dezen toren wenschen te beklimmen, door het verrukkelijk uitzigt dat men van dáár zoo over den onmetelijken en altoos woelenden Oceaan, en over de met schepen bedekte Wadden, als over de naburige eilanden en het eiland Ameland zelf, genieten kan.

Inwendig munt de kerk uit door eene nette en ordelijke inrigting; zij heeft echter geen orgel, doch wel eene tamelijk ruime consistoriekamer; terwijl zij overigens nog

¹⁾ De kerkelijke gemeente Hollum en Ballum, welke p. m. 800 zielen, waarvan 300 ledematen, telt, behoort tot de Classis van Dokkum, Ring van Holwert.

Oorspronkelijk werden de drie Amelanders dorpen Hollum, Ballum en Nes, door éénen Predikant bediend. De eerste Leeraar, die bij deze toenmalige gecombineerde gemeente het predikambt waarnam, was de in 1611 beroepen Predikant Bate Eerkes (Petrus Erixi) die hier verbleef tot in 1617, toen hij een beroep ontving naar Nes en Wierum, dat hij opvolgde. — In 1690 werd hier beroepen Johannes Titema, die vijf jaren later uit zijn Heilig dienstwerk werd ontzet, omstreeks welken tijd het dorp Nes zich van Hollum en Ballum afscheidde, en zelf een predikant erlangde; terwijl Ds. Suffridus Sere-nus Sinnema, in 1694 tot eersten predikant te Hollum en Ballum, in welk laatste dorp toen ook eene pastorie gebouwd werd, beroepen werd. Het beroep is eene koninklijke collatie.

eenige fraai geschilderde glazen bezit, die aanwijzen dat dit bedehuis ten jare 1678 in zijne tegenwoordige gedaante verbouwd werd. Als eene bijzonderheid wijst men den vreemdeling in het voorportaal der kerk, een kano of schuitje van eenen Eskimo aan, dat, gemaakt van robbevel, door eenen Amelander commandeur uit het kille Noorden werd medegebragt,

Uitgenomen eenige weinige Roomschgezinden, behoort de wederhelft der bevolking van Hollum tot de Doopsgezinde kerk. Deze gemeente, welke hier ongeveer 450 belijders telt, heeft hier ter plaatse een tweetal zeer eenvoudige maar toch nette bedehuizen.

Tot dit dorp behoort het onbeduidende gehucht Blyke of de Blik, dat in het Noord-Westelijkste gedeelte des eilands ligt, en slechts uit eenige weinige woningen bestaat.

B A L L U M.

Dit dorp, vroeger het voornaamste des ganschen eilands, en, wat het geregelde van zijnen aanleg betreft, destijds het schoonste der onderscheidene plaatsen op Ameland, is thans het kleinste der drie kerkdorpen geworden, bevattende hetzelfde tegenwoordig ruim 50 woningen, bewoond door ongeveer 300 zielen, waarvan de grootste helft tot de Hervormde, en de overigen of tot de Doopsgezinde of tot de Roomsch-Katholijke kerk behooren; terwijl de paardenfokkerij, veeteelt, landbouw en visscherij in hun dagelijksch onderhoud voorzien. De paardenfokkerij is echter thans zeer verminderd, nu de voormalige koninklijke stoeterij, welke bij dit dorp gevestigd was, opgeheven is.

Deze plaats, waar vroeger de zetel der Regering was gevestigd en eertijds het regt werd uitgeoefend, verloor in 1829 wel haar voornaamste en merkwaardigste sieraad, toen men goedvond, het eeuwenheugend kasteel ¹⁾ der Vrij- en Erfheeren van Ameland, uit het geslacht der Cammingha's, af te doen breken. — De hooge toren van

¹⁾ Zie nader over dit kasteel Bijlage IV.

deze oude stins, welke den zeeman tot een duidelijk verkenningsteeken verstrekke, is later als zoodanig vervangen door de bij Ballum opgerigte kaap.

De voornaamste gebouwen welke men hier opmerkt, zijn, de kleine, doch nette en doelmatig ingerigte kerk der Hervormden, naast welke men de predikantswoning vindt; terwijl de kleine toren, eigenlijk een klokkenhuis, er op eenigen afstand van verwijderd staat.

Ook de Doopsgezinden hebben hier een kerkje, doch zonder toren. Zij behoorden vroeger tot de zoogenaamde Vlaamsche gemeente, en worden bij hunne godsdienstoefeningen door eenige, elkander afwisselende, liefdepredikers voorgedaan.

De openbare school, welke gemiddeld een vijftigtal leerlingen telt, bevat niets merkwaardigs.

In de voormalige kerk, welke gestaan heeft in het bosch bij het kasteel of slot bezuiden het dorp, vond men den grafkelder der Cammingha's. Op den steen, die vroeger dezen kelder dekte, en die bij eene breedte van $7\frac{1}{2}$ eene lengte van 13 voet heeft, doch reeds sedert lang tot vloer dient van het baarhuisje, dat op het kerkhof staat, vindt men, aan het hoofd- of boven einde, de volgende inscriptie:

VINCENT — LUCAS.

Dáár beneden wapens en beeldwerk, prijkende daarop, onder, anderen, de beeldtenis van een zwaar gewapend en van zwaard en schild voorzien krijgsman; rondom leest men als randschrift:

IN HET JAAR ONS HEEREN MV IN DEN X OCTOBRI
STERF DEN EDELEN EERENTVHESTE WELGEBOREN
HEER, H. WYTSO VAN CAMMINGHA, HEER VAN
AMELANDT EN IS HIER ONDER BEGRAVEN.

Beneden het beeldwerk leest men:

AO. 1556 DE 19 DECEMBRIS STERFT DE EEEDELE
EERENTVHESTE EN WELGEBOREN HEER HR. PIE-
TER VAN CAMMINGHA, HEER VAN AMELANDT.

AO. 1574 DE 15 OCTOBRIS STERF DE EEEDELE EER-
BAREN JUFVROU FRANSKE VAN MINNEMA, VROU
VAN AMELANDT EN HUISVROU VAN PIETER CAM-
MINGHA, VOORSCRE.

Van bovenstaande inscripties door eene streep geschei-
den, en met een ander letterschrift, staat :

HEER PIETER VAN CAMMINGHA, VRIJ- EN ERFHEER
VAN AMELANDT IS GESTORVEN DEN ... MARTY
1638, VROU (SJOUCK) VAN OCKINGHA, VROU VAN
AMELANDT IS GESTORVEN DEN 4 APRILIS 1638.

HEER WYTSO VAN CAMMINGHA, VRIJ- EN ERFHEER
DER HEERLIJKHEID AMELANDT, STERF DEN 24
JANUARIJ 1641, HEEFT GEREGEERT ... JAAR ...
6 WEEKEN.

Onder dezen grooten steen vindt men nog een gedeelte
van een' kleinen lijksteen, die, zoo men zegt, eenmaal het
stoffelijk overschot van een kind, uit het geslacht der
Cammingha's, dekte. Men vindt er op: ... MINGHA,
eenige versierselen, en lager nog: AO. 1600, 13 FEBRUAR.

Wij bejammeren het dat dezen grafsteen geen waardiger
bestemming is verleend: onzes inziens, waren ze zulks
om meer dan eene reden overwaardig.

N E S ¹⁾.

Dit dorp, op ongeveer een uur afstands oostwaarts
van Ballum gelegen, was in vroegeren tijd de welva-
rendste plaats van het eiland, welks ingezetenen zich
voor een aanzienlijk gedeelte met handel en zeevaart ge-
neerden..

Thans echter draagt het op alle punten de onmis-
kenbaarste blijken van achteruitgang en verval, en mist

¹⁾ Nes, van Neus, Nese, Noos, ontleend, in den zin van uit-
hoek, uitstekenden of uitloopenden hoek (kaap ter Neus of Lin-
desness.)

het menige bron van bestaan, die hier eertijds welvaart en bloei onder de ingezetenen verspreidde. Vroeger toch telde men in de kom van dit dorp meer dan 350 nummers van bebouwde eigendommen, waaronder ruim 300 woningen, die eene bevolking huisvesteden van omstreeks 900 zielen; terwijl men er tegenwoordig omstreeks een 130tal woningen, bewoond door circa 600 zielen, telt. Groot was hier eertijds het getal personen die de zee bebouwden, en in het laatst der 18de eeuw bedroeg het getal der hier wonende scheepsgezagvoerders bijna 100, ongerekend nog de vele stuurlieden welke er zich bevonden, en die zich voornamelijk op de kleine vaart, zooals op de Elbe, Eider, Wezer en andere niet verre verwijderde gewesten, toelagen, alwaar zij met kleine kof-, smak- en tjalkschepen handel dreven, en doorgaans goede winsten deden. Voegt men daarbij nog, dat men hier in vorige eeuwen onderscheidene branderijen en brouwerijen vond, en dat de hier langs vlietende stroom een aanzienlijk getal vaartuigen herwaarts bragt, die zich hier voor hunne reizen proviandeerden, alsook, dat het, gelijk nog heden ten dage het punt was, waarmede het veer op de Friesche kust, te Holwert, in gemeenschap stond, zoodat alles wat van en naar het eiland ging hier moest aankomen, dan zal men daaruit gereedelijk kunnen besluiten, dat Nes eenmaal een tijd van welvaart en bloei mogt beleven, die het, in dit opzigt, tot de gewigtigste plaats des eilands verhief.

Doch, die milde welvaartzon beschijnt Nes thans niet meer zoo helder als weleer; en moge dan ook nog het verblijf van eenige koopvaardij-kapiteins en zeevarenden van minderen rang, moge bovendien veefokkerij en landbouw hier eenigen bloei aanbrengen, toch is Nes bij lange na niet meer wat het eenmaal was: „eene levendighe en seer welgheveste plaetse.”

Dit dorp, welks oorspronkelijke aanleg nog door twee ongeplaveide straten wordt aangewezen, heeft door het sloopen van een groot aantal gebouwen, waarbij ook de branderijen, brouwerijen en andere inrigtingen, geheel het geregelde van dien aanleg verloren, te meer, daar er sedert

het laatste vierde gedeelte der vorige eeuw geene nieuwe gebouwen zijn opgetrokken. De woningen, wier onderhoud over het algemeen nog al iets te wenschen overlaat, zijn allen van slechts ééne verdieping; voor die der gegoedsten wordt evenwel de noodige zorg tot onderhoud gedragen.

Van de beide kerkgebouwen der Doopsgezinden, alsmede van die der Hervormde en R. Katholijke gemeenten valt weinig of niets bijzonders te zeggen.

De voormalige Herv. kerk, vóór de Hervorming aan den H. Johannes den Dooper opgedragen, is reeds sedert het midden der 17de eeuw gesloopt, alleen de stompe toren, die den zeevarenden thans nog tot een verkenningsteeken dient, bleef daarvan over en staat op eene vlakke, welke vroeger tot begraafplaats diende. In vroegere tijden kwamen vele lieden uit Friesland daar ter kerke, en lieten hunne vaartuigen in de Mar of Munnikemar liggen¹⁾.

Op het kerkhof te Nes, dat ongeveer 7 minuten beoosten het dorp, en ten noorden van het pad naar Buren ligt, vindt men den grafheuvel van eenige aangespoelde schipbreukelingen, waarop de Heer J. H. Heymans Gz. Secretaris te Ferwerd, en vroeger op Ameland woonachtig, de volgende dichtregelen vervaardigde.

»Een zucht ontglipt mijn borst.... geroerd en diep bewogen,
O ongelukkigen! staar ik den heuvel aan,
Die uw gebeente dekt.... een traan ontrolt mijne oogen,
Het deerniskoestrend hart wijdt u dien weemoedstraan.

Zie ik geen trouwen vriend zijn rouw hier offers brengen?....
Zijn hier geen gade en kroost in diep gevoel vereend?....
Komt hier geen droeve maagd haar liefdetranen plengen?....
Neen! 't is een vreemdeling, die bij uw grafplaats weent.

Ja, 'k ween.... mij dunkt, ik hoor van die u dierbaar waren
Den laatsten afscheidsgroet, ik zie, hoe ge u ontwondt
Aan hunne omhelzing, en, hun turend oog ontvaren,
Verbeidde u, armen! hier een graf in vreemden grond.

¹⁾ De Friezen noemen *mar* voor *meer*. — Naar men mij mededeelde sprak men in ouden tijd op Ameland Eriesch.

't Was immers heilige plicht, u eene groef te graven,
 Toen 't golvend onheilsgraf, dat ge eerst geopend zaagt,
 U geene ruste liet, en gij, ter prooi der raven,
 Met wier en zand bedekt, op 't strand ter neder laagt.

Helaas! geen teëdre hand sloot u de brekende oogen,
 U stond geen liefdrijke arm in 't bange doodsuur bij,
 En hielp een menschevriend u al in 't angstig pogen
 Tot redding, ach! ook hij, hij zonk aan uwe zij.

Wie weet, of niet welligt, o! 't denkbeeld doet mij ijzen,
 Of niet een heuglijk feest uw maagschap juichen deed,
 In d' eigen stond, toen gij den angstkreet op deed rijzen,
 En tegen 't woest geweld der zee in wanhoop streedt!

En nog, nog wordt gewis in afgelegen streken
 Uw komst met smart verbeid; nog rijst er menig keer,
 Bij 't buldren van d' orkaan, om uw behoud het smeeken
 Van vriend en maag omhoog; doch gij — gij keert niet weër.

Neen, voelt zich soms hun borst door hoop en vrees bevangen,
 Wanneer langs 't golvend nat het oog een kiel ontmoet,
 Zij zullen u niet weer aan 't kloppend harte prangen;
 Tot u klinkt nimmermeer op aard' hun welkomstgroet.

Neen, nimmermeer op aard.... Och, mogt in hooger drèven
 De stond des wederziens, die u en hen verbeidt,
 Vergoeding voor de smart der aardsche scheiding geven,
 In 't ongestoord bezit der reinste zaligheid!

Rust zacht... al komt geen vriend hier droevige offers brengen,
 Al zijn geen gade en kroost hier in hun rouw vereend,
 Al komt geen droeve maagd hier liefdetranen plengen —
 Ontvang den stillen traan, dien hier een vreemdling plengt ¹⁾.

De tegenwoordige Hervormde kerk te Nes, welke kort na de slooping van het voormalig bedehuis gesticht werd, is een oudvallig gebouw, dat laag van verdieping, doch

¹⁾ Overgenomen uit den Frieschen Volk-Almanak van het jaar 1841.

overigens vrij doelmatig ingerigt, en ruim genoeg is voor de gemeente, die hier ongeveer 250 zielen, waaronder 100 ledematen, telt, en tot de klassis van Dokkum, Ring van Holwert behoort. Kort nadat de Hervorming ook tot hier doorgedrongen was, maakte Nes met Hollum en Ballum eene gecombineerde gemeente uit. Dit duurde tot aan 1694, toen beide laatstgenoemde plaatsen kerkelijk gescheiden werden van Nes, dat toen als eerste eigen predikant beriep Johannes Philippus Faber, die reeds in het volgende jaar eene beroeping opvolgde naar de gemeente van Rinsumageest, en opgevolgd werd door Ds. Suffridus Serenus Sinnema, die te Hollum en Ballum stond, en ten jare 1698 naar Oostrum c. a. beroepen werd, welk beroep hij ook opvolgde.

De Roomsch-Katholieke gemeente te Ameland, die tot het Aartsbisdom Utrecht ¹⁾ behoort, en in het geheel ruim 200 zielen telt, waarvan 150 communicanten, wordt hier vertegenwoordigd door een 70tal belijders, wier kerk in het tot Nes behorende gehucht Buren staat, inwendig net is ingerigt, doch geen orgel of toren heeft, en aan den H. Clemens is opgedragen.

Het overige gedeelte van de Nesser bevolking, is, behalve eenige weinige, tot andere gezindheden behorende, personen, der Doopsgezinde geloofsbelijdenis toegedaan.

Ten behoeve van het onderwijs bestaan in de gemeente Nes twee scholen, die te zamen ruim honderd leerlingen tellen, en van welke de school te Buren, ongeveer door een 25tal kinderen bezocht wordt.

Voorts vindt men te Nes eene overdekte vischmarkt, welke regt tegen over de voornaamste herberg staat, benevens een korenmolen, ten Noorden van de dorpskom en oostwaarts van den weg naar het badhuis staande, alsmede twee kalkbranderijen, die hier aan eenige schelpvischers brood en werk verschaffen.

¹⁾ Bij Pausselijke breve van 4 Maart 1853, zijn in plaats van de voormalige R. K. Kerkdistricten, vijf Diocesen ingesteld. De eerste is het Aartsbisdom Utrecht, welks grondgebied zich uitstrekt over de voormalige Aartspriesterschappen Utrecht, Gelderland, Sallandt en Drenthe, Twenthe en Groningen, en *Friesland*.

B U R E N.

Dit gehucht, een half uur gaans noordoostwaarts van Nes, tot welk dorp het behoort, gelegen, en omringd door welige bouw- en weilanden, bestaat uit een vijf en twintigtal woningen en telt ruim 200 inwoners, wier hoofdbestaan veefokkerij en akkerbouw zijn, en van dewelken het meeren-deel het R. Katholieke kerkgenootschap is toegedaan. Als zoodanig behooren zij tot de parochie van Nes, die hier haar kerkgebouw heeft. In 1836 werd hier eene kalkbranderij opgericht. Op het Hof, dat in de nabijheid en westwaarts van dit plaatsje gelegen is, zou, naar men meent, in alouden tijd de hoofdkerk van het gansche eiland gestaan hebben. Niet ver van daar staat de openbare school, eigenlijk eene bijschool van het voormelde Nes, welke gemiddeld 25 à 30 leerlingen telt. In alouden tijd was Buren van vrij wat meer beteekenis en omvang dan thans, ja, het zou volgens overlevering, voor ruim anderhalve eeuw, eenen hoogen trap van aanzien en bloei bereikt hebben, vooral door het groot aantal commandeurs of gezagvoer-van Groenlandvaarders die er woonden, alsmede door de vele koopvaartijkapiteins of kofschippers, die zelfs meer dan zestig kofschepen in zee hadden, waarmede zij handel drev-en op de onderscheidene havens van de Noord- en Oost-zee. Oostwaarts van hier ligt de uitgestrekte

KOOIPLAATS

met de vogelkooi, welke vroeger een Rijks domein was, doch thans in eigendom bezeten wordt door den Welgeb. Heer Jhr. D. de Block van Haersma de With, Burge-meester der gemeente Achtkarspelen, te Buitenpost. ZEd. laat deze plaats door eenen zoogenaamden zetmeijer be-wonen, en heeft, zoo door het aanleggen van eenen aarden dijk aan de west- en zuidzijde, als anderzins, de kooiplaats zoodanig verbeterd, dat daarop thans 30 à 40 runderen kunnen gehouden worden, aangezien het geheele gedeelte des eilands beoosten de kooi, tot het grondgebied der kooi-plaats behoort. Deze kooi levert gemeenlijk een goede vangst

van eendvogels, smeenten, talingen, enz. op, die echter tot leedwezen van vele liefhebbers op Ameland, veelal naar elders worden verzonden. Eene *war*, gelijk men dit noemt = 2 eendvogels = 2 smeenten = 3 talingen.

Noordwaarts van Buren ligt de

ZEE-BADINRICHTING.

Het Badhuis, gebouwd in het begin van 1853, staat op de uiterste duinen van het strand der Noordzee, en is ongeveer een kwartier uurs van Nes verwijderd, vanwaar een goedgebaande weg derwaarts is aangelegd, welke den bezoekers geene onbevallige wandeling aanbiedt.

Dit kleine Badhuis (zoo noemt men het wel ter onderscheiding van het — terwijl wij dit schrijven — nog in aanbouw zijnde grootere badhuis) door de primitieve oprichters van de badinrichting gesticht, is een van hout opgetrokken en met pannen gedekt gebouw.

Het is ter lengte van $52\frac{1}{2}$, ter breedte van 22, en tot aan het dak ter hoogte van $9\frac{1}{2}$ voet opgetrokken, van buiten groen geverwd, omdat deze kleur, hier in het duinoord, voor het oog zeker de behagelijkste is.

Treed binnen in de ruime gezelschapszaal, van 24 voet lang en 22 breed, waar gij u aan een der negen tafeltjes, in drie rijen geschaard, en ieder met zes nette stoelen omzet, op uw gemak kunt nederzetten, en u van alles, wat de tijd van den dag opgeeft, kunt laten bedienen; het tarief van hetgene hier te krijgen is, volgens vastgestelde prijzen, hangt nevens het gedrukte bad- en voerliedentarium en badkaart, dáár aan den wand.”¹⁾

Men heeft dáár vóór het Badhuis een heerlijk, effen en zeer zacht afhellend zeestrand, dat volgens bevoegde beoordeelaars, doelmatiger, of meer geschikt is tot het baden dan het strand te Scheveningen.

Het in aanbouw zijnde nieuwe logement of het Grootte Badhuis, dat nu nagenoeg voltooid is; staat ten oosten van

¹⁾ Overgenomen uit: Zee-badinrichting op Ameland, door J. Roorda, Predikant te Nes op Ameland; Dokkum, bij A. Schaafsma.

het oude of kleine badhuis. Dit nieuwe gebouw is een zeer fraai en ruim ingerigt logement, tot het huisvesten van een aanzienlijk getal badgasten aangelegd. Het getal badgasten was in den verloop van zomer (1855) al tamelijk aanzienlijk, en men verwacht dat het badbezoek in dit jaar (1856) nu de gelegenheid tot ontvangst van baders veel verbeterd en uitgebreid is geworden, nog zal toenemen.

Behalve de tot hiertoe beschrevene plaatsen, is het, blijkens onderscheidene ontdekkingen, van tijd tot tijd aan de stranden van dit eiland gedaan, bewezen, dat hier oudtijds meer dorpen en gehuchten bestaan hebben, doch waarvan men bij de oudste geschiedschrijvers geene de minste melding vindt gemaakt.

Alleen van de voormalige dorpen Sier of het Sier, en Oerd of Oosthuizen ¹⁾ waarbij wij thans nader zullen stilstaan, zijn meer stellige berigten tot ons gekomen.

SIER of HET SIER,

is de naam van een voormalig gehucht of dorp op Ameland, aan welks vroeger bestaan door sommigen wel eens getwijfeld — ja — door enkelen zelfs is ontkend geworden, beweerende, dat er van een Sier op Ameland niets bekend is en er ook zoodanige plaats niet bestaan heeft.

Te onderzoeken welke redenen tot dergelijk dwaalgevoelen aanleiding hebben gegeven, behoort niet tot onze taak en is tot ons tegenwoordig doel dan ook minder noodzakelijk. Liever laten wij hier volgen, hetgene ons omtrent bovengenoemde voormalige plaats op Ameland, gebleken is, allezins den toets der waarheid te kunnen doorstaan:

Sier of het Sier was vroeger een dorp op Ameland, dat ten Noordwesten van het dorp Hollum (ongeveer ter plaatse

¹⁾ Ook zijn er, die Oerd en Oosthuizen, als twee verschillende plaatsen meenen te moeten beschouwen.

waar nu eene zeekaap staat) gelegen was, en waar men eene tamelijk ruime visschershaven vond ten behoeve der bewoners, die zich hoofdzakelijk met de vischvangst geneerden. Omstreeks het jaar 1730 (welligt een paar jaren vroeger) werd het laatste huis te Sier door eene onbekende oorzaak, eene prooi der vlammen. De grootmoeder van Hans Pz. de Boer, te Hollum, een man van ruim 70 jarigen ouderdom, had dit afbranden gezien en wist zich dit nog in haren ouderdom steeds te herinneren. Dewijl die vrouw, volgens genoemde H. Pz. de Boer, in 1720 geboren was, meenden wij niet verre bezijden de waarheid te zullen zijn, zoo wij dien brand stellen omstreeks den jare 1730.

Dan, niet alleen door deze, maar ook nog door andere berigten, wordt het vroeger bestaan van Sier aan die zijde des eiland, op eene afdoende wijze bewezen, daar men, bij den watervloed van Februarij 1825, te dier plaatse, bij verstuiwing der duinen en hoogen vloed, de grondvesten van onderscheidene gebouwen bloot zag komen, waarbij, onder anderen, ook ettelijke muntstukken gevonden zijn ¹⁾.

O E R D of O O S T H U I Z E N

is, even als het voorschreven Sier, de naam van een tamelijk uitgestrekt dorp, dat aan de oostzijde des eilands gelegen was, en daarom ook Oosthuizen genoemd werd. Het lag eenigermate noordwestelijk van het tegenwoordige Oerd, (zijnde eene door duinen ingeslotene grasvlakte, waar de kooiboer

¹⁾ Zou dit een en ander ook in verband staan met het voor Ameland zoo hoogst noodlottige jaar 1723, toen er vele visschers te Ballum (waaronder men vrij zeker ook Hollum en zijne omgeving te verstaan hebbe) zijn omgekomen? — Welligt is Sier door dien ramp wel het meest getroffen; ook kan het verzanden der haven aanleiding hebben gegeven tot de algeheele verdwijning van dat dorp.

De oude vrouw, van welke wij hier boven spraken, had nog twee mannen gekend, die te Hollum gewoond hadden en daar overleden waren, en die beiden, wegens hunne vroegere woonplaats, bijgenaamd werden van 't Sier: — Pieter en Klaas of Claas van 't Sier.

in den zomer het rundvee grazen laat ; de duinen zijn hier van tijd tot tijd verder oostelijk verstoven).

Dit voormalige dorp, welks bewoners zich, even als die van het vroegere Sier, hoofdzakelijk met de visscherij ge-
neerden, is in den loop der eeuwen door herhaalde over-
stroomingen en zandstuivingen, sedert de eerste helft der
18de eeuw te niet gegaan ; terwijl de bewoners zich voor
het grootste gedeelte met der woon te Buren vestigden. —
Vijf en twintig of dertig jaren geleden, woonden er op
Ameland nog, die, naar men mij verhaalde, het laatste
huis van 't Ooerd gekend had ¹⁾.

Ten jare 1825, toen de bekende noodlottige watervloed
(3 en 4 Febr.) gelijk schier aan geheel Noord-Nederland,
ook op dit eiland zoo vele verwoestingen aanrigtte, wer-
den ter plaatse waar Oerd eenmaal gegrondvest was, de
duinen door de zee verzwolgen, en kwamen hier en
daar de grondslagen bloot van huizen en stallingen ; ter-
wijl men mede de overblijfselen vond van ettelijke water-
putten en van eene smederij, welke laatste inzonderheid
daaraan gekend werd, doordien men er onderscheidene
stukken smidsgereedschap vond.

Bij de gravingen welke hier toen plaats hadden, wer-
den, behalve andere voorwerpen, ook ettelijke zilveren en
koperen geldstukken gevonden, alsmede eenen gedenkpen-
ning ¹⁾ van het jaar 1584, geslagen ter herinnering van de

¹⁾ Ook leefde er, volgens eene aan mij verstrekte opgave, voor
eenige jaren nog een man op dit eiland, Oept Sierds van 't Oerd
geheeten. Kan de naam van dien, in hoogen ouderdom overleden.
eilander, ook in verband staan tot het voorschreven Oerd ?

²⁾ Deze Legpenning komt zeer zeldzaam voor ; die, welke op bo-
vengenoemde plaats gevonden werd, was door afslijting niet zeer
duidelijk. G. van Loon zegt in zijne beschrijving der Nederland-
sche Historierenningen, D. I, bl. 340, omtrent deze penning : «De
eene zijde verbeeldt de geschiedenis uyt de Openbaaringe van Jo-
hannes (XVIII : 21) daar de Engel eenen molensteen in zee werpt
met deeze spreuk aldaar gemeld : SIC RUET ALTA BABILON, 1584. —
ZOO ZAL 'T HOOGE BABEL NEDERSTORTEN. — Dat door Babel eeni-
gen de stad Rome of, om beter te zeggen, de Roomsche kerk ver-
staan, is wereldkundig ; ja, men heeft deswege, om dat gevoelen

toenmaals door de Staten van Holland genomene besluiten tegen de Jezuïten en Roomschegezinden.

(onder anderen ook door dezen penning) te bewijzen, te Leypzig in den jare 1717 een geheel boekje in het licht zien komen.

Op de andere zijde staat de gemelde stad in vollen brand; binnen dít opschrift (Joh. Openb. XVIII : 8)

FORTIS DOMINUS, QUI JUDICABITEAM, CONFIDITE FIDELES.
BETROUWWT GELOOVIGEN, STERK IS DE HEERE, DIE ZAL HET OORDEELEN.

VIERDE HOOFDSTUK.

AMELAND'S BEVOLKING ¹⁾.

Bij onze Algemeene Beschouwing van het eiland Ameland, zagen wij reeds, dat de voornaamste kerkgenootschappen bij de bewoners van dit eiland vertegenwoordigd worden. Men heeft vooreerst:

De Hervormden, welke hier twee gemeenten vormen, n.l. die van Hollum en Ballum, en die van Nes, bezittende een drietal kerkgebouwen, waarin de dienst door twee predikanten wordt waargenomen. Beide gemeenten, behorende tot de klassis van Dockum, ring van Holwert, waren vroeger vereenigd, doch zijn sedert het einde der 17de eeuw van elkander gescheiden.

De Doopsgezinden vormen hiermede een tweetal gemeenten, eene van welke door zoogenaamde Broeders vermaners bediend wordt; terwijl de andere gemeente een gegradueerd predikant heeft. De vroegere onderscheiding van Waterlandsche en Jan-Jacobsgezinden bestaat echter meer nog in naam dan in het wezen der zaak. In vroegeren tijd, toen de meerdere of mindere gestrengheid in hunne godsdienstige gevoelens, tusschen de Doopsgezinden

¹⁾ Ameland's bevolking bedroeg op 1 Januarij 1856: 1158 mannen en 1187 vrouwen, te zamen 2295 zielen.

onderling scherpe lijnen trok, werden zij in onderscheidene partijen verdeeld. Zoo had men Vlamingen, Waterlanders, Friezen, Dantzigers, Zwitsers, Groningers, enz. Dan, deze allen zijn reeds sedert verscheidene jaren tot eene algemeene Doopsgezinde Sociteit vereenigd; alleen de gemeenten op Ameland, te Aalsmeer en te Balk, traden toen tot die Sociteit niet toe.

De Roomsch-Katholijken, die op Ameland ééne parochie uitmaken, hebben hier eene kerk, te Buren, en worden door één pastoor bediend.

De weinige Lutherschen en Israëlieten die hier wonen, behooren tot gemeenten buiten het eiland. In vroegere jaren, toen het aantal Lutherschen op Ameland grooter was dan nu, maar nogtans te gering om een' eigen leeraar te onderhouden, gaf de klassis van Amsterdam aan den predikant bij de Luthersche gemeente te Leeuwarden eene jaarlijksche toelage van vijftig gulden, waarvoor deze dan verplicht was, driemaal 's jaars herwaarts te komen, om aan zijne geloofsgenooten het H. Avondmaal te bedienen. Deze gunstige beschikking is echter reeds sedert vele jaren opgeheven.

Evenmin al wij op andere eilanden hebben kunnen bespeuren, dat verschil van kerkgenootschap, de onderlinge verkeering bemoeijelijkt, zoo ook heerscht op deze betrekkelijk kleine oppervlakte, in zake der godsdienst betreffende, onder de Amelanders over het geheel eene prijszenswaardige verdraagzaamheid, en de meest gewenschte harmonie. Iedereen, tot welke eeredienst hij ook behoore, geniet hier dezelfde achting, zoo hij die overigens door gedrag en wandel waardig is; terwijl voorrang om godsdienstige beginselen ook hier geheel vreemd en uitgesloten is.

Behalve de onderscheidene bedehuizen der genoemde kerkelijke gemeenten, bestonden er op Ameland in vorige eeuwen drie kloosters, n.l. één te Hollum, op de zoogenaamde Akkers; één te Ballum, in de tegenwoordige Miede, waarin men nog eene hoogte vindt, welke naar die voormalige geestelijke stichting Munnikenduin wordt genoemd; één eindelijk, een weinig ten zuiden van het gehucht Buren.

De landen aldaar gelegen dragen nog den naam van Kloosterlanden ¹⁾.

Ten behoeve van het volksonderwijs telt men op Ameland vier scholen, n.l. in de dorpen Hollum, Ballum en Nes, en in het gehucht Buren, ieder ééne school.

Het onderwijzend personeel aan die inrigtingen werkzaam, bestaat uit even zoo veel hoofdonderwijzers, benevens een hulponderwijzer te Hollum.

Te rekenen naar het aantal leerlingen dat gewoonlijk de dorpsschool te Nes bezoekt, zoude de aanstelling van eenen hulonderwijzer bij die school, voorzeker in het belang der schooljeugd, in eene wezenlijke behoefte voorzien. De toestand van het onderwijs, die hier voor ruim $\frac{1}{4}$ eeuw verre van gunstig te noemen was, is sedert echter zoo door de benoeming van nieuwe onderwijzers, als door de invoering van een schoolreglement merkelijk verbeterd, en over het algemeen oordeelt men, dat de tegenwoordige staat van het onderwijs op Ameland, met die van vele plaatsen aan het vaste land kan wedijveren.

Ten behoeve van schoolpligtige kinderen van behoeftige en mingevoede ouders, wordt er jaarlijks eene globale som van f 500 (voor de helft uit 's Rijks middelen, en voor de wederhelft uit de provinciale kas) onder de vier hoofdonderwijzers uitgekeerd, en zulks naar evenredigheid der in de bedeelde cathogorie vallende schoolpligtige leerlingen, die dan, uit hoofde dezer vaste vergoeding aan de onderwijzers, voor slechts twee centen per week van het gewoon openbaar onderwijs gebruik kunnen maken. Voor die enkele schoolpenningen hebben zij vrij gebruik van schoolbehoeften,

Een groot verlies leed het onderwijs (en met name het zeevaartkundig onderwijs) door het vertrek van den ijvervollen en bekwamen onderwijzer, den Heer Folkert Dijkstra, die door de oprigting eener school voor de zeevaartkunde en aanverwante leervakken te Nes, zich hier zeer

¹⁾ De plaats of het land, waarop het klooster bij Buren heeft gestaan, is $\frac{1}{4}$ Med, (60 □ Ned. Roeden) groot. — De landmaat wordt te Nes en Buren bij Medden berekend: 1 Med = 40 □ Ned. Roeden.

verdienstelijk maakte, doch die, na een ruim 20 jarig verblijf op Ameland, gedurende welken tijd hij omstreeks honderd stuurlieden ¹⁾, waarvan sommige reeds gezagvoerders zijn, aan de Nederlandsche koopvaardijvloot geleverd te hebben, met 1 April 1856 naar Assen vertrok, alwaar hij, tot ruimer werkkring geroepen, ook thans ten nutte van zeevarenden werkzaam is.

Genoemde onderwijzer genoot van 1843 tot aan zijn vertrek in 1856 jaarlijks eene gratificatie van f 150,— uit de provinciale kas, onder verpligting, daarvoor gedurende den wintertijd, op bepaalde leeruren, kosteloos onderwijs te geven aan de zeelieden en jongelingen die tot de zeevaart werden opgeleid. De heer Dijkstra deed echter meer dan hij verplicht was, daar hij, zonder daarvoor uit provinciale of plaatselijke kassen eenig honorarium te genieten, dit onderwijs ook steeds kosteloos gaf in het zomersaisoen.

Eervol werd dan ook op onderscheidene tijden melding gemaakt, van wat deze onderwijzer in het belang der zeevarenden deed.

Zoo vinden wij in het verslag nopens den staat der hoogere, middelbare en lagere scholen in het Koninkrijk der Nederlanden over 1848—1849, en Ext. 3 Mei 1850, N°. 6, o. a. het volgende:

„De (zeeváartkundige) school op Ameland is ontstaan door de ijverige pogingen van den schoolonderwijzer Dijkstra, die, na in 1835 te Nes op Ameland geplaatst te zijn, zich met vlijt op de stuurmanskunst toelegde, om de stuurlieden, die eenigen tijd op het eiland vertoefden, bij hunne studiën behulpzaam te zijn. Sedert 1840 begon hij meer regelmatig ook aan jonge lieden les te geven;...

¹⁾ De leerlingen welke van den Heer Dijkstra hunne opleiding ontvingen, kwamen, behalve van de verschillende plaatsen of dorpen op Ameland, uit de provinciën Friesland, Groningen, Noord- en Zuid-Holland, Overijssel, Gelderland en Limburg, en bepaaldelijk uit de gemeenten Leeuwarden, Dockum, Holwerd, Woudsend, Makkum, Eerumazijl, Nieuwe Schans, den Helder, Nieuwe Diep, Alkmaar, Egmond o. d. Hoef, Amsterdam, Haarlem, Rotterdam, Deventer, Kampen, Hengelo, Goor, Gorssel, Warnsveld en Venlo.

weldra werd school meer algemeen bekend, en ontving zij ook ondersteuning van de provincie en het rijk ¹⁾)... Naar eisch gevorderd, leggen zij (de leerlingen) een examen af voor eene commissie, door de Staten benoemd, en ontvangen zij een diploma als 1^e, 2^e, 3^e of 4^e stuurman. Onderscheidene hunner zijn reeds als stuurlieden geplaatst, hetgeen het vertrouwen op de inrigting heeft doen toemenen en het getal leerlingen vermeerderd."

In de Provinciale Friesche Courant van 1850 (21 November) leest men: »Bescheidenheid zoude ons beletten, al hadden wij die, eenige aanmerkingen te maken op de inrigting te Ameland, daar de goede wil van den ijverigen onderwijzer Dijkstra, allen lof verdient," enz. terwijl in dezelfde courant van 21 Febr. 1856, o. a. gezegd wordt; »In ons gewest bestaan twee zulke (n.l. zeevaartkundige) scholen: ééne op Ameland, die misschien door het vertrek van den onderwijzer, den heer Dijkstra, zal wegwijnen," enz. 2).

Wat aangaat het Amelander dialect, daarvan moge het volgende als eene proeve dienen:

Mag je ook wat hewwe?

*Wilt ge ook wat hebben? —
(koopen?)*

Zij slaan iederkeer met stienen.

Ze smijten telkens met steenen.

¹⁾ Het Rijk heeft in 1846, voor eens, eene som van f 400 toegestaan tot het aankopen van instrumenten en andere benodigdheden voor het onderwijs in de zeevaartkunde. Hiervoor zijn globen, kaarten, een kompas, zeebarometer, kunstkim, sectant en octant aangekocht.

²⁾ Naar ons later berigt werd, heeft de heer J. R. Wijga, onderwijzer te Hollum, zich, na het vertrek van den heer F. Dijkstra, meer bepaald op het geven van zeevaartkundig onderwijs toegelegd. In den afgelopen winter had ZEd. een 9tal leerlingen.

Hartelijk wenschen wij, dat ook die bekwame onderwijzer in zijn plan naar wensch moge slagen, en dat ook hem, even als den Hr. Dijkstra in der tijd, eene billijke ondersteuning en aanmoediging van Regeringswege worde toegelegd. In het belang van Ameland zelf, vestigen wij daarop de aandacht van belanghebbenden en belangstellenden.

Veel goeds zou in dezen, naar ons inzien, het plaatselijk bestuur kunnen bevorderen!

Wat raant dat *peert*.

Die peerten *binne oppe raan*.

Ons *mem* het mij *roft*; ik mot
thuus komme.

Ik *daande* 't niet, of ik *deen* 't
niet as ik jou *war*.

Wij *stingen* daar te zien, an
d' oerekant, na die *tweië* rijen-
de peerten.

Zoo heeft men hier ook onderscheidene benamingen van voorwerpen, die geheel van het Nederlandsch verschillen: Bijv. : *Dam* voor *Mesthoop*; *Dod*, voor *Mestkar*; *Miët* (op Marken *Mient*) voor *tijding*, (vooral van binnenkomende zeelieden); *Holsters* voor *Klompen*; *Bolster* voor *Dikkoek* (zeker meelgebak); *Slep* (te Hollum), voor *Maat*, *Vriend* (welligt afkomstig van *Slaap*, *Bijslaap*, dat vroeger ook op Texel in gebruik was.)

Ik *hew*, *iens* voor'n *daags*, en
paar nje holsters *kapt* bij
Gabe Jikke.

Weer is de *Dod* *blewen*? —
Auke Dirk het *him ewen*
bruukt en deer weer bij de
dam brogt.

Geef mij *heen en weer* jou *pin*:
mienen wil niet *schrieve*.

Binjemme? (*Bin....jim....me*)

Ook bij andere rededeelen is het Amelander dialect zeer onderscheiden van de ware uitspraak.

Bijv. : *Menander*, *bij menander*, voor *elkander*, *bij elkan-*

Wat *loopt* dat *paard*.

Die paarden *zijn op hol*.

Onze (mijne) *moeder* heeft mij
geroepen; ik moet te huis
komen.

Ik *deed* het niet als ik in uwe
plaats (of als ik u) *ware*.

Wij *stonden* daar, aan den
oever naar die *twee mannen*
te paard te zien.

Ik *heb*, *eenige dagen geleden*,
een paar nieuwe klompen ge-
kocht bij *Jikke*, de *vrouw*
van *Gabe*.

Waar is de *mestkar* *gebleven*? —
Dirk (de *zoon of man*) van
Aukje heeft *dezelve ewen ge-*
bruikt en daar weder bij
den *mesthoop* *gebragt*.

Geef mij *voor een oogenblik*
uwe *pen*: de *mijne* wil niet
schrijven.

Zijt gijlieden hier? (Men
moet dit eigenlijk hooren).

¹⁾ Men zegt op Ameland somtijds *mogen* voor *willen*; *slaan* voor *smijten*; *rennen*, *ranen* voor *loopen*; *roffen* voor *roepen*; *mollen*, *muten* voor *moeten*; *daan*, *daande* voor *deed*; enz.

der (op Marken, *mekaâr* voor *elkander*; en voorts *jij-, jou-, zij-, heur-, mekaâr*, enz. voor *ulieden, zijlieden*, enz.); *kroem* voor *krom*; *after* voor *achter*; *vuul* voor *boos, ontevreden*; *hoeke* voor *welke*; *hok-* of *haek* voor *hoedanig*; *deuze, dut,* voor *deze, dit*; *deer, weer,* voor *daar, waar*, enz.

Een gansch bijzonder woord op Ameland, en van het uitgestrekste en meest verschillende gebruik is *sleewo*, dat als Bijvoegel. Naamw. gebezigd wordt in de beteekenis van *zot, wonderlijk, vreemd, kinderachtig, belagchelijk*, enz; ook wordt dit wordt verpersoonlijkt in *sleewk*.

De verkleinwoorden worden veelal gevormd door het achtervoegsel *ke*.

Zoo heeft men: *bitke*, voor *beetje*, of *weinig*; *ketelke, pantke, galke*, voor *keteltje, pannetje, gaatje*, enz. Ook wordt de *d*, waar op zij de *n* volgt, veelal niet gehoord, en het woord zelf iets verlengd uitgesproken.

Bijvb. *Hond, mond, zand, land*, welke in uitspraak luiden als: *hôn, môn, zân, lân* (bijna *zaan, laan*). Men moet dit hooren spreken.

Ôns vader is fân Ingelân komen; hij was mar *ewen* in huus, doë ik uit *e skool kâm*.

Deuze stok is in klein bitke *kroem*, vooral an de *afterkant*.

Ik hew en possleinen kopke en *pantke*, en paar *nije koesen* in ook en mooi *kof-jeketelke* persent had, *toe* mien verjaardag.

Die *vuule hôn* van Pieterke Japiks, *Hindrik*, het mij en gat ien *e koes* beten, doë ik deer voorbij *kâm*.

Hé, wat is *dut* en *sleeww* boek; ik kan *sokke* woorden niet leze.

Hoeke malle namen! Hoe *krije* ze 't soo bij *menander*.

Onze vader is uit Engeland gekomen; hij was *juist* in huis, *toen* ik uit *de school kwam*.

Deze stok is wat te krom, vooral aan den *achterkant*.

Ik heb een porseleinen kopje en *schoteltje*, een paar *nieuwe kousen* en ook een mooi *koffijketeltje* ten geschenke gekregen tot mijnen verjaardag.

Die *booze hond* van Hendrik (zoon van Jakob, den man van Pietertje) heeft mij een gat in de *kous* gebeten, toen ik daar voorbij *ging*.

He, wat is *dit* een *wonderlijk* (moeijelijk) boek; ik kan *zulke* woorden niet lezen.

Welke zonderlinge namen! Hoe *krijgt* men 't zoo bij *elkander*.

Men meene echter niet, dat de aangevoerde taalproeve betrekking zoude hebben op de bevolking van Ameland in het algemeen: men zou zich in dit opzigt zeer vergissen; 't geen wij opgaven behoort meer bepaaldelijk t'huis bij het minder beschaafde deel dezer eilanders, wier taal veel op het zoogenaamde Stadfriesch, met vele Hollandsche woorden vermengd, gelijkt, waardoor men hen eerder voor stedelingen, dan wel voor bewoners van het platte land, voor landlieden, zoude aanzien. Bij meer beschaafde Amelanders worden verreweg de meeste der bovengenoemde opmerkingen niet, of althans zeer zelden, waargenomen, maar bespeurt men integendeel eene welluidende uitspraak. Vooral is dit het geval in hunne gesprekken met vreemdelingen, waarbij zij zich voor plaatselijke uitdrukkingen zorgvuldig wachten.

Is het waar, dat de taal eens volks het ware kenmerk is van zijne beschaving, dan zal ook op deze eilanders van toepassing zijn, wat wij elders schreven, n.l. dat de wijze waarop zij zich uitdrukken, een gunstig bewijs levert voor hunne beschaving. Meerdere omgang met vreemdelingen, vooral ten gevolge der zeevaart, alsmede het verbeterd onderwijs, zullen daarvan wel de voornaamste oorzaken zijn. Onvermoeide werkzaamheid, en een open oor voor alles wat beschaving en vooruitgang, ten opzichte van landbouw, nijverheid, enz., daarstelt, kenmerken deze beschaafde eilanders, die zich over het geheel door prijzenswaardige zeden, onderscheiden, wier gezellige verkeer onderhoudend en aangenaam, en wier voorkomen vriendelijk en rond is. »De Amelandsche vrouwen en meisjes, dus vinden wij aangeteekend, mogen met regt schoon genoemd worden: Sommigen zelfs achten haar de schoonste van geheel ons land te zijn; even innemend van gelaat als zacht van aard en inborst, zijn zij daarenboven in het verkeer beschaafd en ongedwongen, daar de meesten (?) met haar zestiende jaar in Holland gaan dienen, en na verloop van eenige jaren weder huiswaarts keeren. Hun nette en zindelijke kleeding, bij een ranke gestalte en gezonde bloes, draagt niet weinig bij, om het bevallig geheel te voltooiën. Deze kleeding, en vooral het hoofdversiersel (een oorijzer met

naald en krulletjes langs het voorhoofd) is bijna geheel aan de Noord-Hollandsche gelijk, schoon de zwarte kapers of kaproenen, die daar (door enkele vrouwen) nog gedragen worden, hier hun opschik niet meer ontsieren." Overigens mag haar den lof eener voorbeeldige zindelijkheid niet onthouden worden.

De mannen, die over het algemeen van een sterk en gezond lichaamsgestel zijn, zijn eenvoudig gekleed: zij hebben de gewone Friesche volksdragt, met uitzondering echter van het zeevarend gedeelte, welks kleeding gelijk is aan die, welke over het geheel door het beschaafde deel der natie gedragen wordt. In vroegeren tijd maakte de bruine rok en wijde broek, de algemeene kleederdragt der Amelanders uit.

Onder de eigenaardige gewoonten der Amelanders, noemen wij het gebruik der jonge lieden, om, gelijk men zulks hier noemt, op de kloppers-avonden, te gaan kloppen. De kloppers-avonden zijn: Dingsdag-, Vrijdag- en Zondagavond. Ofschoon deze gewoonte meer en meer begint te slijten, wordt het echter bij de zoogenaamde feesten (zamenkomsten der jonge dochteren op eene visite) niet vergeten. De jongelingen kloppen op de vensters of de ramen van het vertrek, waar men denkt dat de meisjes zich bevinden, haar toeroepende: »een kooltje vuur!" Komen de meisjes niet spoedig genoeg, dan begint men heviger te kloppen, welk geklop, somwijlen (vooral als men blijft weigeren) wel eens wat lastig kan worden. Eindelijk komt het meisje met eene test met vuur bij de buitendeur, opdat de jongens hunne pijpen (die vooraf veelal reeds gestopt zijn), kunnen aansteken.

Vroeger mag men dit gebruik hebben aangewend, om op die wijze een rendez-vous te hebben, thans is dit minder het geval, en voor vele meisjes (zeker niet voor de onbevalligsten) eene lastige gewoonte, wijl zij aldus voor ieder kloppend jongeling naar de deur moeten loopen. Na de klok van tien, wordt er gewoonlijk geen vuur gegeven.

Heeft een jongeling plan, om met een of ander meisje eene nadere kennismaking aan te knoopen, (om te gaan vrijen, gelijk men het noemt), zoo gaat hij vooraf, des

avonds tusschen zes en zeven uren, aan het bedoelde meisje vragen, of zij hem kan of wil opwachten. Vraagt hij dit na zeven uren, dan wordt hem zulks gewoonlijk geweigerd; aangezien men hem dan verdacht houdt, dat hij reeds anderen heeft gevraagd, of, dat hij een zoogenaamd blaauwtje, heeft geloopt. Krijgt hij een toestemmend antwoord, dan koopt hij eenige blaadjes koek, waarmede hij zich naar zijne uitverkorene begeeft, die intusschen voor een kop koffij zorgt. Gaat men in gezelschap vrijen, dan onthaalt men elkander somtijds op eenige likeur, of op iets anders van dien aart. De vrij-tijd is gewoonlijk van 's avonds tien tot....

Behoeven wij nog te zeggen, dat die dus gekozen tijd, wel eens aanleiding geeft tot gedwongene huwelijken?....

Niet ten onrechte wordt het vrijen op Ameland, *opzitten* genoemd. ¹⁾

Eene andere gewoonte is het spelenrijden naar het Oerd. Jongelieden van beiderlei kunne, hebben hier nog wel de gewoonte, om des zomers met verscheidene wagens naar het Oerd te rijden, om daar, op hunne wijze, een fête Champêtre te houden. Men neemt dan eenige spijs en drank, eenige versnaperingen, en ook vuur mede om koffij of thee kunnen zetten; een speelman die de viool hanteert, mag daarbij vooral niet ontbreken. Men danst, zingt en springt, en brengt zoo den tijd in zorgelooze vreugde door, tot dat de avond valt, die hen, onder vrolijk gezang en onder 't accompagnement der viool, huiswaarts keeren doet.

Zou 't wonder zijn, zoo het Oerd der Amelands wakere jongelingschap — en (vooral niet minder) ook door Ameland's liefvallige maagdenrij, beschouwd wierde, als het dierbaarste plekje van hun eiland?....

Zou 't wonder zijn, zoo zich aan dat plekje hunne zoetste herinneringen verbonden?....

.....
 O! als dat Oerd eens kon vermelden
 Wat liefdezuchten 't al vernam;
 Wat 's jongelings mond der maagd vertelde;
 Wat antwoord hij van haar bekwam!

¹⁾ Het *smokkelen* op het eiland Marken komt met dit opzitten, vele overeen.

Overigens kenmerken zich de jongelieden door een behoorlijk zedelijk gedrag; terwijl men, ook ten opzichte van het gebruik van sterken drank, gunstige getuigenis van hen kan afleggen.

Wij besluiten deze beknopte schets van Amelands bevolking, met nog eenige weinige regelen te wijden aan de nagedachtenis van de volgende Amelanders:

Hidde Dirks Kat en Marten Jansen, beide Commandeurs ter Walvischvangst, die van hunne schipbreuk en veelvuldige rampen en onheilen, op eene reis ter Walvischvangst naar Groenland, in de jaren 1777 en 1778, lezenswaardige beschrijvingen hebben nagelaten, welke later uitgegeven zijn door den boekhandelaar G. Tresling te Leeuwarden.

Eerstgenoemde werd den 14 Junij 1774 te Hollum geboren, alwaar hij den 17 Januarij 1824 overleed, zijnde hij aldaar ook begraven. (23 Jan. d.v.)

Als eene bijzonderheid, leest men van den Commandeur H. D. Kat, op den titel van het Journal of reisverhaal: »*Commandeur Hidde Dirks Kat, is geboren te Hollum op het eiland Ameland, en bij deszelfs inwoners heel familjaar bekend, woog in het 66 jaar zijnes ouderdoms 303 pond Holl. gewicht.*»

Marten Jansen werd te Buren geboren. Hij was Commandeur van het schip, genaamd *Het Witte Paard*, en is te Nes, waar men zijne voormalige woning nog aanwijst, in 1813, in behoeftige omstandigheden overleden.

Olfert Pietersz. Lap, Gezagvoerder van het Nederlandsch barkschip *Christina Agatha*, geboren te Hollum, den 22 Augustus 1801, en overleden den 19 Junij 1854, op zijne terugreis naar het Vaderland uit Oost-Indië, op de hoogte der Wester-eilanden. Hij werd den 8 Julij van evengemeld jaar, op zijn geboorte plaatsbegraven. Veel werd er aan dien wakkeren zeeman verloren, en eervol was voor zijne nagedachtenis, hetgeen de Leeuwarder Courant (1854, n°. 58.) van hem schreef: »Zijn dood,» dus lezen wij daar, »is niet alleen voor de nagelatene betrekkingen, maar vooral ook voor zeer vele ingezetenen van Ameland, inzonderheid van het dorp Hollum, een gevoelig en moeilijk te her-

stellen verlies. De Vaderlandsche koopvaardij heeft in hem eenen braven en algemeen beminden gezagvoerder, de Maatschappij een zeer nuttig lid, en dit eiland een waardig, opregt, edel en veel nut stichtend burger verloren. De gedachtenis van dezen braven man, die alle rangen der zeedienst doorlopende, alleen door eigen verdienste en braafheid tot gezagvoerder opklom — die, van nederige afkomst zijnde, nimmer vergat wie hij geweest was, — die, door daden en opofferingen, toonde, eene algemeene menschenliefde te bezitten, zal, bij alle edele en goede menschen, die hem gekend hebben, nog lang in gezegend aandenken blijven. Eere zij zijne gedachtenis!"

Eere zij ook de nagedachtenis van die Amelanders, die, gevaar en dood trotseerende, ter liefde van hunnen naasten, het leven in de waagschaal stelden, om, zoo mogelijk, schipbreuk lijdende zeelieden of andere hulpbehoevenden, aan eenen wissen dood te onttrekken. Als zoodanig verdienen vermeld te worden :

Kornelis Kolmer, te Nes, die, om schipbreukelingen te redden, op een gestrand schip, nadat de overigen het wrak reeds verlaten hadden, alléén achterbleef, en zich tot elks verbazing, met een stuk hout onder de arm, door de branding worstelde, en zoo, zwemmende weder behouden aan het strand kwam.

Schelte J. Scheltema, van Nes, en Wijbrand Douwes de Boer, van Buren, die in hunne menschlievende pogingen, tot redding van hunnen evenmensch, in de golven den dood vonden.

Johannes Lolkes Wagenaar, die den 19 October 1840, toen het water zeer hoog stond, uit de Slenk, ten westen van Nes, twee menschen met een paard op het drooge bragt, en ze alzoo met levensgevaar redde. Z. M. Willem II liet deze edele daad niet onopgemerkt voorbij gaan, maar verhief den warmen menschevriend, tot belooning voor zijne edele daad, tot Broeder der Orde van den Nederlandsche Leeuw.

Moge Ameland nog vele zulke waardige zonen zien geboren worden!

B I J L A G E N.

B I J L A G E I.

TESTAMENT VAN PIETER VAN CAMMINGHA, HEER VAN AMELAND, 26 NOVEMBER 1521. (*Copia.*)

Geëxtraheert uyt het tweede fideicommissaire registratieboek, berustende in de Griffie 's Hoffs van Frieslandt, fol. 516.

Op huyden den 17 December 1663 compareerde in de Griffie 's Hoffs van Vrieslandt, Dr. Jarichius Atsma, advokaat voor den voorscheven Hove, Enhibeerende seecker request en de daarop staende 's Hoffs appointementen, alsmede de copiele testament van Pieter Camminga, ende versocht denselven alhier tenfid eicommissaire registratieboek geregistreert te mogen worden, luidende soo volgt:

In nomine Domini Amen.

Voer alle daeghene, deer dit testament schillet sy aen jefta heera lessen, hy sy gaestlick ofte wraatsch, dwae ick Pieter Kamminga kont ende epenheer, hoe dat ick in 't jeer ws Heerens Jesu X; dame schraew ney zyn geboorte dusent vyff hondert ende een ende twintich des ses ende twintigste dey in Novembri, toe een wre neymiddey off der omtrent, hab ick, weisen cranck van lichaem, nochtans gesont ende machtig van voerstant ende wyttich in myn vyff sinnen, sae hab ick mey voertochte sin, ende mey een goede byreedt hab by tocht, dat ter naet wisser is dan dy daedt, ende naet onwisser is dan de wre des dadis, deerom hab ick by tyt, eer myn voerstandt mochte verminrie troch kranckheit, myn testament, laaste wille ofte codicil, alst best stal, cracht ende macht hadde mey riuchten, macket ende byschrieuwe leten als hyr ney volget:

In 't aerst : als mey daedt voerwon wirdt, nu alsdan befeel ick Godt almachtigh, Zyn benedide moer Maria myn edele seel, ende jou dae eerde myn lichaem, ende bygerie toelidzen toe dae Prekebroers by myn jelderen; deerney sath ick toe myn riuchte eerven myns goeden, bede in raplycke ende on-raplicke goeden, myn fyower kinden, als: Sicke, Wythye, Hae ende Graethie in manieren neyscreven.

In 't aerst: so schil Sicke myn soon scil hadde Heeringa Staten to Raerdt, toe wyten, die hornleger mey 't Heem ende d' Steden, deer ir leytt ende steet, mey vyff ende tritich gulden Rinsgulden jeers, wt dat sal goet, voer syn State. Ende deer dae hlasten tae dae tzercke van bywerrie. Ende die ere des statis bysitte. Ende hadt dat goet mare is van renten, dat schiller halde in deelschip, ende dit scil naet in fraemde handen voerstoeren moge.

Item Wythie myn soon scill hadde Jelmere State op Amelandt mey feer, eer ende Heerlyckheid, als toe Stata ende Amlant heert, ende deertoe alle dae landen, deer ick toe dat huys brwickt hab, byhalven dan pennyngheren, dae sciller aeck hebbe, man men scilse in zyn deelschip kirte, soe sciller alle hlasten toe dae tzercke bywerrie.

Item myn jonckste soon Haeye scil hadde myn State in Leuwert (Leewarden) mey dae hounen; thoe wyten, bynnen meuren mey 't heem ende dae hounen achter 't duyss aan 't bolwerck. Ende deervoor sciller alle dae hlasten toe dae tzercke bywerrie ende die eere des statis byhalde.

Item Graethie myn dochter scil halde goldt, sulver ende clenodien, als oedeën, als ick en zalige Fouwel, heer lyeawe moer, jer jown habbet in dea steedt van her state. Ende scil weer inbrenge dae renten deerse in her beerlys ontvangen haedt.

Ende hiermey scilla dae kinde dae rinthen, deer tho feore naet van screven staedt toelycke deele, dae trie sonen ellix allycke folle ende Graethie myn dochter die trimdeel min, toe wyten, als myn sonen hebbe elcx trie golden Rinsgulden rinthen, soo scil Graethie myn dochter hadde twee golden Rinsgulden rinthen alsoe voert toe racknien.

Idem die Stata op Amlandt is gelegen in perikel des meers ende anxte van quade liodt; of deer brack infalt, dat Wytthie die stata ende heerlyckheit naet bysitte mocht, troch menschen, bya se great ofte cleen, ende overmits die zee, dat scil wesse in eene schae. Soe toe voerstaan, dat Wytthie wt dat meyne goeden scil hadde fyff en tritigh golden Rinsgulden jeers vry

renten, ende dae broeren ende suster ellix ney avenandt, gelyck wt toe riuchten ende te bytellien. Ende falt er aeck eenige placht roerende Amlandt ofte die staten, dat aeck toelycke toestaan als voerscreven is.

Aeck soo wil ick Pieter bijzonderlinge ende befeelt myn kinden in 't gemeen, ende elcx byzonderlinge, alsoe lieuw, als hemmen herre christen lave is, datse dae staten voerscreven ende dae Rinthen, jown in dae steedt der State, naet scille moge voercapie, voerwixlie, foerbringe, voerhaen off lawghie, wt dae grade in fraemde handen. Ende deer myn testamente ofte riuchten tyerst toemettie, deer desse artikel hinderlick mey wesse, hemlick noch epenbeer. Ende ofter contrarie deen wart, dat schil disse artikel naet schadelick wesse. Ende dae selfste staten, deer me zoe tanht wt dae grade toe brengen, van stonden an scilze foervalle wesse an myn ouwra neyste eerven. Ende oftit voel, dat ynter van dae staten foerstoe, soo schil 't alle tyden falle op die alste broer, zoe langh als daer den van dae broeren byholden-sint. Ende hatter selfs een zoen, dan meyer 't lauwige. Ende sinter nyn broeren, soe scille dae staten valle op de alste broers zoon. Ende sint er nyn broers zoenen, soe scilt valle aen Graethie soenen. Ende sint er alheel nyn zoenen, van broeren noch suster, soo scillet valle aen dae byrns bern, toe wythen in *stirpes*, en de soe voert toegaen in 't eeuwigh, als ick Pieter nu foerbaden hab, en dat dae staten in fraemdae handen naet foerstoe scille. Ende aeck naet toe voerkapien etcet.

Soo mochtit valle, dat Wythie een kaepmam mochte kryen, om die stata op Amelandt ende om die Heerlickheit daervan, dier er graete profyten mey mochte dwaen, dat sciller naet dwaen, sonder reedt van zyn broeren. Ende ist, dattyr dat by heere reedt, hatter dan van comt, hyth se renthen ofte jeldt, deer scil Wythie dae twae delen van hadde ende syn broeren dio triumdeel¹⁾. Voert zoe wilk ick, dat sicko myn soen scil sorgh hadde op Haye myn zoen ende scil zyn renthen opberre ende naetraft deervan thoe seynen toe zyne studium mey theo voervulgen. Ende hatter wrbalt, dat sciller alle jee-ren oplidze ende brynget toe dae *Jacopinen* toe bewerrien.

¹⁾ Jhr. de Haan Hettema merkt hierop het volgende aan: »Was, Ameland het familiegoed geweest, dan had hij (Pieter) zeker deze bepaling niet gemaakt. Omtrent Heringa en het huis te Leeuwarden als familie-goed, wil hij dit niet; althans hij zwijgt daarvan.»

Alst Haye behoef is toe zyn promotie, dan deer to seynen. Ende byierret mey, dat men soo langh in studio halt, datter een doctoer in beede riuchten promoueerdt wrdrt.

Item mey foerbyreedt sat ick, ende tzieze den Eerfesten Harling Geerrold Heerma voer en voerstander ende byschermer in riuchtfirdige seken van myn kinden, en de mettye hem destelicke een Executoer van myn testament sampt mey heer Feddo Popka p^e etcet. ende Hemmo Oddaz. Voert soe wil ick dit testament ende myn lesten wille halden habba van alle menschen ende byzonderlinge van myn kinden, by dio pene des Riuchten ende verbernisse desjeens, deer hemmen jown is in dit testament ende myn lesten wille, soe scil nochtans staen, als eenige codicil ofte owra donatie *inter vivos*, stal ende macht hebbe mey. Ende hadt ick ytte mettye ende bespreeck Hilligen ende Heeren, ende to Gods eere ofte *ad pios usus* dae riuchte armen, dat scil gelyck machtigh wesse als die principal testament. Hyr toe dit Testament ofte laeste wille hab ick Pieter Kammyngha roepen ende daen oerkennen, als: Heer Feddo Popckes p^e bynnen Liouwerdt by Aldahow, Heer Dittye myn pr. toe Kammyngbuer. Heer Phs. Vicarius tho Kammyngabuer, Hemme Oddaz als een notarius, Eecke Scuytmaecker, Andreuws Snyder, Mynthie Minthiez; Haye Syerdtz, Tyss Douwez, Rinthie Rinnertsz ende Tzalingh Tiebbez, burgers ende inwenners binnen Leuwardt, diss all thoe oerconde hab ick Pieter Kammynga myn signet hanget un dit testament ende myn laeste wille, ende myn namme hyer onder anscreven toe ware bevestigheit, soe hab ik Pieter baden Heer Feddo Pophia p^e thoe Liouwerdt dat hy dit testament mey wolde bysiglic ende zyn sigel hyer mey aen wolde hangie om myn beda wille ende mey voor hem selff ende dae oerkene voerscreven, hwamt hya nynter sigelen bruycke en hwaer dat schryuer hioedt ter bede van my herre handschrift hier mey onder satte willedt, deer zoe schyn is het intjeer voerscreven. Onder stonde: Ego d^{ns} Dytzio fateor qbus fe. p. protestor manu propria. Ego d^{ns} Phs. Sacerdos ecclesie sancte Katharine in Leewerdia protestor omnia predicta manu mea propria. Stonde noch leger: Is desen nea collatie hiermede bevonden te accorderen. In kennisse van my Notario Publico in Arum desen 12^{en} Martii 1641; was vertekent R. Agricola Not. Publ., met cenige halen.

Nae gedaene Collatie tegen den authentique copiele testamente, met de acte van collatie daeronder staende, vertekent als boven, is dese daermede bevonden te accorderen. In kennisse van

mij desen 7^{en} December 1663. Ter ordonnantie van den Hove:
H. Scheerhagen, met halen.

B I J L A G E I. 2.

TESTAMENT VAN WYTHIE VAN CAMMINGA, HEER VAN AMELAND, 24 OCTOBER 1541. (*Copia.*)

Geextrateert uit het 2: Fideicommissaire registratie-boek
berustende in de Griffie 's Hoff's van Vrieslandt, fol. 314.

Op huyden den 27 Juny 1661 compareerde in de Griffie
's Hoff's van Vrieslandt Dr. Jarichus Atsma, advokaat voor
den voorschreven Hove, ende exhibeerde seeckere request en
de daarby 's Hoff's marginale appointementen, alsmede een ori-
gineel Testament van Watze (Wythie) van Camminga ende ver-
sochte denselven alle ter fideicommissaire registratieboek gere-
gistreert te mogen worden, luydende als volgt:

In den name ons Heeren Jesu Christi amen. Anno nae de
geboorte desselfs ons Heeren Jesu Christi vyftien hondert
ende een en veertigh den 25 dach des maandts October heb
ik Wythie van Camminga nu ter tydt Heerschap van Amelandt
noch goet van verstant, hoewell cranck van lichaem nochtans
gaende, staende en reisende, aengemerct, dat wy neyt sekers
hebben, dan die doot, ende niet onseeckers, dan de ure des
doodts ende hebbe daeromme een dispositie, testaments ofte
laeste wille gemaect van myne tytlycke goederen ende wil
dat gehouden hebben als een Testament off inder laeste wille,
alsdat best nae recht stalt mach grypen, ende dat in manieren
nae beschreven.

In den eersten bevel ick Godt almachtigh myn edele ziele
ende der aarde myn lichaem ende begere myn legersteed op Am-
elandt toe Hollum by myn zalige moeder Fouwel Camminga
ende is 't dat ick sterve binnen Vrieslandt, ende men myn
lichaem overmits onweder niet op Amelandt soude moegen brin-
gen, soe begere ik in sulcker geval te rusten toe Sincte Ca-
tharina binnen Leeuwarden by myn susters ende broeders en
de ick gene ende bespreke de voorschreven kercke toe Hollum
op Amelandt eeuwiglyck ende erfflyck een stücke landts gelo-

gen op 't noordt van de voorscreven kercke, aan de kerckemuire, dat ik gecoft hebbe van eender genaemt Mesou; ende Sincte Catharina kerke binnen Leeuwarden, die welke van Kamminga geslacht gefundeert is, bespreke ik eeuwiglyk ende erflyk, twee steden liggende binnen Luwarden by Coert Meyers, daarop van den eenen stede nu ter tyt Tiemck Schoenmaecker ende in voertyden Tinaerdt Wassdraeyer op plach te woenen, ende d'ander die weduwe van Eelcke Kistemaecker nu ter tyt opwoent, ende eertyts Lourens Backer op plach te woenen, ende daer toe noch die onbetimmerde swanebosch buiten Luwarden by Olde Galilcien, waervan de kerkvoogden jaerlyksch sullen gehouden wesen, alsoo voel olye voor 't werdige hillige sacrament binnen Sincte Catharina kercke te besorgen ende laten barnen in Goeddes eere, als myn salige ouders hier voormaels daertoe besproken hebben ende gelecht op sekere stede toe Kammingahorne, daer Douwe timmerman op plach te woenen, ende nu by de kerckvoogden vercoft is ende watter meer overblyft, van de voorscreven twee steden inde Swaenebosch, dan die olye jaerlycx belooft, dat sullen die kerkvoogden anders tot reparatie ende versieringe van de voorscreven kercke mogen brucken ende will, dat die voorscreven steden ende swaenebosch niet van de kerke sullen verbrocht ende vervremt worden; indien sulcx geschiede, sullen die selvige wedervallenen myn graedt.

Item voerts soo bespreke ick Graets Kamminga myn suster hondert golden guldens aen gelt eens, ende schelde haer oick quyte ende remittiere haer alle het ongelyck, onrecht, schade, moytzele ende verdriet d'welcke sy my aangedaen heeft, ende dat om haer conscientie te vryen. Item Tziaerdt Hollinge myn nette (neue?) en de Fouwel Camminga myn lieve moeders name bespreke ick elck een dobbel ducaet ende d'andere kinderen van Graets myn suster elck een Angeloth, welke voorscreven penningen sullen betaelt worden van Joncvrouwe Katrina, myn lieve broeders huisvrouwe wijlen Sicko Kamminga myn l. broeders naegelatene weduwe; ende dat van wegen haer kinderen wut myn goet, ende ist, dat myn suster Graets naedat haer die hondert golden guldens gepresenteert zyn van myn lieve snaer voorscreven, dieselve niet ontvangt soe sullen myn snaer ende kinderen naderhants niet gehouden wesen dat voorscreven legaat te betalen.

Verder soo begere ick dat die staten ende Heerlyckheid niet die landen daar myn zal, vader Pieter Camminga daartoe gelaten heeft op Amlandt sullen gaen nae dispositie van myn

lieve vaders testament ofte laeste wille, ende soe die Staten ende Heerlyckheit nae myn doet sullen vallen op Hayo Camminga myn broeder nae wylen Pytter Camminga myn lieve vaders laeste wille, soe bespreke ick Wythie Camminga, Haye Camminga myn broeder voorscreven tot onderholdinge van die Staten ende Heerlyckheit voorscreven alle landen, die my op Amlandt aangearvet zyn, ende die ick met coop ende wandel nae myn salige vaders doet op Amlandt vercregen hebbe ende noch vercrygen mach, uytgesondert dat stuck landts die kercke toe Hollum te voren besproocken ende daer toe dat huys staende op die nieuwe Sluys, mit die roerlycke goederen op Amlant, uitgenomen daervan een silver halsbandt, gelt, golt, silver, clenodien ende golden ringen, dat Pieter Camminga myn lieve vaders name ende Taco Camminga myn mette (neven) ende wylen Sicko Camminga myn lieve broeders kinderen (gelyck nae beschreven is) sullen hebben, te weten: Pieter Camminga myn golden ringh mitte torkoyss en Tako Camminga die silveren halsbant, om een schinckvat van te maecken ende 't ander sullen sy gelyck delen, als te weten: ringen, golt, geltende silver clenodien ende alles anders, ende sullen Hayo myn broeder noch syn nacomelingen die voorscreven landen ende huys niet mogen vercoepen, verwisselen, versetten, noch alieneren, dan sullen altyt aen dat huys ende Heerlyckheit van Amlandt bliven. Ende wie die staten ende Heerlyckheit voorschreven holdt, die sall die landen oick hebben, alsoe dat sy niet gescheiden noch genomen sullen worden van dat huys op Amlandt. Ende soe verre uit die daede contrarie muchte gedaen worden, soe wil ick, dat die eigendom niet sal gaen aen diegene, die de landen mit die daede tegenst myn laeste wille alsoe cryget, (als nae dispositie van recht oick toebehoort) ende sall diegene, die dat huys ende Heerlyckheit op Amlandt cryget, als voorschreven is, oick mede bewaren ende voldoen nae myn doet die kerckelasten als dat nae older christelycker gewoente op Amlandt gewoente is ende mit eere toebehoort.

Vorder soo make ick erffgenamen myn lieve broeders Sicko Camminga naegelaten twee kinderen, namentlycken Pieter Camminga en de Tako Camminga, ende elck inde naebeschreven guederen, daer mit sy in myne gueden sullen gescheiden wesen, te verstaen Pieter Camminga in dat halve guedt leggende tot Rauwert genoempt die.... daer ene Take Bauckes op woent. Item noch een state te Rauwert, daer eene Ruyvoert op woent, genoempt op die Writzie. Item noch een sate leggende by

Lieuwarden toe Leckum, genoemd Tzyarda guedt, ende noch een sate toe Leckum, daer eene Claes Pieterszoon op woent, ende daertoe die helfte van dartien koegras landt, leggende by Lieuwarden op dat olt landt, die nu by de burgers van Lieuwarden gebruikt worden. Item sal daertoe noch hebben die helft van die steden ende renten die ick hebbe binnen der stadt Lieuwerden, uytgenomen daarvan de twee steden voorschreven, sincte Katharine kercke besproocken ende daertoe de Tenye off vischernye leggende achier Cambuir, ende een strenge landts leggende toe Minnertsgae by Hermana poerte. Alhier tegen sall Tako Camminga voorschreven voor zyn deel aff hebben: ten eersten dat guedt op die mieden achter Cambuir, daer eene Gerryt op woont, mitte helfte van seven ende vier pondematen, die jaerlycx wandelen off werven tegens die Cambuir, welcke d'ander helfte daarvan toecomt. Ende ist saecke dat Cammingahuis ende Staten Pieter voorschreven eerst van haer beiden toe deel muchte vallen, soe sal Tako dat voorschreven guedt op die meden Pieter verwandelen tot guede luiden seggen, sonder syn schade, indien Pieter sulcx versnecht. Item ende sal Tako voorschreven noch hebben een guedt tot Medum, daer Lolck, die weduwe van Anna op woont, ende daertoe die ander helft van die gravinge, steden ende renten voorschreven tegenst Pieter voorschreven.

Item sullen Pieter en Tako voorschreven vorder hebben alle myn onroerlycke goederen te voren in dit testament niet benoemt. Item voorts begeer ick ende wil dat myn lieve snaer jonckvrouw Katharina, weduwe van wylen Sicko Camminga myn l. broeder, die voorschreven clenodien, gelt, golt, silver, haer kinderen te voeren gemaect, sal tot haar nemen ende in toecomende tyden haer twee kinderen voorschreven daarvan reeckenschap doen, ende dat onder haerlieden delen, want zy gehilckt zyn ofte tot haere behoerlycke jaren comen. Ende ist dat die kinderen sonder wettelycke kinderen sterven, soe wil ick dat myn lieve snaer voorschreven, die clenodien, golt, gelt, als voorschreven is, sal holden sonder iemandt daarvan reeckenschap te doene. Vorder will ick, dat joncvrouw Catarina die onroerlycke goederen sal regieren ende die kinderen daer eerlyck uit onderhouden, so langhe sy hilcket zyn, sonder daer reeckenschap van te doene.

Item ist dat beide kinderen sterven zonder echte kinderen, soe sal myn snaer voorschreven tot haer lyffstondt hebben ende holden een sate landts, gelegen op die mede achter Cambuir.

Ende wil oock, dat het eene kindt van myn lieve broeders Sicke kinderen op dat ander sal erven, soe verre het geboerde dat eene van henluyden sonder wettige kinderen sterve, ende dat voor sooveel dese goederen aengaet; ende ingeval beide kinderen sterven sonder echte kinderen, soe wil ick dat die onroerlycke goederen, by my hoere achtergelaten, sullen weder vallen en de gaen in ende aen myn graedt op 't naeste bloede van myn, behalve die sate achter Cambuir op de Meden, die selve sal by jonckfrouwe Kathrina myn lieve snaer tot haer lyffstonde, en nae haer doot voerts vallen tot ende aen Sinte Catarina kercke binnen Leeuwarden, doch by alsoo, dat se tot eeuwige dagen by die voorschreven kercke blyven sal, ende daervan niet vervreemd sal worden; ende indien contrarie geschiede, dat se weder sal vallen ende aangetast worden by myn naeste bloedt ende soo 't selfde voorschreven, is myn laeste wille, die ick Wythie van Camminga voorschreven, mit goede deliberatie, wetenschap ende verstande hebbe gemaect, soe wil ick dese myn laeste wille in alle manieren ende forme onderhouden hebben van mijne erffgenamen voorschreven, ende andere personen die daer tegens souden willen doen.

Ende in oirconde en cracht van dien, heb ick Wythie van Camminga dit myn testament ofte laeste wille, als dat best stal mach hebben, in tegenwoordichheit der naegeschreven eerweerdigen, eersamen, geleerden ende gelooflycken mannen, als tugen hiertoe besunderlinge ende op een tyt te samen van my geroepen ende gebeden, met myn eigen signet ende handschrift hieronder bevestiget; ende hebbe, tot meerder seeckerheit ende vastigheid, gebeden en bewillight de naegeschreven tuigen, als namentlyck: Mr. Marten, Pastoer toe Oldehow binnen Leeuwarden, Heer Dythie, Pastoer toe sincte Kathrina kercke, Heer Joannes, Pastoer toe Cornjum, Heer Yno, Pastoer toe Hieslum, Doctor Seerp Hanja, Faco Ringie, Heerschap woonachtigh binnen Leeuwarden ende Jacob Gelisz, Burgemeester der stadt Leeuwarden, dat zy, die van hen segelen voeren, ende wiens segelen ende handschriften hieronder zyn, voer my, henselven ende ick onderdit myn testament ende laeste wille met haere segelen ende handschriften mede hebben bevestiget. Actum Leeuwarden anno, die et mense quibus supra, ten huise van meester Marten pastoer t'Oldehove in tegenwoordigheit der voorschreven tuigen ende Pieter Rieuwerdts Advocaat in den Hove van Frieslandt ende Notarius Publicus, die dese wyne laeste wille. alsoe als voorschreven is wt myn, mondt ende om myn

bede wille, geschreven ende mede als een tuygh, metten anderen voorschreven tuigen, gelyck geroepen ende gebeden, mit syn signet ende handteycken bevestiget heeft. Onder de principale deses in franchyn geschreven stonden vier segels in groenen wasse op witte vierkante papierekes gedrukt ende daer beneffens ondertekent Wytze Kammingha bekenne dit to wessen myn testament. Ick H. Marten Henrici, ter bede van Wytzie Kammingha, beken als voorschreven ys. Ick Hyno Joannis ter bede van Wytzie Kamminga bekenne als voorschreven is. Petrus Rofridus Domi ulpma autoritate notarius Publicus in presentia testium praedict, rogatu Wytzionis Camminga, Dytzyo Feytzema ss', Joannes Joannis in Corium ter bede van Wytze Kamminga bekenne als voorschreven, Seerp Hanya, D. Taeke Ryngha. Ick Jacob Gelyss Borgemeister.

Nae gedane collatie tegens den principale testamente van Wytze van Camminga geschreven in Franchyn, vertekent als boven, is dezen daer mede bevonden te accorderen. In kennisse van my desen 27 Juny 1661. Ter ordonnantie van den Hove vertekent, H. Scheerhagen met halen.

B I J L A G E I. ³.

TESTAMENT VAN SICCO VAN CAMMINGA, VRIJHEER EN
ERFFHEER VAN AMELANDT EN CATHARJNA VAN
CAMMINGA, ECHTELIEDEN, 15 December
1623. *Copia.*

In den Name Godes Amen. In 't jaer onses Heeren duisent ses hondert drie en twintigh den vyftiende Decembris hebben wy Sicc van Camminga Vryheer en Erffheer van Amelandt, ende vrouwe Catharina van Camminga echtelieden, ick Sicc van Camminga hoewel swack van lichame nochtans wel by mynen verstande ende vyff sinnen, ende ick vrouw Catharina, noch cloeck ende gezont van lichaem, oock mede wel by mynen verstande ende weten synde, (overleggende datter niet seeckerder is als de doot ende niet onseeckerder als d' uire van dien) willen maecken ende gemaect onsen testament, dispositie ende ontscheidinge tusschen onse kinderen, om voor te comen ende

te weeren alle oneenicheit, die naar onser beider overlyden, anders onder haer solden conen ontstaen, ende dat in manieren ende voegen als volgt.

In den eersten bevelen wy onse Edele sielen, als die van den lichamen verscheiden sullen syn, in de genade des Almachtigen Godts, ende die lichamen der aerden daervan sy genomen syn.

Voorts comende tot dispositie onser tytlycker ende hier nae te latene goederen, soe iustitueren wy erfgenaemen tot deselve Pytter, Gerrolt ende Wytze van Camminga ons drie sonen, sampt Frans ende Catharina van Camminga ons twee dochters, wel verstaende nochtans, dat onder dese goederen niet begrepen syn, ende in de divisie oock niet sullen comen die praelaten hier nae gespecificeert, ende onse drie sonen vporuit onse goederen tot voorndeel toegeleidt, als te weten, de Heerlyckheit van Amelandt, met hoge ende lege iustitie, accysen ende domainen, strandrecht ende conyne iacht, die ick Heer Sieco van Camminga myn oldste soone met het stins, nye gebouwde huisinge, geschut, plantagie ende hornleger tot een vorndeel, sampt oock het groot hiem ende het hiem by 't huis, met alle penninghshuiren, dewyle myn Heer vader Pytter van Camminga in leven Vry- ende Erfheer van Amelandt my by die heerlyckheid vooruit ende tot vorndeel gemaect heeft. Bet legatere ick ende bespreecke oock Pyter myn sone voorscreven het grote silveren vergulden lampet met het waterbecken, daertoe behorende, die twe silveren vergulden koppen op malcanderen sluitende, ende Jelmera horn ende wil ick testator voorschreven, dat de Heerlyckheid van Amelandt, met alle de Gerechtigheden landen en silverwerck, daer by geleyt synde, na versterven van Pyter myn sone sal erven op syn oldste sone, invoegen die selve Pyter myn sone toegelecht is, ende alsoo voort in syn neergaende mannelycke graed, alle tydt die de oldste ende naeste van de laeste versturven is, in 'teeuwigh te geduiren, sonder dat dit vorndeel tot enige tijden onder myne nacomelingen in enige divisie sal mogen comen, maer d'eene voor, ende d'andere naer, alle tyt vooruit tot een praelegaet sullen hebben ende genieten, ter eeren ende tot conservatie van de mannelycke stamme, daer ick uit gesproten ben. Ende byaldien Pyter myn sone voorschreven geracken mochte te deficiëren in syn mannelycke descendanten, sal 't selve praelegaet comen ende volveren op Gerrolt van Camminga middelste sone, ende nae 't versterven van hem, op syn oldste

sone, ende alsoo voort in syn neergaende mannelijke graed, van de ene oldste tot d'andere; ende ofte Gerrolt voorschreven myn sone mede geraecken mochte in syn mannelijke descendenten te deficieren, soo sal dit vorndeel hebben Wytse van Camminga myn jonghste soon, nae versterven van hem, syn oldste sone, ende alsoo voort in syne mannelijke descendenten, gelyk hiervoor van Pyter myn sone geseit is. Ende alsoo alle myne soonen geraecken mochten in haer mannelijke descendenten te deficieren, soo wil ik testator dat die laeste bezitter van dit praelegaet, voor syn versterven, alsulke dispositie van 't selve sall maecken als hy, ter eere ende onderholdinge van myne stamme voorschreven, sal bevinden te behoren. Ende wil ick testator oock, dat dit praelegaet in 't eeuwich uit mynen stamme voornoemt niet sal mogen versterven, vercocht ofte veralieneert worden; wil oock, dat myn lieve echte huisvrouw, vrouw Catharina van Camminga de gehele profyten ende opkomsten van Amelandt sal ontvangen ende genieten ter tyt en de solange Pyter myn sone gehylckt sal syn ende alsdan de gerechte helfte van dien hem te laten volgen ende de ander helft tot haar lyffstonde behulden, tot profyt van myne andere kinderen. Ende alsoo die beroerten van Amelandt my wel achtien duisent gulden hebben gecost, ende tot dien einde enige penningen hebben moeten negotieren, wil ick, dat die schult (ter cause van die Heerlykheit gemaect) uit die twee guldens accys (by tusschen spreekken van de Hoogmogende Heeren Staten Generaal op de tonne bier geleyt) geuittet ende betaelt sal worden, ende wat boven die obligatien by my uit myn eigen buidel in de achtien duisent guldens betaelt is, wil ick uit de voornoemde accys tot profyt van myn andere vier kinders bekeert sal worden.

Item ick legatere en bespreecke Wytse van Camminga myn jonghste sone tot een praelegaet ende vorndeel myn huisinge, poorte, gracht, beplantinge, hornleger met het landt binnen de gracht gelegen toe Olde galeyen, sampt oock het klein hof ende huys buiten de poorte op den Grachtswal, met twaleff koeganger achter Olde galeyen, die osseweide genaemt. Hier te boven noch myn cleine silveren vergulden lampet met het waterbecken, daartoe behorende, als oock die groote palamoer in silver verguldt beslagen synde. Ende vrouw Catharine van Camminga voornoemt, legatere ende bespreecke Wytse van Camminga myn jonghste soon voorschreven tot een praelegaet en de vorndeel vyff koegangen tusschen de stad Leeuwarden

en Cambuir by het Vliedt gelegen, die hy Symen Backer gebruikt syn geweest, ende hier te boven noch den grooten hoorn met silver beslagen, die my van myn vader aenge-ervet is.

Item legatere en de bespreecke (ick) Gerrolt van Camminga myn middelste soone Juwinga huis binnen Bolswardt, met alle die koegangen, renten, pachten, camers, silverwerck ende geregticheit, die, mynder memorie, myn olders ende voorouders daerby geleyt hebben, die ik wil tot allen tyden daerby te sullen blyven, ende niet uit myner grade te mogen versterven, dan altyt vooruit op de oldste ende naeste van de mannelycke stamme te sullen erven; ook niet vercocht veralieneert te mogen worden; tegens welke praelegaten wy heer Sicco en vrouw Catharina voornoemt, ende onse voorschreven dochters legatieren en bespreecken drie koegangen in de galge fenne by de stadt Leeuwarden met onse landen thoe Rauwert die Blincke genaemt, die twee silveren credensen ende die twee silveren vergulden druiven, sampt golden ketenen, braseletten, ringen, bacgen, gulden ende parlamoeren, meshechten, ende andere diergelycke cleinodien meer, die na onser beider overlyden in 't sterfhuis bevonden sullen worden, exempt nochtans die silveren ende golden memoryboecken, uirwercken, golden clauwen, knopen ende hoedtsbanden, die ons drie sonen sullen hebben ende deelen. Voorts so willen wy testators voornoemt, dat de langst levende van ons beiden in de goeden sal blyven sitten, ende de kinderen daervan eerlyken onderhouden naer conditie, ende de wanneer sy geraecken te hylcken, een yder syn aenpart van des versturvene aenge-erfde goederen niet uit te geven, die onder die praelegaeten niet begrepèn syn.

Dit is ons laeste wil ende dispositie, etc. Actum op dato ende jaer als boven. Onder stonde Sicco van Camminga, Catharina van Camminga, Sixtus Camminga, F. G. V. Heerma, Tiaerd Lieuwes, Binnert Douwes, R. Thomas, Heercke Heerckes, R. Haringhs, elx met hun respective togen.

B I J L A G E I 4.

TESTAMENT VAN WYTZE CAMMINGA, VRIJ- EN ERFHEER
TOT AMELANDT EN VROU SOPHIA VAN FERWOU, VROUW
VAN CAMMINGA, ECHTELUDEN. 14 November
1640. *Copia.*

Geëxtraheert uyt het eerste fideicommissaire registratieboek, berustende in de Griffie 's Hoffs van Vrieslandt, fol. 247 verso.

Op huyden den 26 September 1655 exhibeerde de deurwaarder Sibrandus Augustini seekeren copielen authentiequen Testamente, ende versocht 't selve alhier ten fideicommissaire registratieboek geregistreert te mogen worden, luidt soo volght.

In den name Godts Almagtigh Amen. In 't jaer ons Heeren ende Saligmaeckers Jhesu Christi, 1640 den 14^e dach des maendt November, nae den ouden styl, hebben wy Heere Wytse van Camminga Vry- ende Erfheer tot Amelandt ende vrou Sophia van Ferwou, vrouw van Camminga echteluyden, overgedacht des menschen leven, ende daer niet seeckerder is, dan de doodt, ende niet onseeckerder als den tyt ende wyse van dien. Ende soo wy geen kindt ofte kinderen by elckander solde raecken te proceren, niet geern intestat souden willen versterven, derhalve voorgenomen met goede deliberatie ick Heer Wytse van Camminga met swackheit besocht, ende ick vrou Sophia van goeder gesontheit synde, doch beide van volcomen verstande ende wetenschap, te maecken onsen reciprocum testamentum, uytterste ende laetste wille, dien wy in alle pointen naegecomen ende onderhouden willen hebben, by de pene hiernae verhaelt; doch vooreerst onse Edele zielen, wanneer sie uyt de lichamen geraecken te scheiden bevelende in de grondelose genade ende barmhertigheid Godes Almachtich ende die lichamen den aardtlycke begravinge. Comende voorts tot dispositie onser respective nae te latene goederen, soe ist, dat ick Heer Wytse van Camminga, legatere vrou Franscke van Camminga tegenwoordigh echte huysvrouwe van de Heer Jebbe Aldringa, myn suster, die somma van vyff hondert carolus guldens; bespreecke ende legateere, wyders den Armen tot Ballum op Amelant, alsoock mede die kereckarmen aldaer,

te samen achthondert carolus guldens. Ende wat aangaet ende belanght myn andere nae te latene goederen soo ende als die-selve my aengecomen ende g'erft zyn, geen van allen uitge-sondert, (exempt nochtans de Heerlyckheit, waer van hier nae in desen mede sal worden disponeert) daertoe institueere ende maecke ick erfgenaem, mits desen vrou Sophia van Verwou, myn l. ende welbeminde huysvrouwe, ende dat tot haer leven lanck, maer de goederen, soo roerende als onroerende, sampt juwelen by ons testatoren overgewonnen ende aengeraden, alsmede die ick te vooren gehadt hebbe, ende my aenge-erft zyn, gelyck ook specialyck twaleff koegangen liggende op Olde galeyen by Thomas Andries nu gebruijct, ende bovendien noch vyff koegangen, leggende op het Vliedt buyten Leeuwarden, by Jr. Gerrolt van Juckema gebruijct, mitsgaders twee carolus guldens accys op de consumptie van elck tonne bier over-Amelandt statueert ende respectivelyck ingewillight, waeraff d'eene my is aenge-erft ende d'ander naest eenige jaren imponeert, daertoe maecke en institueere ick tot erfgenaem die voorschreven vrou Sophia van Verwou, myn huysvrouw, eeuwich ende erflyk, met verclaringe, dat seeckere derde off noch een resterende gulden der gemelde imponeerde accys, by my wert gelaten tot maintien van de justitie op myne Heerlyckheit Amelandt. Ende evenverre het gebeuren mochte, dat nae myn Camminga doot, zy vrou Sophia van Verwou, haer wederom tot een ander bedde mochte begeben, ende by denselven haren man een soon procreeren, ende nae myn testateurs naem genoemt worden, denselven will ende ordonnere ick by dezen wel expreselycken, dat sall ontvangen erflyck, hogen, possideren ende genieten alle die goederen, soo roerende als onroerende, die ick vrou Sophia van Verwou hiervooren tot haar leven lanck alsmede eeuwich ende erflyk legateert en de besproocken hebbe; den selvigen Wytse van Camminga by dien gevalle jure institutionis erfgenaem noemende ende institueerende by desen, ende dat eeuwiglyck en erflyck. Ende soo die welgedachte vrou Sophia sonder sodanen sone na te laten geraken mochte to versterven, en alsulcken gevalle will ick, dat alsdan myne goederen haer man Sophia tot lyffstonde gelageert ende besproocken, wederom sullen comen erven ende devoleren op myn naeste bloedverwanten, die alsdan daertoe bevonden sullen worden gerechtigd te syn. Ende wes aengaet die Heerlyckheit van Amelandt, van de welke ick volle macht ende autoriteit hebbe te disponeren, nae myn

believeu, volgens myn zal. vaders Testamente, soo legateeere ik daeraff myn lieve Huysvrouwe Sophia van Ferwou voor den tydt van een jaer ende ses weken, a dato myn overlyden, die volle regeringe met alle profyten ende opcomsten van dien geen exempt. Voorts instituteere ende maecke ick erfgenaem tot die selve Heerlyckheid met alle hoogheiden, jurisdictiën, so hoge als lege, strandrecht ende konyne jachten, dependention, annexen, vryheden, praeëminentien, slot, schuire, hovinge, plantagie, geschut, weer ende wapenen, aan 't voorschreven slot ende Heerlyckheid behoorende, als te weten, de mortalen stucken ende een yseren stuck, die by het huys geweest hebben; doch soo dese erffenisse valt op iemandt van ons testatoren kinderen, sal deselve hierby hebben vier mortalen stucken met achtiën mus-quetten, tot defensie van het huys, met vier mesken, vuyrmuisers, met vier en twintigh piecken, mettet grote verguldene lampet ende boecken, met twee verguldene koppen, die op elcxanderen sluyten, sampt den grote met een kleine hoorn met silver beslach, tot dien allen segge ick erfgenaem te maecken ende instituteeren mynen oudsten soon, die ick mach geraecken nae te laten, nae hem die volgende ende soo voorts nae order. Ende ingevalle ick quame te overtyden sonder mannelyke graedt, will ick, dat de Heerlyckheid in manieren ante verhaelt, sal devolveren op myn nae te latene oldste dochter, die welcke trouwende haren man sal intutileeren met den titul Camminga, dese dochter comende ongetrout te overlyden, sal in dien Heerlyckheid succedeeren den volgende dochter, ende soo voorts, mits haer mannen sullen Camminga genoemt worden, dewelcke myn nae te noemen erfgenamen ick alsdan eenen nae den andere daertoe instituteere ende respectivelyck malcander substitueere by dezen. Ende evenverre ick sonder eenige lyffs-erven quam te overlyden, soo instituteere ende maecke ick erfgenaem tot dese voornoemde Heerlyckheid met alle hoogheden, sampt jurisdictien ende dependention, hiervooren in 't brede describeert, den WelEdelen Heere Jr. Watse van Camminga, mynen neeff, residerende op Cammingahuys tot Leeuwarden, nochtans met expresse conditie ende restrictie, dat deselve Watse van Camminga, aen myn seer beminde huysvrouwe Vrou Sophia van Verwou meer genoemt, voor het aenvaerden der possessie van 't voorschreven slot, Heerlyckheid off eenigh deel van dien, sall gehouden syn uyt te keeren in baren ende gereden gelde eens, den somma van vyftich duysent carolus guldens, maeckende twintich dui-

send ryexdaelders, ende dat ten aensien vooreerst van die gedebourseerde thiende half duizent carolus guldens, my als successeur inde Heerlyckheit te laste commende, ende ook aan myn sal. Broeder Heer Pieter Camminga actioniers uitgekeert ende betaelt; alsmede ten respecte van de sware costen in 't appaiseren der onderdanen, gelyk mede in 't vercrygen der neutraliteit geschiet, merckelycke grote reparatien ende melioriatien van schure, den hovinge ende plantagie, sampt opbouwinge van de kercke ende andere timmeragien ende aanleggingen van nieuwe tuinen ende hovingen gevallen, alle te samen mede uyt baar E. goederen, opcomsten propynen ende andere profyten gedaen ende gedragen, welke haer E. contigant ick ter voorschreven somma liquidere, moderere ende begrote, om haer uyt alle processen ende disputen van liquidatien ende melioratien te holden ende bevreyen. Legaterende ende bespreckende haer E. 't gene de voornoemde somma haer E. gerechte quota mochte schynen daerin te excoderen eeuwiglyck ende erfflyck. Ende alsoo ick ende myn welbeminde huysvrouwe eenige penningen volgens obligatien daervan zynde, by ons beiden onderteeckent, hebben genegotieerd, welcke g'imploieert syn tot slissinge der moeyte, conservatie der Heerlyckheit ende wederstant tegens die machinatien ende invasien van syn (myn?) swager Zuhm, reparatien ende merioratien, sampt vercryginge van neutraliteyt boven verhaelt, als dewelcke poincten alle myn l. huysvrouwe ende haere goederen niet concrueren. Is 't dat ick haer E. daervan by desen ontlaste ende bevrye, dieselve tot myn laste neme ende myn l. huysvrouwe den liberatie van dien expresselyck legatere, met verclaringe, dat ick en sodanen reguard die somma van penningen, welcke mijn successeur ende erffgenaem van de Heerlyckheit aen myn beminde huysvrouwe zal uytkeren, ter somma boven verhaelt, hebbe gemodificeert. Ende off het gebeurde, dat den boven geinstitueerde erffgenaem van myn Heerlyckheit, Jr. Watse van Cammingha, binnen den tyt van een half jaer nae het overlyden van myn testator, den genoemde condition (gelyck ick expresselyck will) niet mochte ten volste naecomen, soo substitueere ende instituere ick, in plaets van Heere Watse van Cammingha, mynen neeff Jr. Taco van Camminga met gelycke belastinge ende restrictie, gelyck in de erffgenaem Watse van Camminga geseit is. Ende indien denselve oock mochte deficieren in 't betalen der voorschreven penningen, ende alsoo in 't volbrengen van de

voornoemde conditie, substituere ick den selvigen Jr. Sicke Ringers, myn susters soone, met gelycke conditien ende restrictien boven in 't brede verhaelt, des dat hy aenneme ende voere den titul Camminga. Ordonnere ende verclare by desen wel expresselyck, dat myn voren gedachte l. huysvrouwe op onse huis ende in onse Heerlyckheit sall verblyven ende alle incomsten ende opeomsten van wat nature die mogen zyn, heffen ende genieten ende alsoo *rei ipsi incumbere*, hen ende ter tydt, dieselve sal met contaente penningen ter summa boven verhaelt van den genoemde eersten, tweeden off derden erffgenaem der Heerlyckheit ten vollen betaelt ende vernoeght zyn, invoege ick het hun ten laste hebbe gelecht. Wyders, indien Godt mynen eerst geinstitueerde erffgenaem Watse van Camminga, als syn Ed. de boven verhaelde conditie sal hebben voldaan, mochte begaven met een wettigen soon, soo sall deselve soon den vader in de voorschreven Heerlyckheit succederen, met exclusie van syn broederen ende susters. Ende alwaer 't dat de gedachte Camminga all dochteren mochte geraecken nae te laten, soo sullen deselve in de Heerlyckheit niet mogen succederen, maer sal die selvige devolveren op myn neeff Taco van Camminga, nae hem Watse van Camminga off *secundo loco* geinstitueert, mits rembourserende die penningen by myn alderliefste alsdan ontvangen ende by dien eersten erffgenaem opgeschoten. Ende indien denselvigen mede mochte afflyvich worden, zonder mannelycke wettige geboorte nae te laten, so will ick ende ordonnere, dat die voren gemelte Heerlyckheit devolvere ende vervalle op mynen gedachten neeff Sicke Ringers vooren *tertio loco* nomineert, onder conditie ende rembursement als vooren g'expresseert, d'welcke indien hy om sulcx te doen mochte manqueren off sich onwillig stellen, om 't selve te presteren, invoege ante g'exprimeert, ofte oock soo hy Rengers sonder wettige manlyck graed na te laeten mochte versterven, soo instituere ende substituere in dien gevalle hem Rengers tot de voor verklaerden Heerlyckheit myn l. ende meergenoemde huysvrouwe vrou Sophia van Verwou ende dat eeuwigh ende erfelyck ende in cas van haer overlyden, alsdan soo substituere ick haer E. soodanige soon off anders descendente graden als van haer E. alsdan in levene lyve mogen syn, etc. Dit is dan corthelyck onsen Testamente ons uytterste ende laeste wille derogerende ende renuntieerende specificke ende expresselyck alle voorgaende dispositien by ons apart ofte tsamen voorgaens gemaectt, willen

ende ordonnere expresselyck dat dese nae onsen doot respective in alle pointen achtervolght ende naegecomen sal worden, by allen degenen die het raecht, by pene, dat de opposanten off eene van diën, sullen verbeuren 't selve haer by dezen testament mach toegemaeckt syn. Ende evenverre dese niet soude mogen bestaan, als een solemneel testament, soo willen wy, dat het sall subsisteren als een codicil, donatio mortis causa, off eenige andere simple laeste wille, soo ende als het alderbest bestaan ende effect sorteren can ende mach; genomen daer in alle eenige requisiten van recht voorby gegaen ende gecommiteert mochten syn, alles in behoorlycke forma. In kennisse des ende opdat dese magh hebbe des te meerder cracht, hebbe ick vrou Sophia van Ferwou desen (naedat ons hetselve iterativelyck door den naegenomden secretaris wel ende duidelyck was te vooren gelesen oock by ons selfs besien alles met rype deliberatie wel verstaen) met myn eigen handt verteekent ende ick Heer Wytse van Camminga door myn sware passie ende tegenwoordige swackheit in myn handen ende andere lidmaten niet conende schryven off myn name setten, hebbe ick expresse ende om deze special voor my 't ondertekenen gebeden ende versocht Tiebbe Douwes Burgemeester van Hollum, waar te boven wy te samen en deelen besonder, in volcomen waarheitsgelooff, tot de mede onderteekeninge hebben versocht, ende als loofwaardige getuigen gebeden die ende eersame achtbare mannen als namentlyck Jan Ulbes Burgemeester van Hollum voorschreven ende Jan Riouerts Burgemeester tot Ballum, Andries Herns mede Burgemeester aldaer, Focke Hayes, Sipcke Gysbert, Rinnert Jacobs, alle burgers ende Ingesetenen op Amelant sampt Eduardus Henrici, secretaris van de Friesche regimenten, notaris publyck dewelcke getuigen alle de verteekeninge geerne hebben gedaen, naedat wy welgedachte testatore tsamen ende elcx' besonder hadden verelaert, dat dit was ons testament ende uytterste wille ende aangenomen haer E.E. van dese onderschryvinge (vermits haer alleen 't begin ende is te vooren gelesen) te indemneren, alles in een context, naedat wy getuigen gesien hebben, dat de testatoren ons allen wel bekent by seer goeden verstande Actum op der testatoren slot tot Ballum op Amelandt op dach jaer ende maendt als boven. Anno 1640. *de post* syn de woorden in dorso van 't eerste bladt, boven den regel, voor den bevestiginge gestelt, ende de volle verteekeninge geschiet, voordat d'eene van d' ander is gescheiden. Actum ut-

supra ende was onderteekent Sophia de Vervou vrouw van Amelandt, Tiebbe Douwes, Jan Ulkes, Jan Rinnerts, Andries Herns, Reinert Jacobs, Focke Hayes, Sipcke Gysberts, E. Henrici Not. Publ. elec. met eenige streken. Leger stonde Gecollationeert jegens 't principale testament, vertekent als boven, is desen voor soo veel hetselve spreekt van de dispositie van den Heer Wytse van Camminga pia memoriae daarmede accorderende bevonden. In kennisse van my desen 21 February 1641. Ter ordonnantie van den Hove getekent J. Petri met syn gewoontlycke togen; noch lager stonde. Geconfereert tegens gelyckluidende authentiquen copielen testamente, met de acte van collatie daeronder staende, vertekent als boven, is desen daarmede bevonden te accorderen. In kennisse van my desen 26 September 1655. Ter ordonnantie van den Hove vertekent H. V. Scheerhagen met halen.

B I J L A G E II.

STATUTEN, ORDONNANTIEN EN COSTUMEN VAN AMELAND.

Ameland had oudtijds, als Vrije Erfheerlijkheid zijne *eigene* wetten. Die wetten, onder de aan het hoofd dezes geplaatste benaming bekend, zijn twee malen in druk uitgegeven, en wel in de jaren 1622 en 1658.

Deze Statuten, Ordonnantien en Costumen zijn in eerstgemeld jaar, »by den Edelgestrenghen en Wel-Gheboren Heere Sicko van Cammingha, Vrij- en Erfheere deszelven Landts, nieuwelijks gemaakt, bijeen vergadert, gheaugmenteert, verbeterd, ende in Druck uytghegeven, met Advijs ende ten overstaen van de Volmachten ende Pensionaris van 't Landt."

Niet zonder grond vermoedt men, dat het ontstaan van oneenigheden tusschen voornoemden heer Sicko van Cammingha en de ingezetenen van Ameland, tot het vergaderen, herzien en verbeteren dezer Statuten, enz. aanleiding hebbe gegeven. Althans schijnt dit vermoeden bevestigd te worden, deels door den aanhef van het voor den *eersten druk* geplaatste voorwoord, hetwelk (ten deele) aldus luidt:

»Also door verscheydene inconvenienten ende daghelycsche voorvallende saeken op onsen Lande Amelandt, noodich bevonden is, het stuck van den Ordonnantie by der handt te nemen, ende door verloop des tijds doen veranderen ende corrigeeren, oock ampieeren, ende in Druck late gaen," enz.; deels ook, daar de omstandigheid, dat men bij het wapen van

Sicko van Cammingha en diens gade, dat vroeger boven de groote poort of hoofdingang van het voormalig kasteel of slot des Landheers, te Ballum, geschreven stond, de woorden: »*Nemo sine cruce.*»

De tweede, doch gelijkkluidende uitgave der Statuten, Ordonnantiën en Costumen van Ameland, geschiedde, gelijk wij reeds aanmerkten, in 1658, op last van den »Edelgestr. ende Welgeb. Heere Watze Frans van Cammingha, (toenmaals) teghenwoordige Vrij- ende Erfheer van Amelandt,» die dezelve drukken liet bij Frans Hardomans. Deze uitgave bevat ook het portret van dien Heer van Ameland met het omschrift: »Watzo Fr(ans) van Cammingha, Vrij- ende Erfheer van Ameland. Anno salutis MDLVIII Aetat. Suae LV Regiminis Amelandiae XVIII.

Op het titelblad vindt men zijn wapen, doch zonder kleuren of ciseluur.

De kundige geschiedvorschcr, en reeds meermalen genoemde Jhr. Mr. M. de Haan Hettema geeft omtrent dit wapen eene zeer oordeelkundige verklarende beschrijving.

»Het is,» zegt ZEd., »een in zessen gedeeld wapen, op welks vier eerste schilden een surtout. Het eerste en vierde schild heeft een *kam* van sabel (zwart) op een veld van goud, als: Cammingha; het tweede eene *lely* van zilver, op een veld van keel (rood), als: Dekama. Op deze vier schilden vindt men het surtout, bevattende een: *ster* van goud, op een veld van lazuur (hemelsblauw), als Ameland, en onzes inziens genomen uit het wapen van Ferwerderadeel, hetwelk op een veld van lazuur zeven sterren van goud voert. Het vijfde schild heeft drie balken van sabel, gaande van de regter bovenzijde naar de linker onderzijde, op een veld van goud, als: Jelmera. Het zesde, eene staande wassende maan van zilver, op een veld van lazuur, als: Unia, welke beide laatste wapens wij vinden, dat reeds door Ritscke Jelmera zijn gevoerd; waaruit men kan opmaken, dat Ritsckes moeder eene Unia of Unga geweest is. Op den helm van dat wapen een daaruit komend en regtspringend hert van keel ¹⁾, en ter wederzijde twee struisveren van zilver; Lambrequins met de

¹⁾ »De afstammelingen van Sjouck Cammingha, gehuwd met Eminga, en die den naam Cammingha hebben aangenomen, voeren thans tot wapen een regts liggend hert van keel, boven het hert twee, en onder hetzelfde ééne kam van sabel op een veld van goud.»

kleuren der wapens en tot tenanten (houders), ter regterzijde een leeuw, en ter linkerzijde een Griffioen, van welke laatste wij de kleuren niet kennen. Het vijfde en zesde wapen wordt thans door het eiland Ameland als gemeentewapen gevoerd, en onzes inziens ten onregte, dat is: *Jelmer*. Het moest de gouden ster op een veld van lazuur voeren, dat is hun historiesch wapen."

Genoemde Statuten, enz. zijn verdeeld in twee boeken. In het eerste boek vindt men achtervolgens:

Titel I. Van proceduren, bevattende 46 Artikelen.

Titel II. Faux van Salariën , 36 ,

Titel III. Van Poenen en Breuken , 48 ,

Onder deze Artikelen is, bij meer anderen, nog al opmerkelijk, Artikel 4, aldus luidende:

„Item, zal een yghelyck zyn kat ofte katten d' ooren aen 't hooft gehonden wesen af te snyden, by poene van een gulden te verbeuren, 't welck naghekomen sal worden binnen thien daghen, nae de publicatie dezes."

Dit bevel diende ter wering van katten uit de konijnen-holen, waarin ze met afgesnedene ooren, uit hoofde van het zand dat dan daarin viel, niet konden doordringen. Men bedenke hierbij, dat de konijnenvangst of zoogenaamde duinmeijerij, te dien tijde, en ook nog later, eene der voornaamste inkomsten der Heerlijkheid uitmaakte.

Het Eerste Boek der Statuten, enz., eindigt met elf artikelen, als Bijvoegsel, bevattende bepalingen, waerna de Exe-cuteur hem sal hebben te reguleeren in 't bedienen ende Exerceeren zyner Ampt,"

Het Tweede Boek, bevat bepalingen omtrent het Huwelijk, de Voornumbers en Voogden, Inventarisatie, Verkoop, en meer andere burgerlijke zaken; terwijl er eindelijk nog afzonderlijk, onder de rubriek *See-rechten*, negen artikelen volgen, omtrent de Strandvonderij, welke bepalingen tot aan 1838, toen er eene nieuwe Instructie op dat stuk is vastgesteld, gevolgd zijn.

Na al het voorschrevene, volgt, als slotbepaling:

„Aldus ghemaectt, beslōten ende ghearresteert by den Ed. Welgeb. Heere Sicco van Cammingha, Vrij- ende Erffheere van Amelandt, met-Advys

ende ten Overstaene van den Volmachten en Pensionaris van 't selve Landt, behoudelyck, dat deselve na ghelegentheyte ende exigentie van saecken sal moghen werden gheampliëert, gecorrigeert, en de ghëinterpreteert, wel verstaende, dat, indien eenighe questiën souden geraecken voor te vallen, waer aff in deze Ordonnantiën, niet en is ghementioneert, ofte by Keyserlycke Rechten ghediceseert, dat daerinne werden ghevolgt de Ordonnantie van Frieslandt ¹⁾ indien deselve daerinne is ghetermineert ende utedrukt. Sulcks ende onverkort des voorsz. Heere van Amelandt ende des Landts privilegiën ende gherechtigheidt."

» Actum den 14 July 1622."

¹⁾ »Achter de Statuten, Ordonnantien en Costumen van Friesland, in den jaren 1837 uitgegeven bij Dirk Alberts, te Leeuwarden, vindt men behalve deze Statuten, enz. eenige Curieuse bijdragen tot de Geschiedenis van Ameland.

B I J L A G E III.

HET VOORMALIGE KASTEEL CAMMINGHA OF AMELANDS- HUIS, OP AMELAND.

Het kasteel Cammingha, dat eenmaal ten verblijven strekte aan Ameland's aloude Vrij- en Erfheeren, die hier hunne Heerlijkheids-zetel gevestigd hadden, was tot aan het jaar 1829, toen het op last der Regering geamoveerd werd, een waardig gedenkstuk van s' eilands voormalige grootheid en bloei. Ten zuiden van het dorp Ballum, vroeger de voornaamste plaats des eilands, gelegen, dagteekende de stichting dezer voormalige Stinse van het begin der XV^{de} eeuw, toen Heer Ritske van Jelmera haar hier deed optrekken. Naar deze Jelmera, die bekend staat als den Stamvader van Amelands latere Vrij- en Erfheeren, droeg dit gebouw oorspronkelijk den naam van Jelmera-State. Ruim twee eeuwen na de eerste stichting, schijnt dit gebouw in eenen vervallen toestand verkeerd te hebben, aangezien wij vinden dat Sicke Cammingha en Catharina Herama het ten jare 1604, althans wat het hoofdgebouw aangaat, hadden doen vernieuwen. Omringd door eenen hoogen aarden wal, die na de slooping van het gebouw van lieverlede is geslecht, verhief het zich met zijne beide uitspringende vleugels en met zijnen aan den zuidoost kant staande versterkten toren, die door zijne hoogte den zeevarenden tot een duidelijk merkteken verstrekke, op zijne overwelfde en stevige grondslagen, en prijkte een der vleugels met eene groote en fraaije poort, waarboven men de in steengehouwen wapenschilden aanschouwde van Sicke Cammingha en Catharina Herema.

In dit kasteel, dat met zijne uitgestrekte bosschen en tui-

nen eeuwen achtereen het voornaamste sieraad van Ameland uitmaakte, en zoo lange door een der aanzienlijkst adellijke familien van Friesland bewoond werd, vond menig, door partij-zucht vervolgd Edelman, een veilig toevlugs-oord.

Het voorschreven kasteel Cammingha of Amelands-huis, moet niet verward worden met een ander Amelands- of Camminghahuis, te Leeuwarden aan de Voorstreek, dat, ofschoon zoo door zijne stichting als door zijne Voormalige bewoners tot het voorschreven kasteel op Ameland in betrekking staande, daarvan niet te min geheel onderscheiden is; — noch ook met een ander Camminghahuis, op het Hoog der Groote Kerkstraat te Leeuwarden; noch eindelijk, met het voormalige Camminghaburg (Cambuur) dat buiten de Oostzijde van genoemde stad lag, en ook wel het Oud-Blokhuis genoemd werd.

Het Cammingha- of Amelandshuis, aan de Voorstreek te Leeuwarden, dat oudtijds gesticht werd ten Noordoosten van Oud-Leeuwarden of Nijehove, digt bij de buurtschap Hoek, vertoonde zich omstreeks den jare 1660, of iets vroeger, nog in zijnen oorspronkelijken versterkten toestand. Toen onderging het belangrijke verbouwingen, en verloor het ook zijne toen onnoodig geworden verdedigerswerken; terwijl de hoofdingang, in het front, opgeluisterd werd met de wapenschilden van de adellijke familien der Jelmera's, Cammingha's, Heringa's en Unia's, welke versierselen echter op het einde der voorgaande eeuw weggenomen zijn. Toen de Cammingha's bij of in de bovengenoemde buurt de Hoek, de St. Catharina kerk gesticht, en eenige daarom liggende gedeelten hunner grondbezittingen tot erven, ter bebouwing, hadden afgestaan, werd dit gedeelte, en daarmede ook hunne stins, binnen de stad getrokken. Dit had plaats kort na 1426, sedert welken tijd, de Cammingha's meer en meer invloed bij de stedelijke overheid en in de aangelegenheden der stad schijnen verkregen te hebben.

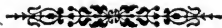
Heer Pieter van Cammingha bezat het Amelandshuis op het einde der XV^{de} en in het begin der XVI^{de} eeuw. Na hem was daarvan bezitter zijn zoon Wijtse; en na dien werd het bezeten door diens broeder, de als geleerde zoo gunstig bekende Haije, en voorts, bij-erfopvolging, door de volgende Heeren van Ameland. Na het overlijden van Ameland's laatsten Heer, Frans Duco, die kinderloos overleed, kwam de Heerlijkheid van dat eiland aan zijne moeder Rixt van Donia, die dezelve bij

testamenteaire dispositie ten deele vermaakte aan de adellijke familie Thoe Schwartzenberg, door wier nazaten dit gebouw nog heden in eigendom bezeten wordt.

Het Camminghahuis, dat op het Hoog van de Groote Kerkstraat te Leeuwarden staat, is mede eene stichting der Cammingha's, doch van een' anderen tak, dan die welke bepaaldelijk Heeren van Ameland waren. Dit gebouw, dat niettegenstaande vele vertimmeringen nog steeds zijnen oorspronkelijk versterkten aanleg blijft verraden, ook bekend staat onder den naam van Oud-Camminghahuis, en wel onderscheiden moet worden van Klein-Camminghahuis, dat mede in die straat gevonden wordt, en aan het oud adellijk geslacht van Harinxma Thoe Slooten behoort, behoorde in 1584 aan Heer Tiete van Cammingha, wiens bezittingen, omdat hij in Spaansche dienst bleef, verbeurd verklaard en Staats-eigendom werden. Dit gebouw diende eertijds ten verblijve aan den Friesche Stadhouder Willem Lodewijk van Nassau.

Camminghaburg, ook Cambuur of Oud-Blokhuis geheeten, was oudtijds een zeer weerbaar slot. Omgeven door eene breede en diepe gracht, waarnit het was opgetrokken, en nog door eene tweede gracht en andere verdedigingswerken omringd, was het door eene versterkte voorpoort van zijne onmiddellijke omgeving gescheiden. De stichting van deze voormalige adellijke sterkte, die na het verbranden van het Gevangen- of Tuchthuis te Leeuwarden, eerst eenigen tijd tot gevangenis verlaagd, en daarna ingerigt tot een Ammunitie of Tuighuis, dagteekent van hoogen ouderdom, daar men vindt, dat het reeds in het begin der XIV^{de} eeuw bewoond werd door Regnerus Cammingha. Op het einde der XIV^{de} eeuw, en wel ten jaar 1398, werd het bezeten en bewoond door eenen Gerrit Cammingha, die de zijde van Hertog Albrecht van Beijeren, Graaf van Holland, toegedaan, zijne stins van Hollandsche bezetting voorzien had, waardoor hij zich de haat der Friezen zoo zeer op den hals haalde, dat deze het slot belegerden, innamen, en de bezetting deels over den klink jaagden, en deels op de vlugt dreven. Nog lang daarna werd Camminghaburg door leden en het adellijk stamhuis van Cammingha bewoond;

terwijl het later, tot aan de tweede helft der XVIII^{de} eeuw, ook ten verblijve diende aan de Juckema's, Eminga's, Burmania's en Ringers. Tot dit voormalig Blokhuis, behoorde ook eene kapel, doch deze is, te gelijk met de hoofd- en andere neven gebouwen, ten jare 1810 gesloopt, en het terrein, voor zooveel het slot zelf betreft, met hoog opgaand geboomd beplant. Later, nu ongeveer een twintig jaren geleden, is het gansche terrein veranderd, zoodat elke herinnering aan dit merkwaardig gebouw ten eenenmale verdwenen is.

B I J L A G E IV.

CHRONOLOGISCHE OPGAVE VAN DE VOORNAAMSTE FRIESCHE WATERVLOEDEN, SEDERT DE VIJFDE EEUW.

Jaren na
Christus.

- 435 De eerste watervloed, welke sedert het begin der 5de eeuw meer bepaald op Friesland betrekking had, was, volgens Outhof, die van den jare 435, waarbij ongeveer 600 menschen omkwamen.
- 516 De vloed die in 516 dit gewest inzonderheid trof, kostte, behalve aan veel vee, aan 6000 menschen het leven. (Guthberleth: Ned. watervloeden; Winsemius: Kronijk.)
- 584 In het voorjaar van 584 moest Friesland weder een aanzienlijk getal menschenlevens en vee aan het woedend element ten offer brengen. Het najaar onderscheidde zich, volgens Schotanus, door eene ongewone vruchtbaarheid.
- 586 In een van beide jaren (de opgaven zijn verschillend) of 626 werd Friesland weder door eenen geduchten watervloed bezocht. Sedert dien tijd schijnt men hier op het denkbeeld tot het aanleggen van dijken en zeekeringen gekomen te zijn. Immers de oude schrijvers gewagen van „Dyckaedjens langs des heelen zees oever”, die door Koning Adgilles (630) zouden aangelegd zijn ¹⁾.

¹⁾ Meer bepaald hield men zich met den aanleg van zeekeringen en dijken bezig, na de watervloeden der negende eeuw. Men begon toen wierdijken (weerdijken?) aan te leggen, zooals o. a. ter plaatse

- 792 Deze »dyckaedjens» (eigenlijk hoogten, vliedbergen of terpen) werden echter grootendeels verwoest door den stormvloed van 792, toen Friesland weder veel van het zeewater te lijden, en een groot verlies aan menschen en vee te betreuren had. Kort daarop werden de zeeweringen hersteld en verzwwaard, zoo als o. a. geschiedde bij Almenum, Dronrijp, Hitsum, Koudum, Midlum, enz.
- 806 Verschrikkelijk was de vloed, die in Dec. 806 dit gewest op nieuw teisterde. Vierhonderd menschen en veel meer beesten verdronken, een groot aantal gebouwen stortte in; het water bleef langer dan $\frac{1}{4}$ jaar op het land staan, en al het winterzaad mislukte.
- 839 De stormvloed van Wintermaand 839 trof deze provincie derwijze, dat er bijna 2000 huizen vernield en een aanzienlijk getal menschen en dieren verdronken. (Wagenaar, Fokke Sjoerds).
- 1164 In het begin van 1164 had de voor Friesland zoo hoogst noodlottige *St. Juliana's vloed* plaats. Uitgestrekte landstreken werden onder het water bedolven, vele duizende menschen vonden hun graf in de golven, een aanzienlijk getal beesten verdronk bovendien, en er werd eene onnoemelijke schade aan huizen, boomen veldvruchten geleden (Ubbo Emmius).
- 1170 Geen der genoemde watervloeden was echter voor Friesland zoo geducht, als de zoogenoemde *Allerheiligenvloed* van 3 November 1170. De grootste verwoestingen werden aangerigt; gansche streken lands werden door den vloed, die aan duizende menschen en dieren het leven kostte, losgerukt en verzwolgen, en allerwege heerschte, ook door het onnoemelijk aantal ingestorte gebouwen, ontwortelde boomen, enz. de grootste verwoesting, de diepste ellende.
- 1219 Even als de *Allerheiligenvloed* in 1770, veroorzaakte ook de *St. Marcellusvloed* van 1219 (15 Januarij) aan dit gewest groote schade en ellende, en werd ook

waar nu het Robbezand ligt. Ook werden er meerdere en grootere steenwegen gemaakt, waarvan nog overblijfsels op den bodem der Zuiderzee gevonden worden. (Zie o. a. »Het eiland Wieringen en zijne Bewoners, door schrijver dezes.)

toen een aanzienlijk getal menschen en vee een prooi der baren, die allerwege, zoo door het vernielen der zeeweringen, als door het verwoesten van gebouwen, het land in den beklagenswaardigsten toestand bragten. (Ubbo Emmius)¹⁾.

- 1220 Van minder belang was de watervloed van 6 Januarij 1220 (*de Driekoningenvloed*) die, ofschoon dezelve aan sommigen het leven kostte, minder schade aan het land, gewassen en gebouwen te weeg bragt.
- 1221 En alhoewel ook de beide vlooden van 24 Februarij en 16 September 1221, niet zoo zeer dadelijk eene groote schade toebragten, zoo veroorzaakte het zee-water toch, dat toen buitengewoon lang op het land staan bleef, later eene groote onvruchtbaarheid en droevig misgewas.
- 1222 — Gedurende het tijdsbestek van 1222—1227, werd
- 1227 Friesland wederom vier malen door min of meer geduchte overstromingen geteisterd.
- 1230 Doch vooral was in dit opzigt voor deze provincie het jaar 1230 (in Februarij) noodlottig; ja, zoo geducht was de werking van het woedende element, dat men dien vloed bij eenen tweeden zondvloed vergeleek.
- 1246 Ook in 1246, toen (volgens Winsemius) het Flie, de zoogenaamde Holkalanden, tusschen Oostergoo en de Noord-Holl. eilanden Vlieland en Terschelling verzwolg, moest Friesland veel leeds verduren. (Sommige schrijvers stellen dien vloed op 1237.)
- 1248 — Gedurende het tijdsbestek van 1248—1250, werd
- 1250 Friesland weder drie malen door hevige NW. stormvlooden geteisterd. Duizenden lieten het leven, tal der kostelijkste runderen verdrong, honderde gebouwen werden verwoest en den vruchtbaren grond alle groei-kraft en wasdom ontnomen. (Schotanus, Melis Stoke, F. Sjoerds, U. Emmius en Petrus Thaborita.)
- 1257 — Van 1257—1277 was Friesland, tot vijf herhaalde
- 1277 reizen, ter prooi aan min of meer belangrijke watervlooden, (1257, 1262, 1266, 1273 en 1277). Van deze was die van 1277 (*de Kersvloed*) echter ook voor

¹⁾ Deze verschrikkelijke stormvloed is later ten spreekwoord geworden, als men van watervlooden gewagende, zeide: *It et bij Marcellus nin lijken*: d. i. Het is niet te vergelijken bij den Marcellusvloed.

Groningen) verre weg de geduchtste. Het was bij die gelegenheid, dat de Dollard ontstond, ten koste van meer dan dertig dorpen, ééne stad en ruim 20 kloostergebouwen, die in de diepte verzwonden.

- 1285 — Ook in de jaren 1285, 1287, 1288 en 1290 werd dit
 1290 gewest door belangrijke overstroomingen geteisterd. Geducht, hoogst geducht vooral, was de stormvloed van 1287, die naar luid der bestaande oorkonden, tusschen het Flie en de Lauwers 10.000 ongelukkigen in den afgrond verzwolg. Onbeschrijfelijk zijn de rampen en verwoestingen, toen door den verbolgen oceaen aangerigt. Gansch Friesland werd onder den vloed bedolven en het water stond zelfs ellen hoog boven den beganen grond; immers te Jorwerd drong het water door de ramen der op eene hoogte gelegene kerk! Het stadje Grind (ter plaatse waar nu nog een droogte van dien naam in de Zuiderzee ligt) ging te gronde, en het water zweefte met zulk een onwederstaanbaar geweld over het land, dat zelfs de hechtste kasteelen of stinzen van hunne grondslagen werden afgerukt. (F. Sjoerds, U. Emmius, Outhof.)
- 1313 De watervloed van 1313 was de eerste die Friesland in de veertiende eeuw ¹⁾ teisterde, en waarbij ongeveer 500 menschen, onder welke de bekende partijganger der zoogenaamde Vetkoopers, Wybo Sjoerds van Grovestins, omkwamen.
- 1336 Ook staat de vreeselijke stormvloed van 1336 met zwarte letteren in de jaarboeken der Friesche watervloeden opgeteekend. Ook toen stortte tal van kerken kloostergebouwen in; de grond was schier bedekt met ontwortelde boomen, en hopeloos staarde de landman op zijne verwoeste akkers.
- 1403 De derde *Catharina'svloed*, die ten jare 1403 plaats greep, werd in 1421 gevolgd door den verschrikkelijken *St. Elizabethsvloed*, die allerwege in ons Vader-

¹⁾ Friesland werd in de XIV^{de} eeuw achtmaal door watervloeden bezocht, en wel in 1313, 1334, 1336, 1361, 1377, 1380, 1387 en 1400. Met uitzondering van dien van 1336 zijn er weinig bijzonderheden van de overige genoemde watervloeden bekend. Van dien van 1387 weet men, dat er veel menschen en dieren verdronken; de vloed van 1400 staat bekend als de *Friesche vloed*.

- land zoovele verwoestingen aanrigtte, en die alleen in Friesland 8000 menschen en honderde dieren het
- 1421 graf in de golven deed vinden. De twisten, die toen de Friezen onderling verdeelden, waren oorzaak dat de vernielde zeeweringen, zelfs jaren achtereen, op herstelling bleven wachten, en van daar, dat de overstromingen van de jaren 1425—1429 door niets gekeerd, zich zelfs tot aan Drenthe en Overijssel uitstrekten.
- 1434 — Van 1434—1497 werd Friesland acht malen door
- 1497 geduchte overstromingen geteisterd, en wel in 1434, 1437, 1446, 1464, 1470, 1474, 1477 en 1497. Van deze, welke alle groote verwoestingen aanrigtten, en vele menschen en beesten het leven kostten, was die van den jare 1464 echter de geduchtste. Volgens het verhaal van Emmius werd toen de dijk en sluis (zijl) te Offingawier bij Sneek ganschelijk weggeslagen; terwijl de daardoor ontstane opening weder gesloten of gevuld werd door een drijvend stuk lands met dieren en al, dat elders door den vloed was losgerukt, zich hier insloot en vasthechte.
- 1502 — Bijzonder kenmerkte zich het eerste vierde der XVI^{de}
- 1530 eeuw door gedurige stormvloeden en overstromingen. De eerste vloed in deze eeuw had plaats op den 16 October des jaars 1502, welke in 1503 door eenen tweeden vloed gevolgd werd. Van meer belang was de vloed in 1509, waarvan echter niet veel bekend schijnt te zijn. Bij den watervloed van 1516 steeg het water tot zulk eene ontzettende hoogte, dat men, dus lezen wij, binnen de stad Sneek met een snik over de straten kon varen; terwijl ook de overstromingen van de jaren 1525 en 1530 voor dit gewest hoogst noodlottig waren.
- 1559 Ook in 1559 had Friesland weder veel schade te lijden van den hoogen stormvloed die op den 19 November van dat jaar, inzonderheid Stavoren, trof. De schade was toen in het algemeen zoo belangrijk, dat de staten van Friesland betuigden, dat zij niet in staat waren om tot de landsinkomsten bij te dragen.
- 1570 Veel verschrikkelijker nogthans dan de voorschrevene overstroming was de algemeen bekende *Allerheiligen-vloed* van 1570. De dorpen aan de kust gelegen

werden met hunne bewoners in de diepte verzwolgen. Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel en andere deelen van dit gewest, waren zelfs tot bijna $3\frac{1}{2}$ el diepte met het zeewater overstroomd, en allerwege was de ellende ten hoogsten top gestegen. Men zal zich eenig denkbeeld kunnen vormen van het aanzienlijk getal slagtoffers, dat deze verschrikkelijke watervloed eischte, als men weet dat alleen in Oostdongeradeel hun aantal ongeveer 1800 beliep ¹⁾.

- 1573 — De vloed, die in het tijdbestek van 1573—1578, 1578 meest ook ten gevolge van de vertraging welke het herstel der zeeweringen, door onderlinge tweespalt veroorzaakt, moest ondervinden, deze provincie zoo herhaaldelijk teisterden, beroofden weder een aanzienlijk getal menschen en vee van het leven, en verwoestten voor een groot gedeelte de oogst der landlieden. Dit was vooral het geval in 1573, toen eerst in Februarij, en later in Augustus, veld en beemd geheel overstroomd werd. In 1575, en in den zomer van 1577, had men weder met dezelfde onheilen te kampen; en het was vooral bij laatstgenoemden vloed, dat er eene aanzienlijke schade geleden werd aan verbrijzelde groote en kleinen vaartuigen. Deze rampen golden voornamelijk de Dongeradeelen en het Bildt, waar slechts één enkel vaartuig behouden bleef; terwijl de stormvloed van 1578, de landen van Oosten en Westergoo trof. De zeeweringen en dijken, vooral door de krachtige bemoeijingen van den Ridder Casper de Robles, Stadhouder van Friesland en Groningen, sedert 1576 in eenen beteren toestand gekomen, waren middellijk oorzaak dat de XVIIe eeuw, niet door zoo vele overstromingen gekenmerkt was als vorige eeuwen.

- 1610 De eerste vloed van welken wij in de XVIIe eeuw gewag vinden gemaakt, was die van den 10 Januarij 1610, toen door het gedeeltelijk wegslaan der dijken bij Stavoren, Hindelopen en Workum, vooral het zuid-

¹⁾ Wie meer omtrent deze watervloed wenschte te vernemen, leze a. o. Hooft, Nederl. Historie VI B. bl. 217. W. Eeckhoff, Gesch. van Friesland. enz.

westelijk gedeelte van Friesland door het zeewater geteisterd werd.

- 1623 — Behalve door den genoemden watervloed (in 1610),
 1675 werd dit gewest in de XVII^{de} eeuw nog zes malen door min of meer belangrijke overstromingen bezocht, en wel in den jaren 1623, 1625, 1643, 1651, 1665 en eindelijk in 1675, van welke de stormvloed van 1651 (de *St. Pietersvloed*) en van 1675, de meeste nadeelen berokkenden, en bij welken laatsten, vooral ook het eiland Ameland, deerlijk geteisterd werd.
- 1701 — Alhoewel de stormvloed van de jaren 1701 en 1703,
 1715 voor Friesland, en meer bepaald voor het zuidelijke deel van dat gewest, noodlottig waren, en ook de vloed van 1715 (Maart) daartoe het zijne bijdroeg, zoo teisterde nogthans de verschrikkelijke watervloed van 1717¹⁾ in veel grootere mate deze provincie.
- 1717 Vooral de Noord- en Noordwestkust hadden veel te lijden: het water stroomde ter diepte van 17 palmen over de zeeweringen; Kollumerland, Oost- en West-Dongeradeel en het Bildt, werden geheel door den vloed bedolven, en men had dáár een verlies van 150 menschenlevens te betreuren; eene menigte vee verdronk; een groot aantal gebouwen stortte in, vooral bij Kommerzyl, Morra, Anjum, Holwerd en Ferwerd, waar mede vele ongelukkigen hun graf in de golven vonden; terwijl ook de eilanden Ameland en Schiermonnickoog, en de steden Harlingen en Stavoren, grootelijks beschadigd werden.
- 1717 — Geruimen tijd bleef Friesland nu van overstromingen en watervloeden bevrijd: (1717—1775). Het was in die tijdruimte, dat men zich in dit gewest allereuwe met kracht toeleigde op de verbeteringen der zeeweringen, aan welke vele tonnen schats ten koste werden gelegd; en het was mede daaraan toe te schrijven, dat de stormvloed die in 1775 (15 Nov.) deze Provincie trof, geene, in vergelijking met vorige watervloeden, aanmerkelijke schade veroorzaakte.
- 1776 Geduchter intusschen, was de vloed die in 1776 Friesland zoo deerlijk teisterde. Men zal zich eenig denk-

¹⁾ Deze was de Zevende Kersvloed. Alleen in Oost-Friesland verdrongen daarbij bij 2800 menschen en ruim 15,000 stuks runderen.

beeld kunnen vormen van de ontzettende hoogte tot welke het zeewater werd opgestuwd, als men weet, dat de straten in de Lemmer, ter diepte van 1,50 Ned. el onderstonden, en de vloed tot ruim 2 ellen boven peil rees. Hindelopen, Stavoren, Harlingen, en onderscheiden, andere plaatsen, werden zwaar beschadigd, en alleen de schade der overstrooming van het Workumer-Nieuwland, werd op vijftigduizend guldens begroot; terwijl inzonderheid ook de Friesche eilanden door dezen vloed deerlijk werden geteisterd. Deze was de laatste vloed welke in de XVIII^{de} eeuw dit gewest teisterde.

1825 Ongeveer eene halve eeuw later, had de eerste waternvloed in onze eeuw plaats, waarbij ook Friesland, in ondenkbaar groote mate, geteisterd werd. Slechts een viertal Grietenijen bleven van overstrooming bevrijd.

Niet minder dan 30 doorbraken verwoestten dijken en zeeweringen, en lieten ruimen doortogt aan de baren, die het grootste gedeelte dezer provincie, meer dan 30 palmen diep onder het zilte nat bedolf. Ons bestek gedooft echter niet, bijzonderheden van dezen ontzaggelijken waternvloed te vermelden. Den weetgierigen lezer verwijzen wij naar: J. van Leeuwen, Geschiedkundig Tafereel van den Waternvloed, enz. in 1825, welk werk wij bij de vorenstaande opgaven gevolgd hebben.

1855 De hooge vloed van 2 Januarij 1855, die hier en daar, min of meer belangrijke schade aan de zeeweringen toebragt, had echter, over het geheel, geene droevige gevolgen voor dit gewest, en kan in geenen deele vergeleken worden met de groote verliezen, die toen elders in ons Vaderland, door *rivier-overstroomingen* veroorzaakt werden.

B I J L A G E V.

HET VOORMALIG KLOOSTER KLAAR- OF KLAERKAMP, (CLARUS GAMPUS.)

Dit klooster ontleende zijn' naam van deszelfs stichteres, eene godvreezende weduwe, met name Clara. Het stond in de, in het kwartier Oostergoo gelegene, grietenij Dantumadeel, niet verre van het dorp Rinsumageest, in de nabijheid van de Klaarkamper- of Hooge-brug, en besloeg met de daarbij behorende gronden, eene oppervlakte van bijna 15½ bunder (42 pond of pondematen), welke, naar men wil, door een drietal grachten en een gelijk aantal poorten van het omliggende terrein was afgesloten.

De stichting van dit gebouw, dat reeds sedert lange gesloopt werd, en welks bewoners (Conventualen of Monniken) zich, vooral in den eersten tijd van zijnen bloei, door eenen zeer godvreezenden wandel gunstig deden kennen, dagteekent, volgens den Frieschen Historicus Schotanus, van omstreeks den jaren 1165; terwijl ook de Abt Emo (of Emmo) van Witte- wierum dit Stichtingsjaar stelt. Andere schrijvers willen echter, dat men de stichting van Klaarkamp omtrent een halve eeuw later stellen moet.

Het bezat vele zoo roerende als onroerende goederen, en werd o.a. door den Hollandschen Graaf Willem III, bij open' brief van den 26 September 1333, begiftigd met den vrijdom van tollén door zijne landen, voor alle noodwendigheden het klooster toebehoorende.

De eerste bewoners van dit klooster, waren de Ciscercrénser — of Bernardiner — monniken, zijnde de eersten van

deze geestelijken orde, welke zich in Friesland gevestigd hebben. Hun eerste Abt was afkomstig van het klooster Rittershausen, uit Brunswijk, en het verdient welligt opmerking, dat deze geestelijke bestuurders van Klaarkamp, oudtijds, onder de prelaten, de eerste of voornaamste plaats op de gemeene Landsvergadering bekleed hebben. De bewoners van Klaarkamp, dat aan onderscheidene andere instellingen van dien aard het aanzijn gaf¹⁾, mengden zich in „dien tijd van troubelen”, toen de partijtschap tusschen de Schieringers en Vetkoopers aanleiding gaf tot zoo vele jammerlijke twisten, in deze geschillen, en schaarden zich aan de zijde der eerstgenoemden, die, gelijk bekend is, in het kwartier Westergoo de overhand hadden.

Deze omstandigheden gaven mede aanleiding, tot het ontstaan van die onzalige twisten, welke later tusschen die van Klaarkamp en die van Bethaniën in Foswerd ontstonden, aangezien deze laatsten der Vetkoopers partij waren toegedaan.

¹⁾ Deze waren drie mannenkloosters, Oldeklooster of Bloemkamp, St. Bernardklooster, te Aduard, en het Gerkes- of Jeruzalemsklooster, benevens twee vrouwenkloosters, Geuzareth of Nazareth en Sion.

VERBETERINGEN.

Bladz. 4, in de noot, *staat*: Bijlage VI, *lees*: Bijl. IV.

» 7, reg. 4 v. o.	» door W. Eekhof,	» door W. Eekhof en
	P. Brouwer en	P. Brouwer, bij W.
	W. van Peijma;	van Peijma.

» 22, reg. 15 en	» Klaaskamp,	» Klaarkamp.
19 v. b. en		
in de noot.		

» 29, in de noot.	» Bijlage IV,	» Bijl. III.
-------------------	---------------	--------------

» 32, » » » »	» II ¹ ,	» » I ¹ .
---------------	---------------------	----------------------

» 34, » » » »	» II ² ,	» » I ² .
---------------	---------------------	----------------------

» 36, » » » »	» II ³ ,	» » I ³ .
---------------	---------------------	----------------------

» 37, » » » »	» III,	» » II.
---------------	--------	---------

» 39, » » » »	» II ⁴ ,	» » I ⁴ .
---------------	---------------------	----------------------

» 51, » » » »	» VI,	» » IV.
---------------	-------	---------

